TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

M.Ö. 2. BİN SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİNDE HİTİT KÖKENLİ BULUNTULAR

Yüksek Lisans Tezi

Abdülkerim Buğra ATEŞ

Ankara- 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

M.Ö. 2. BİN SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİNDE HİTİ KÖKENLİ BULUNTULAR

Yüksek Lisans Tezi

Abdülkerim Buğra ATEŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İ. Tunç SİPAHİ

Ankara- 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

Abdülkerim Buğra ATEŞ

MÖ. 2. BİN SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİNDE HİTİT KÖKENLİ BULUNTULAR

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İ. Tunç SİPAHİ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
……	……...
……	……...
……	……
……	……
……	……

Tez Sınavı Tarihi ……

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (……/……./……)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Abdülkerim Buğra ATEŞ

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ……vi

KISALTMALAR ……..…….vii

I. GİRİŞ ……1

I. 1. Amaç ……4

I. 2. Kapsam ……5

I. 3. Yöntem ……5

II. ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI VE ÖNCESİNDE SURİYE- ANADOLU İLİŞKİLERİ ……8

III. ESKİ HİTİT ÇAĞI ÖNCESİNDE SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİ ……11

III. 1. Amorit Yayılımı ……11

III. 2. Yamhad Krallığı ……..……...13

III. 3. Qatna Krallığı ……... 15

III. 4. Karkamış ve Çevresi ……..……16

III. 5. Gubla/ Byblos ve Lübnan ……..……17

III. 6. Filistin Bölgesi ……..…….17

IV. ESKİ HİTİT ÇAĞI VE SURİYE BÖLGESİ ……19

IV. 1. I. Hattuşili' nin Öncelleri ……19

IV. 2. I. Hattuşili' nin Kuzey Suriye Seferleri ……..21

IV. 3. I. Murşili' nin Askeri Seferleri ……... 24

IV. 4. I. Murşili' nin Ardılları ve Suriye Hakimiyetinin Kaybedilmesi ……... 25

V. ORTA HİTİT DÖNEMİ VE SURİYE- FİLİSTİN' DE BASKIN GÜÇLER ……. 26

V. 1. Kuzey Suriye' de Hurri- Mittani Devletleri ……26

V. 2. Suriye- Filistin' de Mısır Askeri Seferleri ……... 28

VI. HİTİT İMPARATORLUK DÖNEMİ VE SURİYE-FİLİSTİN BÖLGESİ…… 31

VI. 1. Suriye Bölgesi Hitit Yönetimleri …….……. 32

VI. 1. a. Karkamış Krallığı ……35

VI. 1. b. Halep Krallığı ……..……36

VI. 1. c. Astata Ülkesi ve Emar Krallığı ……..…….38

VI. 1. d. Ugarit Krallığı …….……41

VI. 1. e. Nuhasse Ülkesi ve Yerel Krallıklar ……44

VI. 1. f. Amurru Krallığı ……..….46

VI. 2. Filistin Kent Devletleri……49

VI. 3. Hitit Yayılmacılık Yaklaşımları ……..51

VII. SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİ HİTİT KÖKENLİ ESER VEREN YERLEŞİMLER……...……..54

VII. 1. Karkamış …….…….54

VII 2. Deve Höyük Mezarlığı ……..54

VII. 3. Tilbeşar ……....55

VII. 4. Tell Açcana …….……..…55

VII. 5. Ras Shamra ……..…….56

VII. 6. Minet el- Beida ……..…56

VII. 7. Ras İbn Hani …….….... 57

VII. 8. Tell Afis ……..……...57

VII. 9. Tell Mardikh …….57

VII. 10. Halep ……..58

VII. 11. El Qitar ……..…..58

VII. 12. Tell Meskene ……..…….……58

VII. 13. Tell Fray …….……59

VII. 14. Hama …….…….59

VII. 15. Tell Tweini …….……59

VII. 16. Tell Kazel …….……..60

VII. 17. Tell Mishrifeh …….……...60

VII. 18. Byblos ……...61

VII. 19. Megiddo …….……..…61

VII. 20. Tel Aphek ……62

VII. 21. Tel Nami ……..62

VII. 22. Tell el-Ajjul …….62

VII. 23. Shiloh ……..63

VII. 24. Beth Shean ……..…63

VII. 25. Hazor ……..64

VII. 26. Tell el- Farah (Güney) …….64

VIII. MÖ. II. BİN SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİ HİTİT KÖKENLİ ESERLER ……..65

VIII. 1. Mühürler……..65

VIII. 1. a. Lentoid Mühürler ……..……..64

VIII. 1. b. Silindir Mühürler ……..……...76

VIII. 1. c. Yüzük Mühürler ……..……77

VIII. 1. d. Çekiç Başlı Damga Mühürler ……..…79

VIII. 1. e. Tripod Formlu Damga Mühür …….……80

VIII. 1. f. Kalot Formlu Damga Mühür …….81

VIII. 2. Mühür Baskıları ……...81

VIII. 3. Baltalar ……92

VIII. 3. a. Kolcuklu Baltalar ……..……..92

VIII. 3. b. Acemhöyük Tipi Baltalar ……..…..95

VIII. 3. c. Fraktin Tipi Baltalar ……..……..96

VIII. 3. d. Törensel Baltalar ……. 97

VIII. 4. Figürinler ……..……..……..98

VIII. 5. Plaka- Levha ve Diskler …….…....102

VIII. 6. Seramik ……..…...…105

IX. SONUÇ ……108

X. KAYNAKÇADA KULLANILAN KISALTMALAR ……..109

XI. KAYNAKÇA ……..……116

XII. KATALOG ……...…….140

XIII. HARİTA- TABLO- LEVHA LİSTESİ …..……...181

XIV. HARİTALAR- TABLOLAR- LEVHALAR .....…..186

ÖZET

ABSTRACT

ÖNSÖZ

Önasya arkeolojisinde döneminin en büyük güçlerinden biri olan Hititler kuruluş aşamasından itibaren dönemin ticari ve kültürel anlamda kavşak noktası olan Suriye- Filistin Bölgesi' nde hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Anadolu' nun yüksek platolarından güneye inen Hititler birbirlerine politik ve stratejik anlamda bağımlı olan kent krallıklarını kontrol altına almışlardır. İmparatorluğun yayılım aşamasında karşılıklı olarak kültürel etkileşim içerisinde olan Hititlerin bölgede bıraktıkları çiviyazılı tabletler, mühürler, aletler ve sanat eserleri ile dönem hakkında bilgilere ulaşmaktayız.

Tez çalışmamı bu konu üzerinde yapmaya yönlendiren ve araştırmamın her aşamasında bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. İ. Tunç Sipahi' ye teşekkürü borç bilirim. Öğretim programı boyunca bilgilerini ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu ve Prof. Dr. Tayfun Yıldırım' a minnetlerimi sunarım.

KISALTMALAR:

a.g.e.: adı geçen eser

Bkz. : Bakınız

cm : Santimetre

CTH: Catalog der Texte der Hethiter

Fig. : Figür

Lev. : Levha

MÖ. : Milattan Önce

Pl. : Plate

Res. : Resim

S. : Sayfa

vd. : ve diğerleri

yy. : yüzyıl

I. GİRİŞ

Suriye- Filistin bölgesi Önasya arkeolojisinde sosyal değişimler, kentlerin kuruluşu, ticaret ağının gelişmesi ve ilk imparatorlukların ortaya çıkış aşamaları ile ilgili oldukça fazla bilgi ve belge veren bölgelerden biridir. Coğrafi bağlamda günümüz Suriye siyasi sınırlarını ve İsrail- Filistin bölgelerini kapsayan alan kuzeyde Amanos sıradağlarının güneyinden başlayarak Akdeniz kıyı şeridini takip etmektedir. Suriye' nin batısında Jebel Ansariyah ve Jebel Zawiyah olarak adlandırılan kuzey- güney hattında ilerleyen birbirine paralel dağ sıraları kaplamaktadır. Bu sıradağ kütleleri arasında yer alan Ghab ve Akkar gibi vadi ve çöküntü alanları doğal ve stratejik geçiş yolları ile diğer bölgelere ulaşımı sağlamaktadır. Güneyde Lübnan ve Anti- Lübnan sıradağları benzer şekilde Akdeniz kıyısı ve iç bölgeler arasında set oluşturmuş, aralarında yer alan Bekaa Vadisi kuzey- güney yönünde ulaşımı sağlamaktadır. Batıda Asi Nehri, kuzeydoğuda Fırat Nehri kurak iklime sahip Suriye' nin tarım arazilerinde sulama imkanı sağlamış ve en yoğun yerleşim bölgeleri olmuştur[1].

Güney Levant olarak tanımlanan İsrail- Filistin sınırları içerisinde Suriye bölgesine benzer olarak bölge Ürdün Nehri ve oluşturduğu vadi ile bölgelere ayrılmaktadır. Ürdün sınırları içerisinde kaynaklanan Ürdün Nehri' nin Taberiya Gölü' ne ulaştığı kuzeyde kalan bölge " Transjordan", Ürdün Nehri' nin Ölü Deniz' den Akabe Körfezi' ne kadar ulaştığı bölge ise " Cisjordan" olarak adlandırılmaktadır. Akdeniz kıyısı ve Ürdün Nehri arasında kalan bölge içerisinde erken dönemlerden itibaren bölgeler arası ulaşıma ve ticaretin yapılmasına imkan veren vadiler yer almaktadır[2].

Hititlerin Kuzey Suriye ve Doğu Akdeniz kıyı yerleşimlerini kontrol altına alma ve bölgede hakim güç olmaya çalışması MÖ. II. bin başlarında Yamhad Krallığı' nın

[1] Akkermans, Schwartz 2003, s. 2
[2] Suriano 2014, s. 9 vd.

sahip olduğu ticari zenginliği ele geçirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Yamhad Krallığı' nın batıda Akdeniz kıyısı, doğuda Fırat Nehri, doğuda Anadolu platosu ve güneydoğusunda Mezopotamya' nın yer aldığı coğrafi konumunu kullanarak ticaret ağlarının merkezinde olması zenginliğinin artmasını sağlamıştır[3]. Hititler bu zenginliğe sahip olma amacıyla güneyde Fırat Nehri bölgesi ve Akdeniz kıyılarına ulaşmayı amaçlamışlardır.

Hitit Eski Krallık dönemine ışık tutan Hititçe ve Akkadca kaynaklar, Hititlerin I. Hattuşili ve I. Murşili zamanlarında Toros dağlarını geçip Kuzey Suriye'ye yönelik askeri seferlerinden bahsetmektedir. Hititlerin Kuzey Suriye' ye yönelmesinin nedeni olarak kaynaklar monarşik yapıda kurulan yeni bir devletin temellerinin güçlenmesi için toprakları ötesinde askeri zaferler kazanmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Askeri seferlerden elde edilecek ganimetlerin ve saygınlığın hanedanlığın konumunu güçlendirmesinin yanı sıra Suriye topraklarında hali hazırda gelişmiş üretim ve doğal kaynakların varlığı, politik ve dönemin ticari yolları üzerindeki ekonomik merkezlerin bulunması Hititlerin bu bölgeye yönelmesine sebep olmuştur[4].

Hitit Yeni Krallık dönemine geçişi ile devletin çekirdek bölgesine uzak vasal devletlerin sınırlarının kesin olarak belirlenmesine daha fazla önem verilmiştir (Harita 1). Bu durumun gerekçesi olarak I. Şuppiluliuma zamanı ile Anadolu' da ve Kuzey Suriye'de yönetilmesi daha kolay Hitit krallarına bağlı yerel yöneticilerin başında olduğu vasal devletlerde politik parçalanmaların yaşanması gösterilebilir[5].

Hitit çivi yazılı tabletler Ugarit, Emar, Alalah ve Tell Afis gibi merkezlerde ele geçmiştir. Suriye' de Hitit kökenli buluntular arasında sayıca en fazla olan grubu mühürler oluşturmaktadır. Anadolu geleneği lentoid mühürler Ugarit, Minet al Beida,

[3] Sasson 1966, s. 162.
[4] Klengel 1992, s. 80.
[5] Bryce 1986, s. 99.

Alalah, Tell Kazel, Ebla, Tell Fray ve Emar gibi yerleşimlerde ele geçerken, Suriye-Hitit stilindeki silindir mühürler Ugarit, Ras Ibn Hani, El- Qitar ve Tell Fray yerleşimlerinde yerel atölyelerde üretilmiştir. Ugarit' te ele geçen karakteristik Hitit stilindeki elektrumdan yapılmış üçlü tanrı figürini ve Karkamış' ta Demir Çağ mezarlarında açığa çıkarılan İmparatorluk Dönemi stilinde lapis lazuli kakmalı altın figürinler kapsam içerisine alınmaktadır. Geç Tunç Çağı Suriye seramik üretimine ait kısıtlı bilgiler bölgedeki Hitit kökenli seramiklerinin yayılımının ortaya konulmasını zorlaştırmaktadır. İmparatorluk Dönemi Orta Anadolu tipik testileri Alalah ve Emar' da ele geçerken Tell Afis' in MÖ.12. yy' a ait seramik topluluğu İmparatorluk Dönemi seramik özellikleri göstermektedir ancak tarihlendirmesi Hitit devletinin çöküşü sonrasını göstermektedir[6].

Hititlerin Filistin bölgesine ulaşması hakkında çeşitli göç senaryoları bulunmaktadır. Hititoloji biliminin doğuşu birlikte bu olası göçlerin tarih ve durumları hakkında farklı tartışmalar ortaya çıkmıştır. İlk yıllarda Hititlerin Filistin' deki varlığı kesin olarak kabul edilmişti ancak tarihi üzerinde kesinliğe varılamamıştır. En erken olarak 1905 yılında A. H. Sayce yazılı kanıtların yanında arkeolojik buluntulara dayanarak Hititlerin bölgede Mısır 12. Hanedanlığı (MÖ. 2000- 1788) döneminde var olduğunu belirtmektedir. A. H. Sayce arkeolojik buluntu olarak R. A. S. Macalister' in Gezer kazılarında açığa çıkarılan "Trikrom Kapadokya Seramiği" ni göstermektedir. J. H. Breasted ise bu yorumlara karşı çıkarak bölgede Hitit seramiği ile benzerlik gösteren seramiklerin Hititlerin bölgeye gelmesinden birkaç yüzyıl öncesinde ticaret ile ulaştığını belirtmiştir. J. H. Breasted, Hititlerin Suriye- Filistin bölgesindeki ilk göç dalgasını I. Şuppiluliuma zamanına tarihlendirmekte ve Amarna Çağı'nı *terminus post quem* olarak göstermektedir[7].

[6] Genz 2011, s. 312.
[7] Gilan 2013, s. 40.

Filistin arkeolojik buluntuları arasında Hitit özellikleri gösteren eserlere son çalışmalar öncesinde nadiren önem gösterilmiştir. 1937 yılında Megiddo' da ele geçen Hitit fildişi eserleri büyük dikkat çekmiş ancak zaman içerisinde bölgedeki çalışmaların gölgesinde kalmıştır. Tell Aphek' de açığa çıkarılan Hitit bullası ve kuzey etkisi gösteren seramiklerin sayısının artması ile bölgedeki Hitit çalışmaları dikkat çekmeye başlamıştır[8].

Hitit etkilerinin araştırıldığı çalışmamız kapsamında kronolojik olarak MÖ. II. bin başlarında Assur Ticaret Kolonileri Çağı' nda Hitit kültürünün ilk izlerinin ortaya çıkışından Hitit İmparatorluğu' nun MÖ. 12. yy' da yıkılışına kadar olan süre araştırılmaktadır. Suriye- Filistin bölgesi olarak günümüz politik sınırlarına ek olarak, MÖ. II. binde bahsedilen bölgeye hem coğrafi hem de politik yakınlığı dolayısıyla Amik Ovası yerleşimleri ve Karkamış bölgesi dahil edilmiştir.

I. 1. Amaç

MÖ. II. Binde Orta Anadolu merkezli kurulan Hitit İmparatorluğu' nun çekirdek bölgesi dışında kalan çevre kültürler ile olan etkileşimleri, imparatorluğun kurucusu olarak adlandırılan Kral I. Hattuşili (MÖ.1650- MÖ.1620) döneminden MÖ. 12. yy. başlarında yıkılışına kadar farklı nitelik ve kapsamlarda gerçekleşmiştir. Suriye- Filistin Bölgesi' nde ortaya çıkarılan çok sayıda yazılı belge ve çeşitli buluntu toplulukları dönemin bölgeler arası siyasi, ticari ve kültürel gelişimi hakkında bilgi vermektir. Tez çalışmasının amacı bölgedeki yerleşimlerden ele geçen ve müze envanterlerine satın alma yolu ile kaydedilen Hitit kökenli mühür, mühür baskısı, silah, figürin, prestij objeleri ile seramik yayılımlarını ve benzerliklerini incelemektir (Harita 3).

Suriye- Filistin bölgesindeki yerel krallıklar ve idare merkezlerinde ele geçen Hitit kökenli buluntuların, Hitit çekirdek bölge dışında bulunuş amaçları ve anlamları incelenmeye çalışılmıştır. Hitit kökenli buluntuların, Mısır Hanedanları' nın etkili olduğu

[8] Singer 2006, s. 738.

Güney Levant bölgesine kadar yayılımlarını açıklamak amacıyla eserler incelemelerine geçmeden önce Hititlerin yayılımları ve yerel yönetimleri ile olan ilişkileri yazılı belgeler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

I. 2. Kapsam

" MÖ. 2. Bin Suriye- Filistin Bölgesinde Hitit Kökenli Buluntular" başlıklı tez çalışması kapsamında mühür, mühür baskısı, metal silahlar, değerli metallerden yapılmış sanat eserleri ve seramikler ele alınmıştır. Eserlerin incelenmesine başlamadan önce Anadolu ve Suriye- Filistin bölgelerinin ilişkileri ve politik tarihi açıklanmaya çalışılmıştır. Hitit kökenli buluntuların sınıflandırıldığı tez çalışmasında bölgelerin ve politik tarihin detaylı olarak açıklanması bölgede ele geçen Hitit buluntularını anlamlandırmak amaçlanmıştır.

Tez çalışması kapsamında ele alınan eserler Suriye- Filistin Bölgesi' nde sistemli kazılarda ele geçmiş ya da müze envanterlerine satın alma ve bağış gibi çeşitli yollar ile kaydedilmiştir. Araştırmanın coğrafi kapsamını, Hitit İmparatorluğu' nun Kuzey Suriye' de siyasi varlığını vasal krallıklar üzerinden yönettiği bölgeler olan Fırat Nehri' nin batısı ve Nehrin üzerinde " Büyük Kavis" olarak adlandırılan bölgenin batısından, Akdeniz sahiline kadar bölge oluşturmaktadır. Aynı zamanda Levant Bölgesi olarak adlandırılan bölgeyi ele alan tez çalışmasına kuzeyde Amanos Dağları' nın güneyi ve Amik Ovası yerleşimlerinden güneyde Akdeniz kıyısı boyunca Lübnan ve Anti Lübnan Dağları' nın batısında kalan günümüz İsrail sınırları dahil edilmektedir.

Tez çalışması kapsamında ele alınan eserler arasında Hitit İmparatorluğu' nun bölgede siyasi varlığını sağlaması amacıyla görevlendirdiği yönetici ve memurlara ait mühürler, yerel yöneticilere gönderilen mektuplar ve anlaşmalar üzerindeki mühür baskıları yer almaktadır. Yazılı belgelerden öğrenildiği üzere bölgeye Hitit İmparatorluğu

tarafından yapılan askeri seferler, ticari faaliyetler ve nüfus hareketleri ile ulaşan seramik, metal silah, Hitit üslubunda işlenmiş plaka, disk gibi eserler incelenmektedir.

Tez çalışması kapsamında incelenen buluntular arasında müzelere ve özel koleksiyon envanterlerine satın alma ya da bağış yolları ile kaydedilen eserlerin buluntu yerleri tam olarak bilinememektedir. Bu eserler ele alınırken yayınlandığı kaynaklarda belirtilen kayıtlar katalog kısmında belirtilmiştir. Bu duruma örnek olarak Oxford Ashmolean Müzesi envanterinde bulunan lentoid formlu mühürlerin satın alma yerleri belirtilmiştir. Bunun dışında Lübnan ya da Kudüs özel koleksiyonlarda yer alan mühürlerin buluntu yerleri tam olarak bilinememektedir.

Metal silahların incelenmesinde Kuzey Suriye' den Güney Filistin' e kadar Anadolu ve Mısır arasında uzanan bölgede kültürel etkileşim rotası üzerindeki yerleşimlerden Anadolu tipi olarak belirtilen kolcuklu, Acemhöyük ve Fraktin tipi baltalar ele alınmıştır.

Seramiklerin incelenmesinde Orta Anadolu' da yaygın olarak kullanılan formların Hitit İmparatorluğu' nun yayılım sürecinde Kuzey Suriye' ye demografik, idari, ticari ve üretim kapsamlarında ulaştığı düşünülmektedir. Kuzey Suriye yerleşimlerinde sınırlı olarak sınırlı olarak ele geçen Hitit seramiği olarak adlandırılan örnekler kontekstlerine ve ele geçtiği yerleşimin stratigrafisine göre yorumlanmıştır.

I. 3. Yöntem

Tez çalışmasında öncelikli olarak ele alınan bölgenin politik gelişimi ve Hitit yayılımı sürecinde Hitit İmparatorluğu ile olan ilişkileri yazılı belgelerin ışığında aktarılmaya çalışılmıştır. Bölgelerin, kültürlerin ve arkeolojik buluntuların tanımlanması ve sınıflandırılmasında mevcut makaleler, kitaplar ve çeşitli yayınlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Syro- Filistin bölgesinde Hitit kültürünün yayılımını açıklayan çeşitli görüşleri yansıtan makaleler ve Türkiye müzeleri Hitit eserlerinin incelenmesi açısından

değerli kaynaklardır. Suriye' de yaşanan son dönem iç savaş ve politik olumsuzluklardan dolayı bölgedeki kazı ve araştırmaların mecburi olarak son bulması, müzelerin durumu güncel araştırmayı kısıtlamaktadır. Suriye- Filistin bölgesindeki eserlere ait son yayınlar, incelemeler ve görüşlerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

II. ASSUR TİCARET KOLONİLER ÇAĞI VE ÖNCESİNDE SURİYE-ANADOLU İLİŞKİLERİ

Anadolu platosunda Erken Tunç Çağı olarak tanımlanan genel olarak MÖ. 3. bin içerisine tarihlenen dönem sonlarında kentleşme ve bölgeler arası ilişkiler artmaktadır. Bu dönem içerisinde yaşanan gelişmeler Anadolu' ya Hint- Avrupa dilleri konuşan toplulukları ile zaman ve nitelikler açısından uyum göstermektedir. MÖ. 2. binin ilk çeyreğine tarihlenen Asur Ticaret Kolonileri Çağı' nda Anadolu platosunda Anadolu kökenli Hatti, Kuzey Suriye kökenli Hurri ve Hint-Avrupa dilleri olarak tanımlanan Hitit, Luvi, Pala gibi diller konuşulmaktadır[9].

MÖ. 3. Binin son çeyreğinde Kızılırmak Kavsi içerisinde gelişen " Trikrom Kapadokya Seramiği" olarak adlandırılan seramiklerin gelişim aşamaları Kültepe' de takip edilmektedir. Anadolu' da yaşayan Hatti toplumunun kültürel gelişimini gösteren bu boyalı seramikler ilk olarak az sayıda kırmızı, kahverengi ve devetüyü renkler ile uygulanmıştır. Bu seramik türünün gelişimi üç safhada incelebilir. Bunlardan ilki "Intermediate" seramikleri kırmızı- devetüyü rengi astar üzerinde kırmızı ya da mor-kahverengi boya ile işlenmiştir. Orta safhada turuncu ya da devetüyü astar üzerinde koyu kahverengiden siyaha ya da kırmızıya kadar renklerde boya uygulanmıştır. Son safhasında ise kırmızı- krem astarlı paneller üzerinde kırmızı ve siyah bikrom boya yaygın olarak kullanılmıştır. Paralel bantlar, kalın şeritler, zigzaglar ve dalgalı bantlar gibi sıklıkla geometrik motiflerin uygulanmıştır[10]

Eski Asur Dönemi (MÖ.y. 2000- 1600) ile ilgili bilgiler veren en önemli kaynaklar Kültepe- Kaneş kentinden özellikle karum olarak adlandırılan ticaret merkezinden

[9] Steadman 2011, s. 233.
[10] Mellaart 1971, s. 686-387

gelmektedir. Orta Anadolu' da Eski Asur Dönemi ile ilgili bilgiler veren yerleşimler Amkuwa ve Hattuşa' dır[11].

T. Özgüç' e göre Fraktin kabartması yanındaki prehistorik ev içerisinde ele geçen Ubeyd kültürü (MÖ.6. 4. bin) seramik buluntuları Anadolu' nun Suriye ve Mezopotamya ile olan erken ilişkilerini göstermektedir[12]. MÖ. 3. binin ikinci yarısından itibaren Orta Anadolu' nun Suriye ve Kuzey Mezopotamya ile ilişkisi seramik, değerli metal buluntularından ve mühürlerden takip edilmektedir. Seramik grupları içerisinde " Suriye şişesi" olarak adlandırılan örnekler Kültepe[13], Eskiyapar[14], Gözlükule[15] ve Tilmen Höyük[16]' ten ele geçmiştir. Kültepe 13. Tabakaya ait bir mezardan ele geçen Mezopotamya stilindeki küpe ve altın pendant[17], Ur Krali Mezarları' ndan ele geçen altın buluntular[18] ile benzerlik göstermektedir. Mezopotamya geleneğindeki değerli madenlerden yapılmış küçük boyutlu mücevherler gibi taşınması kolay buluntuların Anadolu' dan ele geçmesi Erken Hanedanlık III (MÖ. 2600- 2350) ve Akkad (MÖ. 2350- 2150) dönemlerinden itibaren bölgeler arası hareketliliği göstermektedir[19].

Asurlu tüccarlar mallarının ulaşacağı ticaret merkezine, vergiler ya da yol üzerinde kısıtlanan bölgelere göre farklı rotalar seçerek Kültepe' ye ulaşmışlardır. Asurlu tüccarların kayıtlarında Fırat Nehri ve bölgesindeki birçok yerleşimin adını kaydetmişler. Bu kayıtlarda en çok rastlanan kent isimleri Hahhum ve Zalpa' dır. Asurlu tüccarlar bu kentlere ulaşıncaya kadar taşıdıkları mallar üzerinde yer alan mühürleri açamaz, Assur ya

[11] Veenhof, Eidem 2008, s. 41.
[12] Özgüç 1956, s.63
[13] Özgüç 1957, Fig. 27.
[14] Özgüç 1986, Fig. 3. 9
[15] Goldman 1959, Fig. 250.23.
[16] Alkım 1964, Lev.56.9
[17] Özgüç 1963, s. 14
[18] Woolley 1934, Lev. 138/ 11806 A- B.
[19] Özgüç 1986, s. 42.

da Kaneş' e mektuplar buradan gönderilir ve kent taşıyıcıların değiştiği durak olarak kullanılırdı[20].

Kültepe kenti karum alanından ele geçen alabastron tipli Suriye şişeleri, Kültepe 13. ve 12. tabakalarından gelen örneklerden form olarak ayrılmaktadır[21]. MÖ. 2. binin ilk çeyreğinde Suriye şişelerinin dağılımı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye' de yoğunlaşmış, en batıdaki örnekler Kültepe Kaneş karumundan gelmektedir. M. Massa ve A. Palmisano' ya göre Kaneş Karum Ib döneminde (MÖ.y.1835- 1700) bu tip seramiğin Anadolu' da tercih edilmemesini Asurlu tüccarların Suriye şişelerinin üretim merkezi olan Halep, Emar ve Mari kent devletlerinin bölgelerinden çekilmesini ya da farklı bir formun yerini alması olarak açıklamaktadır[22].

Kültepe' de ele geçen yazılı belgeler Asur Ticaret Kolonileri Çağı' nda toplum içerisinde birçok farklı etnik grubun yanında Hitit ve Luvi isimleri kullananlar yaşamaktadır. Eski Hitit Dönemi ve Hitit İmparatorluk Dönemi boyunca tapınım gören tanrı ve kişi adları Kültepe yazılı belgelerinde sıkça rastlanmaktadır[23]. K. Emre' ye göre Hitit sanatının kökleri Kültepe Kaneş kentinde atılmış, Mezopotamya ve Kuzey Suriye geleneğindeki mühür sanatından ögeleri yeniden yorumlayarak Hitit sanatında karakteristik unsurlar haline getirmişlerdir[24]. Hitit sanatının Kültepe' de yer aldığının en erken örneği olarak repousse tekniği ile altın folyo üzerinde süslenmiş Hitit Tanrısı gösterimidir. Folyo üzerindeki tanrının duruş ve vücut karakterleri Hitit mühürcülük sanatında, metal figürinlerde ve Boğazköy Kral Kapı tanrı figürinde görülmektedir[25].

[20] Barjamovic 2011, s. 87.
[21] Emre 1999, s. 39.
[22] Massa, Palmisano 2017, s. 75- 76.
[23] Kulakoğlu 2014, s. 86.
[24] Emre 2010, s. 155.
[25] Kulakoğlu 2008, s. 14 vd.

III. ESKİ HİTİT ÇAĞI ÖNCESİNDE SURİYE- FİLİSTİN

III. 1. Amorit Yayılımı

MÖ. III. bin son çeyreği ve MÖ. II. bin başlarında Suriye- Filistin bölgesine ait arkeolojik kanıtlar insan topluluklarının göçünü desteklemekte ve belirli eser grupları ve kültürün ortaya çıktığını göstermektedir. Bu dönemin başlarında Mezopotamya' da Sumer hakimiyeti ve Bereketli Hilal' ın diğer ucunda Eski Mısır Krallığı sona ermiştir. Akkadlı Sargon (MÖ.2371-2316) döneminden itibaren Amorit toplulukları Mezopotamya' ya girmeye başlamış ve III. Ur (MÖ.2113-2004) döneminde bu göç dalgasıyla gelen insanlar yerleşik topluluklarla savaşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Babil' de yeni bir hanedanlık kurulmuştur. Mısır uygarlığı, VI. Hanedanlık (MÖ.2181) döneminin sonunda kereste ve reçine ticareti için Byblos ve Lübnan' dan çekilmek zorunda kalmıştır[26].

III. Ur Hanedanlığı' nın MÖ. III. bin sonlarında yıkılması, Suriye ile ilişkiler kurabilecek güçlü devletlerin varlığını ve sonucunda Fırat Nehri' nin batısındaki bölgelerin yazılı belgelerde bahsedilmesini ortadan kaldırmıştır. Amorit toplulukların bölgede yayılımı ve siyasi güç kazanmalarının sonuçları MÖ. 19. ve 18 yy. 'ın ilk yarısına tarihlenen Mari Arşivleri' nde görülmektedir. Amorit liderleri bu dönemde yeni bir yazım geleneğinin ortaya çıkmasını olumsuz etkilemişlerdir. Yazılı kaynaklar açısından MÖ. II. binin ilk iki yüzyıllık dönemi, bölge tarihi açısından " karanlık dönem" olarak adlandırılmaktadır[27].

" Amorit Problemi" ya da " Amorit Hipotezi" olarak adlandırılan MÖ. II. bin başında yoğun göç dalgaları kentleşme, bölgeler arası etkileşimin artması, üretim teknolojilerinin gelişmesi ve yerleşimlerin bölgesel olarak bazı bölgelerde

[26] Kenyon 1966, s. 7 vd.
[27] Klengel 1992, s. 39.

yoğunlaşmasına yol açmıştır. Amorit göçlerini açıklayan modeller olarak askeri seferler, ticari kolonileşme hareketleri ve iklime bağlı zorunlu göç dalgaları gösterilmektedir[28].

MÖ. III. bin sonunda yaşanan karışıklıklar ve ani değişiklikler, Orta Tunç Çağı (MÖ.y.2000-1600) Suriye- Filistin arkeolojisi açısından önemli bir soruyu öne çıkarmıştır. Bu dönem içerisinde karmaşık bölge topluluklarının bahsedilen yıkımın ardından ne şekilde yeniden kurulduğuna dair çeşitli yaklaşımlar öne sürülmüştür. Bunlar çevre bölgelerdeki toplumların ekonomik ve politik rolleri, teknolojik gelişmeler, değişen iklim koşulları, farklı etnik grupların bölgeye gelişi ve daha küçük yerel yönetimlerin bir şekilde bu karışıklık döneminde hayatta kalmaları olarak açıklanmıştır[29].

Suriye- Filistin bölgesi Orta Tunç Çağı kronolojisinin kurulmasında ilk çalışmalar genel olarak Güney Levant ve Mısır arasındaki tarihsel karşılaştırmalar üzerine yapılmıştır. Ortaya çıkan tarihlendirme Kuzey Suriye için de esas alınmıştır. Son yıllardaki çalışmalar Suriye ve Filistin bölgeleri için farklı ancak birbirleri ile ilişkilendirilebilen tarihlendirmelerin yapılmasına imkân vermiştir. Her iki bölgenin de çevre kültürler ile farklı düzeyde ilişkiler kurmasına iki ana tarihi kaynak; Filistin- Güney Levant için Mısır metinleri, Suriye için Mari Mektupları örnek olarak gösterilebilir. MÖ. II. bin başlarında Levant bölgesinde ortaya konulan çıkarımlar, Suriye ve Mısır bölgelerinin sınırlı etkileşimi dolayısıyla Güney Levant- Filistin bölgesine indirgenmeli ve bu bölgedeki Orta Tunç Çağının sonlarında ortaya çıkan " Hyksos hakimiyeti" sınırlandırılmalıdır. Kuzey Levant- Suriye bölgesi MÖ. II. binin ilk yarısında yoğun olarak Anadolu ve Mezopotamya kültürlerinin tarihi ve askeri olaylarının etkisi altında kalmıştır[30].

[28] Homsher, Cradic, 2017, s. 259 vd.
[29] Akkermans, Schwartz, 2003, s. 288.
[30] Burke 2014, s. 403.

Arkeolojik kalıntılar aynı zamanda Mari Mektupları' nda adı geçen Qatna, Ugarit, Hazor ve Yamhad gibi yönetim merkezlerinin tanımlanmasını desteklemektedir. Siyasi organizasyonun en önemli göstergesi olan büyük çaplı toprak rampalar, kerpiç duvarlar ve hendekler gibi savunma sistemleri bu yerleşimlerde görülmektedir. MÖ. III. binden itibaren Mezopotamya ve Suriye' de uzun mesafeli askeri seferlerin yapıldığı yazılı metinlerden bilinmektedir. Amorit krallık merkezleri bölgelerindeki en düzenli ve geniş savunma sistemlerine sahip kentler olmuştur. Orta Tunç Çağı IB döneminde büyük ve orta ölçekli yerleşimlerin planları çoğunlukla eliptik formdadır ancak Orta Tunç Çağı IIB ile yerleşim planları ortogonal formdadır. Şehir planlarındaki bu değişiklikler uzun ve düz duvarların savunmada daha etkili olduğunu kavradıklarını göstermektedir[31].

III. 2. Yamhad Krallığı

Kuzey Suriye' de Orta Tunç ve Erken Geç Tunç Çağı' nda, merkezi Halep olarak Amoritler tarafından kurulmuştur. M.Ö. 18. yy.' da Asi ve Fırat Nehri arasında baskın olan Erken Tunç Çağı Ebla Krallığı' nın yerini alarak birçok kent ve küçük krallıkları etkisi altına almıştır. Yazılı belgelerden MÖ.1800- 1600 yılları arasını kapsayan dönemde 9 kralın hüküm sürdüğü öğrenilmektedir[32].

Yamhad Krallığı kurulduğu dönemden itibaren ticaret yolları üzerinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Doğuda Fırat Nehri kavsinden batıda Akdeniz kıyısına kadar direk kendi yönetiminde ya da vasal bir devlet ile ticareti kontrol etmiştir. Suriye' ye deniz yoluyla getirilen ticaret malları Yukarı Dicle, Mezopotamya ya da Basra Körfezinden herhangi birine gitmesi için mutlaka Yamhad krallığının topraklarında geçmek zorundadır. Aynı şekilde Babil' den yola çıkan karavanlar Suriye veya Filistin' e ulaşmak için Palmyra' daki tehlikeli çöl yolundan gitmek yerine Yamhad topraklarını

[31] Burke, 2014, s. 406.
[32] Bryce, 2009, s. 773.

tercih etmektedir. Halep kenti kalay ticareti için Karkamış bölgesine kumaş ve diğer değerli yerel üretimleri göndermiştir. Aynı zamanda Kıbrıs bakırının ve Ege dünyasının değerli ticaret mallarının bölgeye girişinde önemli bir dağıtım merkezi görevi üstlenmiş olmalıdır. Kuzey Suriye' de bahsedilen dönem içerisinde büyük fil sürülerinin varlığı çeşitli araştırmalardan bilinmekte ve Alalah kentinde açığa çıkarılan fildişi buluntuları, Halep' in fildişi ticaretinde kontrol merkezi olduğunu göstermektedir[33].

Yazılı belgeler ele alındığında Sumu-epuh' un göçebe kabilelerin şefi olarak adlandırılmaması, Samsi- Adad ve dönemin diğer büyük kralları ile aynı düzeyde olması gerektiği anlaşılmaktadır. Sumu-epuh' un askeri seferleri arasında Samsi- Adad' ın topraklarına yöneldiği ve Samsi- Adad' ın ismini taşıyan " Dur- Samsi- Adad" kalesini ele geçirerek "Dur- Sumu' epuh" olarak değiştirdiği bilinmektedir. Kuzeyde Urshu ve Karkamış kentleri Sumu-epuh döneminde Yamhad Krallığı'nın direkt etki alanında yer almamaktadır[34].

Ugarit kentinde MÖ. III. bin sonlarında Mezopotamya' da Akkad Krallığı'nın çöküşü ve Mısır' da Eski Krallık Dönemi'nin izleri görülmektedir. Yerleşim bu dönemde bir ya da iki yüzyıllık süreç ile terkedilmiştir. MÖ. II. bin başında yerleşim Schaeffer tarafından " torque- bearers" olarak adlandırılan Amoritler tarafından yeniden iskana alınmıştır. Bu döneme ait Mısır kökenli buluntular dikkat çekmektedir. Mısır hiyeroglif işaretleri taşıyan I. Sesostris' e (MÖ.1970-1936) ait kolye tanesi, II. Amenehet' in kızına ve II. Sesostris' in eşine ait heykelcikler, mezar figürinleri ve sfenks heykeli Mısır hakimiyetinin bu bölgeye kadar ulaştığına dair kuramların öne sürülmesini mümkün kılmıştır[35].

[33] Kupper 1973, s. 19.
[34] Klengel 1992, s. 51.
[35] Yon 2006, s. 16.

Ugarit' e ait en önemli kaynaklar, ilk dönemlerde Yamhad Krallığı' nın müttefiki daha sonrasında düşman olarak ilan edilen Mari Krallığı arşivlerinden gelmektedir. Bu kaynaklar arasında en dikkat çeken Marili Zimri-lim' in MÖ.1765 yılında Ugarit' i ziyaret etmesidir. Mezopotamya geleneğinde Fırtına Tanrısı' nın deniz üzerindeki zaferini sembolize etmesine dayanmakta aynı zamanda Mari Krallığı' nın doğusundaki Larsa' ya yapacağı sefer öncesinde batısındaki güçler ile ittifak kurmasını sağlamıştır[36].

II**I. 3. Qatna Krallığı**

MÖ. III. bin sonları – III. Ur döneminden itibaren Akdeniz kıyısı ve Mezopotamya arasındaki ticaret yolu üzerinde önemli bir merkez olduğu arkeolojik materyaller üzerinden gözlenmektedir. Orta Tunç Çağı'nın başlarında Mısır ile ilişkilerini ele geçen heykel parçaları göstermektedir. Mari Arşivleri' nden Qatna krallığını yöneten hanedanın Amorit kökenli olduğu, Assurlu Samsi- Adad ve oğlu Marili Yasmah- adad ile anlaşmalar yaptıklarını öğrenmekteyiz[37].

Qatna Krallığı' nın bilinen ilk kralı Yamhad' lı Sumu-epuh, Assurlu Samsi- Adad ve Marili Yasmah- Adad ile çağdaş olan Ishhi- adad' dır. Fırat Nehri'nin batısını güvence altına almak isteyen Assurlu Samsi- Adad, Yamhad Krallığı'nın güneyindeki bölgeye yayılan Qatna Krallığı ile diplomatik evlilik gerçekleştirmiştir. ve oğlu Marili Yasmah-Adad ile Ishhi- adad' ın kızını evlendirmiştir. Qatna, Yamhad ve Mari yönetimleri Tadmur kentinin kuzeyindeki sezonluk çayır alanlarının kullanımı ve yarı göçebe topluluklar, bölgedeki ticaret yollarında yağma ve hırsızlığı önlemek için anlaşma yapmışlardır. [38].

[36] Singer 1999, s. 616 vd.
[37] Assaf 1996, s. 35.
[38] Klengel 1992, s. 67.

III. 4. Karkamış ve Çevresi

Yazılı kaynaklarda Karkamış adı ilk defa MÖ. III. bine ait Ebla metinlerinde geçmektedir. MÖ. 18.yy' da Mari kaynaklarında sıkça bahsedilen yerleşim önemini Fırat Nehri üzerindeki stratejik konumu ile kazandığı politik ve ticaret merkezi olmasından almaktadır. Assurlu Samsi- adad ve Marili Yasmah- adad döneminde Karkamış kralı olarak Aplahanda olarak bilinmektedir. Kereste, şarap ve tahıl gibi birçok ticari mal Fırat Nehri üzerinden Mari' ye gönderilmiştir[39].

Karkamış birçok ticari malın Mari ve Babil' e gönderirken aynı zamanda Harshamna kentinden gelen atların ticaretinde aracılık yapmış, Mari' den gelen kalayı karşılamıştır. Aplahanda' nın ardından tahta geçen oğlu Yatar' ami metinlerde kendini Marili Zimri- lim' in oğlu olarak adlandırmış ve çeşitli anlaşmalar ile bağlılığını göstermiştir. Marili Zimri- lim dönemi sona ermeden Karkamış kralı olarak Yahdul- lim tahta geçmiştir. Yahdul- lim' in dönemi muhtemelen Karkamış ve Kuzey Suriye ile ilgili metinlerin sayıca azaldığı, Babil' in Mari kentini işgal etmesinin hemen ardına tarihlendirilebilir. Karkamış' ta ele geçen oldukça tahrip olmuş bir yazıtta, Yahdul- lim' in Yatar'ami' nin oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Karkamış ve Alalah arasındaki tahıl ve hayvan ticaretinin yapıldığına dair metinler Alalah VII. Tabaka arşivlerinden ele geçmiştir. Yamhad kralı Abba'el dönemine ait metinlerde Irrıte ve diğer Kuzey Suriye kentlerin kontrol altına alındığı kaydedilmiştir. Karkamış kenti de bu dönemde muhtemelen Yamhad krallığının kontrolü altındadır[40].

MÖ. III. binin ikinci yarısından itibaren Ebla kaynaklarında adı geçen Urshu kenti önemini III. Ur döneminde de devam ettirmiş, metinlerde Mari, Tuttul ve Ebla ile adı geçmiştir. MÖ. 18. yy' da Mari arşivlerinde politik öneminden bahsedilmektedir. Samsi-

[39] Bryce 2009, s. 146.
[40] Klengel 1992, s. 72.vd.

adad dönemine ait Mari arşivinden bir mektupta çevresindeki Karkamış ve Hassum kentleri ile Yamhad Krallığı'na karşı kurulan koalisyonda yer almıştır. Yamhad, Karkamış ve Hassum ile birbirlerine yakın olan Urshu kentinin isimleri Mari arşivlerinde ve Assur kaynaklarında birlikte geçmemektedir. Assur kaynaklarında Urshu kentinin güney ve batı bölgeleri ile olan bağlantıları hakkında bilgi verilmemiştir. Karkamış kentinden Kültepe kaynaklarında bahsedilmemektedir. Aynı şekilde Mari arşivlerinde Urshu kentinin kuzeyindeki Mamma ve Hahhum bölgelerinden bahsedilmemiştir[41].

III. 5. Gubla/ Byblos ve Lübnan

Mısır Orta Krallık dönemine ait kaynaklarda muhtemelen bölgeye yerleşen insanlara dayanarak " Gubla Kabilesi" ve "Gubla Asyalıları" şeklinde bahsedilmektedir ancak yöneticilerine dair bir isim kaydedilmemiştir. Byblos' ta açığa çıkarılan hiyeroglif yazıtlarda kenti Amorit kökenli bir hanedanın yönettiği anlaşılmaktadır. Bu hanedandan sadece bir yöneticinin ismi kesin olmamakla birlikte Mari Arşivlerinden bir mektuba göre Yantinammu olarak okunmuştur. Mısır etkisini gösteren birçok buluntu üzerinde, Byblos yöneticileri Mısır unvanları kullanmış ve kendilerini Mısır krallarının hizmetkarı olarak nitelendirmişlerdir. Bu dönem içerisinde yerleşim Mısır ve Asya arasında yürütülen ticaretin önemli bir limanı olmuştur[42].

III. 6. Filistin Bölgesi

Orta Tunç Çağı başlarında Filistin- Güney Levant bölgesinin tümünde önceki dönem ile karşılaştırıldığında yerleşim sayısı artmış, kıyı şeridinde yeni etkileşim ve ulaşım ağları kurulmuştur. Bölge genel olarak ele alındığında ticaret ağının kurulması kentleşme kültürünün artmasını sağlamıştır. Bu dönemin başlarında kentleşme ve

[41] Barjamovic 2011, s. 201 vd.
[42] Klengel 1992, s. 80.

etkileşim ağının bölgeye gelen göç akımı ile açıklanmasında rağmen yerleşim yerlerinde ele geçen ithal ve yeni kültüre ait buluntular sayıca azdır[43].

Mısır XII. Hanedanlık (MÖ.1991- 1786) dönemi kaynaklarında, Nil Deltası ve Bereketli Hilal arasındaki siyasi ve ekonomik bağ güçlenmiş, dönem sonunda en güçlü halini almıştır. Mısır kaynaklarında Filistin bölgesinde bu dönemde göçebe ve yarı göçebe kabile topluluklarının sosyal yaşamdaki etkilerini, Mısır XII. Hanedanlık dönemi sonlarına doğru kent- devletlerin kurulduğunu öğrenmekteyiz. Mısır kültürünün etkisi en yoğun olarak III. Senusert (MÖ.1878-1848) döneminde görülmüştür. Megiddo' da ele geçen yüksek rütbeli memura ait heykel ve çeşitli Mısır kökenli eserler, savunma sisteminin varlığı yerleşimin MÖ. 19. yy' da Mısır' a ait kale ya da yönetim merkezi olduğunu göstermektedir[44].

Amulet ve mühür amacıyla kullanılan Mısır kültürüne özgü skarabeler ilk defa Mısır Birinci Ara Dönem' de ortaya çıkmıştır. Filistin bölgesinde skarabelerin kullanımı hem ticaret ağının hem de merkezi yönetimin kurulduğunu göstermektedir. Bölgede skarabelerin en erken kullanımı Ashkelon liman kentinde görülmektedir. XIII. Hanedanlık dönemine tarihlenen mühür baskısı grubu deniz ticareti ile bölgeye gelen depolama küplerinden ele geçmiştir[45].

[43] Cohen 2014, s. 464 vd.
[44] Mazar 1968, s. 71.
[45] Ben- Tor 2011, s. 24.

IV. ESKİ HİTİT ÇAĞI VE SURİYE BÖLGESİ

Anadolu coğrafyasının MÖ. III. bininin ikinci yarısından itibaren yerel kent devletleri tarafından yönetildiğini yazılı belgeler ve arkeolojik buluntuların yorumlanmasından bilmekteyiz. Anadolu' nun Erken Tunç Çağı son evresinde siyasal oluşumunu, Mezopotamya' da Akkad dönemine (MÖ 2350-2150) tarihlenen metinlerden öğrenmekteyiz. " Sar Tamhari" metinleri olarak bilinen, Akkadlı Sargon' un Anadolu' ya yaptığı seferler konu alınmıştır[46].

Assur Ticaret Kolonileri Çağı' dan Anadolu' da yazılı belge kullanımı başlamıştır. Önasya' da açığa çıkarılan arşivler siyasi, askeri, inanç ve hukuk gibi birçok alanda bilgi aktarırken Kültepe- Kaneş arşivleri Assurlu tüccarların ekonomik kayıtlarından oluşmaktadır. Bu dönemde Anadolu' da küçük ve daha geniş bölgelere hâkim olabilen kent devletleri tarafından yönetilmektedir. Assurlular kayıtlarında küçük kent yöneticilerini *" ruba' um"* (prens), ticaret rotaları üzerinde liman görevi gören karum yöneticilerini ise *" ruba' um ra' bium"* (büyük prens) olarak adlandırmışlardır[47].

IV. 1. I. Hattuşili' nin Öncelleri

Hitit İmpatorluğu' nun kurucusu olarak bilinen I. Hattuşili ile Asur Ticaret Kolonileri Çağı arasına tarihlenen yazılı belgeler günümüze ulaşmamıştır. Karanlık dönem olarak adlandırılan, yüzyıldan daha kısa olan bu sürece ait bilgileri daha geç metinlerden öğrenmekteyiz. I. Hattuşili öncesinde Labarna adında bir kralın hüküm sürdüğünü Telipinu Fermanı' ndan (KBo 3.1) öğrenmekteyiz. I. Hattuşili tahta geçmesinin meşruluğunu annalerinin (KBo 10.2) ilk satırlarında " Tawananna' nın kardeşinin oğlu" olması ile öne sürmüştür. Tawananna ve T/ Labarna isimleri

[46] Yiğit 2000, s. 21.
[47] Özgüç 2005, s. 32.

imparatorluğun daha geç dönemlerinde kral ve kraliçe unvanı olarak kullanılmıştır ancak bu dönemde krali bir çiftin ismi olarak düşünülmektedir (Tablo1)[48].

Boğazköy Tapınaklar Bölgesi' nde ele geçen mühür baskılarının, merkezi alan etrafında dört adet eşkenar yamuk kanatlı Malta haçı formlu mühüre ait olduğu düşünülmektedir. Yüzlerden her birinde yer alan beş alan içerisinde bazı işaretleri okunamayacak durumda Hitit Hiyeroglif yazıtları yer almaktadır. İmparatorluk dönemine ait bu mühür bir yüzünde dönemin krallarının diğer yüzünde ise Hitit İmparatorluğu' nun kurucu krallarının isimlerini kraliçeleri ile vermektedir. Telipinu Fermanı ile örtüşen Labarna- I. Hattuşili- I. Murşili ardıllığı mühürün arka yüzünde görülmektedir. Haç formlu mühür I. Hattuşili ve Labarna arasındaki kan bağı ya da süreç ile ilgili bilgi vermemektedir ancak Labarna ve Tawananna krali çiftinin varlığını doğrulamaktadır [49].

Hitit İmparatorluğu' nun kuruluş dönemi kralları ile ilgili kurban listeleri bilgi vermektedir. Metnin ilk kısmında Hattuşili' nin kardeşi Nenassa prensi Pimpira, Hattuşili' nin iki kardeşi Ammuna ve Huzziya' ya birer koyun; Telipinu ve Alluwamna' ya bir öküz ve bir koyun verildiği yazılıdır. Metnin eksik yerlerinin tamamlanması ile ortaya çıkan bir problem ise Labarna' nın kim olduğudur. H. Otten' in önerisine göre Labarna, kraliyet ailesinin dışından, Tawananna' nın kocasıdır. Hattuşili' nin bazı metinlerde ikinci isim olarak Labarna' yı kullandığı bilinmektedir. Kurban listesinin ikinci kısmının yorumlanması ile iki farklı kurgu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki Hattuşili' nin babası Papahdilmah, dedesi PU- Sarruma ve büyük dedesi olarak Tudhaliya' yı göstermektedir. Metindeki bazı düzeltmelerden sonra ikinci kurguda ise Hattuşili' nin Papadilmah' ın kardeşi, babasının PU- Sarruma ve dedesinin Tuthaliya olduğu söylenebilir[50].

[48] Beal 2003, s.13.
[49] Dinçol ve diğ. 1993, s. 104.
[50] Beal 2003, s. 16. (Otten' in önerisi için bkz. Otten 1951,s. 52)

IV. 2. I. Hattuşili' nin Kuzey Suriye Seferleri

Anadolu' da Hitit İmparatorluğu' nun kurulmasından önce çok sayıda kent devleti ya da daha küçük bölgesel yönetimlerin varlığı bilinmektedir. Bu yönetim merkezlerinin üstünlük kurma çabası Anadolu coğrafyası dışarısına uzanmalarını bir şekilde kısıtlamıştır. Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya' da politik olarak etki edebilen ilk güç Hitit İmparatorluğu olmuştur. Erken Hitit dönemi politik tarihi ile ilgili metinler Akkadca ve Hititçe çift dilli olarak yazılmış I. Hattuşili' nin yıllıkları (CTH4) ve vasiyetnamesidir (CTH6). Yıllıklar muhtemelen Eski Hitit Dönemi' ne tarihlenen Akkadca bir tabletten, MÖ.13. yy' a tarihlenen Hititçe bir kopyadan ve çeşitli tablet parçalardan oluşmaktadır. Bu metinlerin orijinal olarak hangi dilde yazılı olduğu bilinmemektedir. Yıllıklar I. Hattuşili' nin altı yıllık hükümdarlık süresindeki askeri seferlerini anlatmaktadır. Hattuşili' nin Vasiyetnamesi olarak adlandırılan metin hanedan içerisinde taht varisinin belirlenmesinde yaşanan olayları aktarmaktadır[51].

I. Hattuşili' nin yıllıklarında aktarılan altı yıllık süreç tam olarak hangi dönemi kapsadığı kesin olarak bilinememektedir. Hitit tarihi belgelerinde sürekli olarak karşılaşılan bir başka sorun ise adı geçen yer isimlerinin çoğunun lokalizasyonun yapılamamış olmasıdır. Hattuşili' nin Yıllıkları metninde bahsedilen sürecin ilk yılında kral, muhtemelen Hitit çekirdek bölgesi içerisinde kalan Shanakhuitta ve Zalpa kentlerini ele geçirmiştir. Kuzey Suriye' ye yapılan askeri seferlerin başalngıcı olarak ikinci yıl gösterilmiş, " Ertesi sene Alkhalkha üzerine yürüdüm ve yıktım. Sonrasında Urshu' ya yürüdüm, oradan Igakalish' e yürüdüm, Tashkhinya' ya yürüdüm. Dönüş yolunda Urshu' nun topraklarını tahrip ettim ve evimi onların malları ile doldurdum", şeklinde bahsetmiştir. Hitit ordusunun Kuzey Suriye' ye geçişini yapacağı bölgelere dair herhangi

[51] Klinger 2014, s. 77.

bir askeri seferin kaydının olmaması bu bölgelerin Hitit kontrolü altında olduğunu göstermektedir[52].

Alalakh kentinin VII. Tabakası yıkım kalıntıları Hattuşili' nin yıllıkları ile örtüşmektedir. Kentin Hitit kralı tarafından ele geçirildiğini destekleyen başka bir bulgu ise Alalakh VII. Tabaka sonuna tarihlenen arşivde ve Hitit arşivlerinde komutan Zukrasi' nin adının geçmesidir[53].

Ursu Kuşatması Metni (CTH 7), yeri tam olarak tespit edilemeyen, Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Fırat Nehri ile Amanos Dağları arasında kalan bölgede yer alan bir kentin kuşatmasını ve bölge ile bilgileri aktarmaktadır. Bu metin, dönemin siyasi tarihinin yanında askeri teknik, malzeme ve hiyerarşisi ile ilgili bilgiler vermektedir. Kral kuşatmayı Luhhuzzantiya kentinden takip etmektedir. Kentin savunma duvarlarını geçebilmek amacıyla toprak tepeler ve kütüklerden koçbaşı yapılması emrinin kral tarafından verildiğini öğrenmekteyiz. Kuşatmanın kış aylarına denk gelmesi, bölgedeki Hurri kentleri ve topluluklarının Hititlere karşı birlikte olması kentin ele geçirilemediği söylenebilir[54].

I. Hattuşili yıllıklarında Suriye' ye ikinci seferinden bahsetmektedir ancak isimleri geçen kentlerin lokalizasyonu tartışmalıdır. Kral ve ordusu Toros Dağları' nı geçtikten sonra Fırat Nehri' ne doğru ilerlemiş ve yolu üzerindeki Zaruna kentini yıkmıştır. Hassuwa kenti üzerine yürüyen I. Hattuşili Halep kentinden ve bölgedeki diğer kentlerden gelen askerlerle savaştığını, Hassuwa kentini tahrip ettiğinden ve Zippasna kentine gece seferi düzenlediğinden bahsetmektedir. Son olarak Fırat Nehri kıyısındaki Hahhu kentinde üç kere savaşıp sonunda ele geçirdiğinden bahsetmektedir. Hitit kralı Fırat

[52] Gurney 1973, s. 240.
[53] Na' aman 1976, s. 130.
[54] Yiğit 2006, s. 53.

Nehri' ni geçmesini Akkadlı Sargon' un yaklaşık 700 sene önce tersi yönde geçmesine benzetmiştir[55]

I. Hattuşili tarafından Güneydoğu Anadolu bölgesinde olduğu düşünülen Tikunani kralı Tuniya' ya gönderilen mektup Eski Hitit Dönemi' ne tarihlenen ilk mektup olma özelliği taşımaktadır. I. Hattuşili' nin Yıllıkları' nda bahsedilen Hahhum kuşatması için kralın talimatlarını bildirmektedir. Mari Arşivleri' nde adı Tigunanum olarak geçen kent, Erken Hitit döneminde daha güçlü bir konuma gelmiştir. I. Hattuşili kentin kralından hizmetkarı, kentten ise vasalı olarak bahsetmektedir. Kralın bölgeye olan ilgisi Bismil- Ergani ve Karacadağ bölgesindeki maden yataklarının zenginliğinden kaynaklanmaktadır. Mektupta " Ben burada ve sen orada, demir ve aslan (gibiyiz)" şeklinde yazılı detay, Hitit kralının bölgeye ve krala verdiği önemi göstermektedir. Yıllıklarında kentin adı özet kısmında yer almakta ve " Tikunani Kralı Büyük Krala gümüşten bir savaş arabası gönderdi" şeklinde geçmektedir. Kentin durumunun vasal, koruma altında ya da müttefik bir ülke olduğuna dair detay verilmemiştir. Mektup Hitit kralının o dönemden itibaren Yukarı Dicle- Nihiriya bölgesine olan ilgisini göstermektedir[56].

Kralın hastalığı süresince ve ölümü öncesinde konakladığı Kussara kentinde rütbeli memur ve askerlerinin önünde yazdırdığı I. Hattuşili' nin Politik Vasiyetnamesi (CTH6), Erken Hitit Dönemi' nde yeni kralın seçilmesi ve iç karışıklıklar ile ilgili bilgiler vermektedir. I. Hattuşili bu metinde yeğeni Murşili' yi evlat edindiğini ve ardılı olarak duyurmuş, rütbeli memur ve askerlerden genç Murşili' yi korumalarını istemiştir. Kral ayrıca kendi çocuk ve torunlarının çıkaracağı ayaklanmaya karşı uyarmış ve birlik olmalarını söylemiştir[57].

[55] Bryce 2005, s. 76 vd.
[56] Miller 2001, s. 410 vd.
[57] Bryce 1981, s. 9

IV. 3. I. Murşili' nin Askeri Seferleri

I. Murşili' nin krallık süresi Hitit tarihinde dikkat çeken bir dönem olmuştur. Dönemine ait yazılı kaynakların kısıtlı olmasına rağmen kralın ilgisinin güneye yapılan askeri seferler olduğu söylenebilir. Krallığının ilk yıllarında amacı I. Hattuşili' nin tamamlayamadığı Halep Seferi' ni yapmaktır. Bu askeri sefer ile Babilli Hammurabi zamanından beri Kuzey Suriye' de hâkim güç olan Yamhad Krallığı sona ermiştir. Murşili' nin Halep seferi sonrasında Babil kentini yıkması ile ilgili Telipinu Fermanı' nda kısaca bahsedilmiştir. Babil' in Hitit kralı tarafından yıkılması ve askeri başarılar uzun nesiller boyunca hatırlanmıştır [58].

Hitit İmparatorluğu' nun bu dönemde Babil' e kadar uzanan bölgede askeri zaferler kazanmasına rağmen kalıcı bir idari organizasyon kurmadığını görmekteyiz. I. Murşili Halep seferinden babası I. Hattuşili' nin intikamını aldığını söylemektedir. Hitit metinlerinde bahsedilen kronolojisi ve gerçekliği konusunda halen tartışmalar sürmektedir. Halep ve Yamhad Krallığı' nın ortadan kalkması ile bölgedeki politik güç olarak Hititlere geçmiştir[59].

Babil İmparatorluğu' nun I. Murşili tarafından yıkılmasının ardından Babil' de kontrol Hititler yerine Habur Bölgesi' nde güçlenen Kassitler geçmiştir. Babil kentine ulaşmak için Hitit kralı Orta Fırat ve Habur bölgesinden geçmek için Kassitler ile ittifak kurduklarının düşünülmesi yanlış değildir. Kassitler ile hareket etmeleri, Hitit metinlerinde bahsedilen zengin ganimetleri elde etmek ve Kuzey Suriye' güçlenen Hurri topluluklarını zayıflatmak amacıyla yaptıklarını desteklemektedir. Hattuşa' ya zengin ganimetlerle dönen I. Murşili hanedan içerisinde suikast ile öldürülmüştür. Murşili' nin

[58] Gurney 1973, s. 249.
[59] Klengel 1992, s. 82.

ölümü Hititlerin Kuzey Suriye' de başlattıkları ilk yayılma dönemini sonlandırmış ve iç kargaşa dönemini başlatmıştır[60].

IV. 4. I. Murşili' nin Ardılları ve Suriye Hakimiyetinin Kaybedilmesi

Hitit Krallığı'nın kuruluşundan itibaren başlayan taht kavgaları ve hanedan içerisinde yaşanan mücadelelere son vermek amacıyla Kral Telipinu tarafından yazdırılan ferman Eski Hitit Dönemi siyasi ve askeri hareketler hakkında bilgiler vermektedir. Telipinu Fermanı' nın (CTH19) I. Hantili dönemini anlattığı kısımda Astata, Sukziya, Hurpana ve Karkamış kentlerinin askeri birlik vermemeye başladıklarından; Hantili' nin Tegarama kentine ulaştığında Murşili' nin ölümünde damadı Zidanta' nın sözünü dinlediği için pişman olduğundan bahsetmektedir. Murşili' nin ölümünden dolayı tanrıların kendilerini Hurriler ile cezalandırdığını ve düşmanların Hatti ülkesine girdiklerini söylemektedir[61].

Hantili' nin uzun süren hükümdarlık döneminde de öncelleri Hattuşili ve Murşili' nin Suriye politikalarını devam ettirmeye çalışmış, Karkamış' a ulaşan askeri seferler düzenlemiştir. Telipinu Fermanı' nda Kraliçe Harapsili ve kralın oğulları Hurriler tarafından kaçırılmış ya da kral tarafından Hattusa' dan daha güvenli olduğu için Sukziya kentine getirilmiş aile bu kentte ölmüştür. Kralın sağ kalan oğlu Piseni ve torunları, Murşili' nin suikastinde kendisine yardımcı olan damatı Zidanta tarafından öldürülmüştür[62].

[60] Gurney 1973, s. 250 vd.
[61] van den Hout 2003, s. 194 vd.
[62] Bryce 2005, s. 101.

V. ORTA HİTİT DÖNEMİ VE SURİYE- FİLİSTİN' DE BASKIN GÜÇLER

Telipinu ve I. Muwattalli arasındaki dönemde çevre bölgelerdeki diğer devletler ile karşılaştırıldığında önceki döneme göre daha sabit geçmiştir. Telipinu sonrasında yaşanan hanedan içi çatışmalar krallığı önceki döneme göre daha az etkilemiş ve Telipinu' nun ardılları bu dönemde bölgelerini az da olsa korumayı başarmışlardır. Bu döneme ait tarihsel metinlerin olmaması bilgi edinmemizi mümkün kılmamaktadır. Telipinu ve Orta Hitit Dönemi kralları bölgelerini genişletmek için çaba göstermemişler ve Orta Anadolu' ya daha yakın olan bölgelerde hakimiyetlerini korumaya çalışmışlar ve sonucunda Kuzey Suriye' de Eski Hitit Çağı' nda kazanılan etkiler gittikçe azalmıştır. Orta Hitit Dönemi' nde bu bölgelerden en önemlisi olarak karşımıza çıkan Hurri topluluklarının etkisi altında kalan Kizzuwadna olmuştur[63] .

Hitit kralı Telipinu sonrasında Kuzey Suriye' de Mittani Krallığı güçlenmiş, Hitit kralı ve Kizzuwadna arasında yapılan anlaşma kısa süreli olmuştur. Kuzey Suriye' de güçlenen Mittani Krallığı etkisini Kizzuwadna' ya kadar ulaştırmıştır. Bu dönem içerisinde Hitit kültürü Hurri- Mittani kültüründen etkilenmiştir. Eski Hitit Krallığı dönemine ait oligarşik idari kurulları ortadan kalkmış, kral mutlak güç olmuştur. Hitit hanedanında Hurri kökenli isimler kullanılmaya başlamış, tanrı isimleri ve gösterimleri Yazılıkaya Tapınağı' nda takip edileceği üzere bu dönemden itibaren değişmeye başlamıştır. Hitit kralı I. Tuthaliya' ya ait yıllıklardan Hitit kült merkezlerinin Kaşkalar tarafından yağmalandığı öğrenilmektedir[64].

V. 1. Kuzey Suriye' de Hurri- Mittani Devletleri

Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya' ya Akkad döneminden itibaren gelmeye başladığı düşünülen Hurri topluluklarının, III. Ur döneminde nüfus topluluklarının daha

[63] Bryce 2005, s. 115 vd.
[64] Gurney, 1973, s. 669 vd.

yoğun olarak Dicle Nehri' nin doğusunda kaldığı görülmektedir[65]. Hurri kelimesinin kökeni olarak Akkadca " *hurru*" gösterilmektedir ve daha sonraki dönemlerde Hititçe, Ugarit ve Mısır kaynaklarında aynı köke bağlı kelimeler kullanılmıştır. Kuzey Mezopotamya ve Suriye- Filistin bölgelerinde kurdukları devletler Mittani, Hanigalbat ve Mısır kaynaklarında Naharina olarak adlandırılmıştır[66].

I. Hattuşili ve ardılı I. Murşili' nin Suriye' ye düzenledikleri askeri seferlerinde bölgede Hurri toplulukları ve kentleri ile savaştıklarını Boğazköy metinlerinden bilmekteyiz. Bu bölgedeki kentlerin Hurri kökenli krallar tarafından yönetildiğini, " Yamyamlar Metni" (CTH17) olarak bilinen edebi özellikli metinden öğrenmekteyiz. I. Murşili' nin Halep seferi ve muhtemelen I. Hantili dönemi sonrasında Hititlerin Kuzey Suriye' den çekilmeleri ile büyük siyasi değişimler yaşanmıştır[67].

MÖ. II. ikinci yarısından itibaren, Yukarı Habur bölgesinden Orta Fırat Bölgesi' ne, Doğu Anadolu' dan Kuzeybatı Suriye' ye kadar uzanan güçlü bir Mittani krallığı kurulmuştur. Bu krallığın oluşumu ve erken tarihi, siyasi organizasyonu ve bölgesel yönetimi ile ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz çok az sayıda metin günümüze ulaşmıştır. Mittani krallığı ile ilgili ilk yazılı kaynak ise Mısır 18. Hanedanlık (1539-1292) başlarına tarihlenen üst düzey bir memur Amenemhet' e ait mezar yazıtında yer almaktadır. " *Mtn ülkesi"* olarak tanımlanan bölge, I. Thutmose tarafından Suriye' ye yapılan askeri sefer olarak tanımlanmaktadır[68].

Mittani krallığının başkenti olarak Wassukanni kenti gösterilmektedir. Opitz' e göre bu kent isminin Orta Assur dönemine Ussukani ve Sikani olarak geçmiştir[69]. Assur yazıtına göre Sikani kenti Habur Nehri' nin kaynakları çevresindedir ve bu kentin

[65] Kupper 1973, s. 22.
[66] Astour 1978, s. 1.
[67] Klengel 1992, s. 86.
[68] De Martino 2014, s. 61. (18. Hanedanlık kronolojisi için bkz. Krauss, Warburton 2006, s. 492., Amenemhet mezar yazıtı için bkz. Sethe 1905: URK IV/9, 8-10)
[69] Opitz 1927, s. 299 vd.

lokalizasyonu Tell Fakhariyah olmalıdır[70]. A. Goetze' ye göre Wassukanni kentinin lokalizasyonunun Tell Fakhariyah ile yapılmasının kuşkulu olduğunu, kent daha kuzeyde Mardin civarında olmalıdır[71].

Fırat Nehri' nin batısında, Suriye kıyı şeridi ve Filistin' de etki alanlarını genişletmek isteyen Mittaniler, III. Thutmosis' in (MÖ.1504-1492) askeri seferleri ile duraksamıştır. Kraliçe Hatshepsut döneminde (MÖ.1479-1458) Mısır' ın Suriye' ye olan ilgisi azalmış, Mittani kralı Parrattarna bu dönemde Fırat' ın batısında, Halep' in kontrolündeki kentleri ele geçirmeyi başarmıştır. Alalakh kentine Halep Hanedanından İdrimi' yi vasalı olarak getirmiş ve Hititlerin güneyinde yer alan Kizzuwadna bölgesine ulaşabilmek amacıyla aracı olarak kullanmıştır[72].

V. 2. Suriye- Filistin' de Mısır Askeri Seferleri

Güney Levant- Filistin bölgesinde Tunç Çağı geçişlerini belirlemek Erken- Orta Tunç Çağı ayrımı için uzun ve birbiri içine girmiş yaklaşık birkaç yüzyıllık dönemi kapsarken, Orta ve Geç Tunç Çağı geçişini belirlemek tarihi olaylar ve arkeolojik buluntular yardımı ile yapmak mümkündür. Filistin bölgesi için bu ayrımın yapılmasını sağlayan tarihi olaylardan biri Mısır medeniyetinde yaşanan hanedan değişikliğidir. Mısır' da İkinci Ara Dönem (MÖ.1759-1539), Hyksos toplulukların göçü ve MÖ.17. yy. ortalarından itibaren krallık yönetimini ele geçirdikleri karışıklık dönemini tanımlamaktadır. Krallığın yönetim merkezini Memphis kentinden Tell el Dab'a kentine taşımışlardır. Teb kenti yönetim hanedanından Ahmose (MÖ.1539-1515), Hyksos kökenli krallar ve topluluklara karşı savaşmış, Filistin bölgesine göçe zorlamış ve Mısır Yeni Krallık dönemini başlatmıştır [73].

[70] Grayson 1976, s. 90.
[71] Goetze 1957, s. 66.
[72] Bryce 2009, s. 477.
[73] Fischer 2014, s. 576 (Kronolojik belirlemeler için bkz. Hornung vd. 2006)

Karnak Amun Tapınağı hiyeroglif kapı yazıtlarında, Suriye' de lokalizasyonu yapılamayan Tunip kentinden vergi ödeyen, şeklinde tanımlanan işaretler I. Amenophis döneminden itibaren başlayan Mısır askeri seferlerinin başarısını ve bölgedeki kentleri etki altına aldığını göstermektedir. I. Amenophis Gubla ve Humus bölgelerine kadar ilerlemiş, ardılı I. Thutmosis ve III. Thutmosis Fırat Nehri' nin kıyısında stel ve anıt yaptırdıklarından bahsetmektedirler. Hatshepsut dönemine ait Deir el- Bahri yazıtlarında Halep' in güney batısında Niya Bölgesi ve Gab Vadisi' ne fil avı için geldikleri kaydedilmiştir. I. Thutmosis dönemi ait kralın Filistin bölgesindeki faaliyetlerini gösteren yazıtlar günümüze ulaşmamıştır ancak Gubla ve Akkar bölgesi Mısır ordusunun Kuzey Suriye' ye yapacağı seferler için başlangıç noktası olmuştur[74].

I. Thutmosis' in ardından tahta geçen II. Thutmosis' e ait Assuan Yazıtı' nda krallık sınırlarının kuzeyde Asya' nın bataklıklarına kadar uzandığını, Asyalıların kendine vergi ödediklerini yazmıştır[75]. III. Thutmosis (MÖ.1479-1425) döneminin başında Kuzey Suriye' de güç kazanan Mitanni, Kadeş kenti yöneticisi ile ittifak kurarak bölgedeki Mısır varlığına karşı çıkmıştır. Mısır kralı bu ittifak ve bölgedeki Asyalı olarak adlandırdıkları Mittanileri kuzey sınırlarından uzaklaştırmak için 17 askeri sefer düzenlemiştir. III. Thutmosis 22.- 24. yıllarında Güney Levant' a ardı ardına 3 sefer düzenlemiş, Megiddo ve çevresindeki kentler ve tarım alanlarına zarar vermiştir[76]. Suriye- Filistin bölgesindeki yaklaşık 330 yerel yönetici ve kabile şefinin oluşturduğu ittifak Mısır ordusu ile savaşmıştır. Bu kalabalık ittifak muhtemelen I. Thutmosis ordusu karşısında yenilgiye uğradıklarını hatırlayan Mittaniler tarafından kurulmuştur[77].

III. Thutmosis 29. ve 32. hükümdarlık yılları arasında Djahy (Filistin kıyı bölgesi) ve Kadeş' e seferler düzenlemiştir. Bu seferlerde askerlerinin tedariklerini güvenceye

[74] Klengel 1992, s. 90. (Deir el-Bahri yazıtı için bkz. Sethe 1905: URK IV/ 104)
[75] Breasted 1906, s. 49.
[76] Grimal 1994, s. 213 vd.
[77] Klengel 1992, s. 91.

almak için Mittani, Kadeş ve Tunip' in kontrolünde olan liman kenti Ulluza' ya sefer düzenlemiştir[78]. Kralın Suriye kıyı şeridi ve Fırat Nehri' ne kadar yaptığı seferler başarılı olmuştur ancak bölgenin tamamında kalıcı politik güç olamamıştır. Filistin, Humus kenti düzlükleri ve kuzeyde Ugarit' e kadar olan sahil şeridini kontrol altına alabilmiştir. III. Thutmosis dönemine tarihlenen Mısır kaynaklarında tam olarak belirlenemeyen bir Hitit kralının Assur ve Babil kralları gibi vergi verdiği belirtilmiştir [79].

Suriye- Filistin bölgesi özellikle kıyı şeridinde yapılan askeri seferler Mezopotamya' ya ulaşan ticaret yollarını ele geçirmek için yapılmıştır. Mısır kralları bölgeden büyük miktarlarda besin, hammadde ve değerli taşları ülkelerine taşırken çok sayıda insanı ülkelerine köle olarak göçe zorlamışlardır. Suriye- Filistin kıyı şeridinde işgal ettikleri liman kentlerinin ihtiyacını sağlamak için çevredeki yerel yöneticilerden vergi olarak tahıl almıştır. Vergi listelerinde kendi iklim ve faunasına yabancı yağ ve besi hayvanlarını görmek mümkündür. Mısır' ın bölgeden ithal ettiği ürünlerin başında kereste yer almakta; altın, gümüş ve fildişi vergi listelerinde yer almaktadır[80].

[78] Grimal 1994, s. 213.
[79] Klengel 1992, s. 95.
[80] Ehituv 1978, s. 93 vd.

VI. HİTİT İMPARATORLUK DÖNEMİ VE SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİ

Önasya, Ege, Uzak Doğu ve Yeni Dünya arkeolojilerinde günümüze anıtsal yapılar ve gösterişli sanat eserlerinin ulaşmasında önemli bir yer tutan kültürler her daim olarak coğrafi, ekonomik ve politik anlamda yayılmayı hedef almışlardır. Tarih boyunca yaşayan tüm imparatorluklar genişleme, gücünü sağlamlaştırma ve yıkılış dönemlerini tamamlamışlardır. Bu aşamalardan ilki olan bölgesel genişleme; savaşlarla ya da iş birlikleri ile elde edilen topraklar ve kültürel yayılımdan oluşmaktadır. Bu aşamada bazı bölgelerin yayılımdan etkilenmesini etkileyen faktörler arasında stratejik konum, lojistik, ekolojik ve politik kısıtlamalar yer almaktadır. İkinci aşamada imparatorlukların gücünü sağlamlaştırmak ve yeni bölgelerden kazanç sağlamak amacıyla yıkıcı ya da yapıcı stratejiler kurması gerekmektedir. Yeni idari sistemler, kurumlar ve ideolojinin yerel halka kabul ettirilmesi gerekmektedir. İmparatorluğun ulaşabileceği son noktaya gelindiğinde hakim olunan bölgeler arasında iletişimi korumak ve hakimiyeti sağlamak merkez yönetim için zararlı hale gelmektedir[81].

Hitit İmparatorluğu kuruluş döneminden itibaren çekirdek bölgesi olarak adlandırılan Orta Anadolu' da kısıtlı miktarlarda bulunan değerli maden ve ticaret mallarını elde etmek amacıyla Suriye üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Mezopotamya, Ege ve Mısır medeniyetlerinin ticaret yollarının kesiştiği Suriye' ye hâkim olmak ticaret yollarından ve yerel yönetimlerden vergi almalarını sağlamıştır. Eski Hitit Dönemi' nde yapılan askeri seferler bölgede kalıcı yönetim sağlayamamıştır. Orta Hitit Dönemi' ne Hititler merkezi yönetim sorunlarına yönelirken, Kuzey Suriye Hurri-Mittani devletlerinin egemenliğine geçmiştir[82].

[81] Sinopoli 1994, s. 159 vd.
[82] Beckman 1992, s. 41.

Orta Hitit Dönemi sonunda I. Muwattalli suikast sonucu öldürülmüş ve yerine geçen I. Tuthaliya krallığın sınırlarını genişletme çabasına girmiştir. Kuzey Suriye' de egemen olan Hurri- Mitanni varlığına karşı öncelikli olarak Hititlerin güneyinde yer alan Kizzuwadna bölgesini kontrol altına almaya çalışmıştır[83]. Bu döneme ait " Tuthaliya Yıllıkları" (CTH 142) ve " Sunassura Antlaşması" (CTH 41) tarihi olaylar hakkında bilgi vermektedir. I. Tuthaliya yıllıklarında Kizzuwadna' nın büyükbabası zamanında Hitit yönetimine, sonrasında taraf değiştirerek Hurri topraklarına bağlandığını, kendi zamanında bu bölgeyi Hitit İmparatorluk sınırlarına aldığını söylemektedir. I. Tuthaliya Kizzuwadna bölgesini ve güney sınırını güvenceye aldıktan sonra Fırat Nehri' nin batısındaki Mittani kentlerini kontrolüne almıştır. Bölgedeki Ursu kentini Kizzuwadna' ya bağlı bir bölge haline getirmiş, Halep kenti ve Mısır ile Kurustama Anlaşması' nı (CTH134) yapmıştır[84].

VI. 1. Suriye Bölgesi Hitit Yönetimleri

Hitit İmparatorluğu' nun kuruluşundan itibaren yaklaşık 500 yıllık süren varlığında en az 26 kral hüküm sürmüştür. Orta Anadolu' da kurulduğu küçük bir beylik konumundan geniş bölgelere yayılan farklı kültür topluluklarının yaşadığı imparatorluk olması sürecinde Hitit kralının yönetimdeki kesin söz hakkı hiç değişmemiş, idari sistem süreç içerisinde gelişmiştir. Yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere göre kraliçe, veliaht prens ve diğer çocukları yönetime katılmasının yanında çok sayıda memur görevlendirilmiştir[85].

Hitit İmparatorluk Dönemi' nin kurulması ile Kuzey Suriye' deki Mittani varlığı ortadan kaldırılmış, Hitit egemenliği batıda Akdeniz kıyısından kuzeydoğuda Habur Havzası'na, güneyde Beka Vadisi' nin kuzey ucuna kadar genişlemiştir (Harita 2). Bu

[83] van den Hout 2013, s. 28.
[84] Archi 2003, s. 11- 12.
[85] Bilgin 2018, s. 2.

bölge ile ilgili en önemli çivi yazılı kaynaklar üç yerleşimden gelmektedir. Bunlardan ilki başkent Hattuşa, ikincisi Hitit kralının ve Suriye' deki habercilerinin yazışmalarını arşivledikleri liman kenti Ugarit ve üçüncüsü Orta Fırat Nehri kıyısında yer alan ticaret merkezi Emar' dır[86].

P. Zimansky Hitit yayılma politikasını emperyalizm ile açıklamakta, Hitit İmparatorluk Dönemi' ni " Geç Tunç Çağı' nda Hitit arkeolojisi savunma ve hegemonya kurma amaçlı büyük yapılardan; güç ve inanca dayalı simgelerden ve kozmopolit toplum yapısının buluntularından oluşan emperyalist bir arkeolojidir" şeklinde tanımlamaktadır[87].

Hitit İmparatorluk Çağı öncesinden başlayan Hitit- Mısır ilişkileri Suriye- Filistin bölgesinin politik gelişiminde önemli bir etken olmuştur. Bölgedeki çeşitli toplulukların varlıklarını, yöneticilerinin seçimini, politik yönelimlerini ve diplomasideki konumlarını etkilemiştir. Suriye- Filistin bölgesi tarih boyunca çok merkezli bir politik ortam olmuş, çevre kültürdeki büyük güçlerin etkisinde kalmıştır. Mısır ve Hitit gibi büyük güçlerin yazılı belgeleri hem bu bölgenin iç ilişkilerini taşımakta hem de bu bölgedeki arşivlerde kayıtlı olaylar için temel kronolojiyi oluşturmaktadır[88].

Hitit İmparatorluğu' nun yayılım alanında kalan krallıklar ve kentlerin yönetimleri ile ilgili kurdukları sistem Önasya' da en detaylı ve iyi bilinen örneklerinden biridir. Hitit vasal yönetim antlaşmaları ve ilgili metinlerinden anlaşılacağı üzere bölgesel yönetimler kendi istekleri ile Hitit İmparatorluğu' na bağlananlar ve savaş sonrası ele geçirilenler olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Savaş yolu ile kazanılan bölgeler ise; Hitit çekirdek bölgesi içerisinde direkt olarak kraliyet memurları tarafından yönetilen bölgeler,

[86] Beckman 1992, s. 42.
[87] Sagona, Zimansky 2009, s. 267.
[88] Klengel 1992, s. 120.

apanaj ve imtiyazlı krallıklar, Hitit yayılımına isyan gösteren askeri sefer sonrası ele geçirilen yönetimler olarak farklı nitelikler halinde incelenebilir[89].

Hitit İmparatorluğu, hanedan içi karışıklıkların yaşandığı dönemler haricinde, sınırlarını genişletmiştir. Hitit kralı başkentte merkezi otoriteyi elinde tutarken, ele geçirdiği bölgelerin yönetiminde kendi ailesinden birini görevlendirmiştir. Krallığın ilk döneminde bu şekilde yönetilen bölgeler çekirdek bölge ile benzer alanları kapsamaktayken, sınırların genişlemesi ile bu bölgelere görevlendirilen yöneticilerin alanları da genişlemeye başlamıştır. Çekirdek bölgeye Batı Anadolu ve Güney Suriye gibi uzak olan bölgelerde yönetim yerel yöneticilere bırakılarak, vasal yönetim olarak imparatorluğa bağlanmıştır. Orta Anadolu ile sınır olan yönetimler ise büyük kralın oğlunun görevlendirildiği yönetimler olmuştur. Bu tip yönetimlerin başında bulunanlar kral unvanını kullanabilmişler, veliaht olarak oğullarından birini görevlendirerek hanedanlıklarına devam etmişlerdir[90].

Hitit İmparatorluk döneminde bu tür yönetimlere Kizzuwadna, Halep, Karkamış ve Orta Anadolu' nun güneyini kapsayan Tarhuntassa örnek verilebilir. Bu yönetimlerde de Hitit hanedanı soyundan gelen yöneticiler olmasına rağmen kısmen yabancı olarak görülerek anlaşmalar yapılmıştır[91].

Hitit İmparatorluğu' nun politik tarihi ve iç olayları, bağlı olan vasal krallıkların sayısının ve niteliklerinin zaman içerisinde değişmesinde etkili olmuştur. Vasal krallıklarda yönetim çoğunlukla yerel hanedana bırakılmış, politik ve ekonomik olarak Hitit İmparatorluğu' na tam olarak bağlanmamıştır. Vasal yöneticiler her iki tarafında tanrılar huzurunda yaptıkları yeminler ile Hitit krallarına bağlanmış ve çeşitli zorunlulukları yerine getirmek durumunda kalmışlardır. Bu anlaşmalar içerisindeki en

[89] Altman 2003, s. 741- 742.
[90] Bilgin 2018, s. 37.
[91] Beckman 2003, s. 756. (Apanaj yönetimler ile yapılan anlaşmalar için bkz. Beckman 1996, No 14, 18)

önemli zorunluluklar arasında vergi ödemeleri, Hitit askeri seferlerine yapacakları destekler, dış ilişkilerin tamamından vazgeçilmesi, kaçakların iadesi ve Hitit hanedanına olan bağlılıklarının korunmasıdır. Suriye' de vasal yönetimlerin idaresi Hitit kralının elçisi olarak nitelendirilen Karkamış kralı tarafından görevlendirilen memurlar tarafından takip edilmektedir. Vasal yönetimler arasındaki ve yerel anlaşmazlıkların karara bağlanmasına ait çeşitli yazılı belgeler Emar ve Ugarit kentlerinden ele geçmiştir. Vasal yöneticilerin Karkamış kralının verdiği karara karşı çıkması ve Hitit büyük kralına başvurma hakkı bulunmaktadır ancak bu yönde herhangi bir yazılı belge günümüze ulaşmamıştır[92].

VI. 1. a. Karkamış Krallığı

Kuzey Suriye' de Hitit yayılımının başlamasından önce, Fırat Nehri ve Orta Suriye bölgesinde Mittani hakimiyetinde Karkamış kenti önemli bir merkez olarak yer almaktadır. Bu döneme ait Karkamışlı yerel yöneticilerin isimlerinin yazılı belgelerde geçmemesinin nedeni ise muhtemelen Mittani kralına bağlı yüksek bir memur tarafından yönetilmiş olmasıdır. I. Suppiluliuma döneminde Suriye' ye yapılan askeri seferlerde Hitit ordusuna en uzun süre karşı koyan kent olmuş ve kuşatma sonrası ele geçirilebilmiştir. Karkamış kentinin sitadelinde yer alan tapınaklara bu kuşatmada zarar verilmemiş ancak aşağı şehir tamamen yıkılarak yerel halktan yaklaşık 3300 kişi Hattuşa' ya göç etmeye zorlanmış ve muhtemelen Anadolu' dan bu bölgeye insanlar yerleştirilmiştir[93].

Hattuşa ve Ugarit kentlerine ait çivi yazılı kaynaklar sayesinde Suriye' nin tarihi olayları ana hatları ile bilinmektedir. Emar ve Orta Fırat bölgesinden gelen son dönem kazılarında ele geçen metinlerin yanında Orta Assur dönemi arşivleri Hititlerin bölgede

[92] Beckman 1995, s. 541.
[93] Klengel 1992, s. 120

siyasi organizasyonun erken dönemleri hakkında bilgi vermektedir. I. Suppiluliuma oğulları Piyasili' yi yönetim merkezi Karkamış' ta, Telipinu' yı ise inanç merkezi olan Halep' te görevlendirmiştir. Karkamış, Hitit İmparatorlu dönemi boyunca politik, yargı ve yönetim merkezi olarak zaman içinde daha etkin olurken, Halep politik ve yönetim açılarından geri planda kalarak dini ve sosyal yönden öne çıkmıştır[94].

Karkamış kentinde yönetici olarak görevlendirilen Piyasili' nin konumu Suppiluliuma ile aralarında yapılan anlaşma ile güvenceye alınmış, Arnuwanda ve II. Murşili ile bu anlaşma tekrarlanmıştır. Piyasili' nin Karkamış kentinde kendi hanedanını kurmasına imkân verilmiş ve MÖ. 12. yy. başına kadar beş nesil boyunca Piyasili' nin ailesi hüküm sürmüştür. Karkamış kenti kralları bu dönemden itibaren Suriye' de vasal krallıkların yönetiminde elçi ve askeri seferlerde komutan olarak görev almışlardır. Piyasili döneminde Mittani devleti Hitit hakimiyetine alınmış, Karkamış kenti Fırat Nehri' nin doğusundaki kentleri kontrol altına alınmıştır. Hitit kralları Assur yayılımının Fırat Nehri' nin doğusunda kalmasını ve Mısır askeri seferlerinin Güney Suriye- Lübnan bölgelerinden öteye geçmemesini Karkamış kenti kralları ile sağlamıştır[95].

VI. 1. b. Halep Krallığı

Halep kentinin I. Suppiluliuma tarafından ele geçirilmesinin ardından oğlu Telipinu kentin yöneticisi olarak görevlendirilmiştir. Yazılı belgeler Halep kentinin Hitit askeri seferine karşı koymadan teslim olduğundan bahsetmektedir. " Aziru Anlaşması" nda (CTH49) Halep kenti düşman olarak nitelendirilmiş, " Talmi- Sarruma Anlaşması" nda (CTH75) ise Halep ve diğer Suriye kentlerinin Mittani krallığından alındığından bahsedilmektedir. Suriye ve Anadolu' da tapınımı oldukça yaygın olan Fırtına Tanrısı'

[94] d' Alfonso 2011, s. 164.
[95] Klengel 1992, s. 121.

nın en önemli kült merkezi olan Halep'in önemini göstermek için Telipinu gibi rahiplik eğitimi almış bir yönetici görevlendirilmiştir[96].

Halep sitadelinde Hitit İmparatorluk dönemine tarihlenen " Aleppo 1" ya da Talmi-Sarruma yazıtı olarak bilinen Hitit hiyeroglifli yazıtta Telipinu " Baş Rahip" olarak geçmektedir[97]. H. Klengel' e göre Telipinu' nun kral unvanı ile anılması III. Hattuşili dönemine ait metinlerde (CTH83-CTH88), diğer metinlerde ise daha önemli olan konumundan dolayı sadece rahip olarak geçmektedir. Telipinu dönemine ait kent yönetimine ait bilgiler, döneme ait yazılı belgelerin günümüze ulaşmadığından ve Karkamış' ın bölgedeki politik baskınlığından dolayı tam olarak bilinememektedir[98].

Hitit kralı II. Murşili' nin dokuzuncu yılında Halep yöneticisi olarak atanmış ve II. Murşili dönemi boyunca görev yapmıştır. Halep Anlaşması (CTH75) olarak bilinen yazılı metin, II. Murşili ile Talmi-Sarruma arasında düzenlenen anlaşmanın II. Muwatalli (MÖ.1306-1282) tarafından kaybolan orijinal metin yerine yazılan resmi kopyasıdır. II. Murşili' nin diğer vasal yönetimler ile düzenlenen anlaşmaları ile birçok yönden benzerlik taşımasına rağmen bölgede kurulacak ittifaklar ve savaş esirlerinin durumu hakkında yönergelerin yer almaması Halep krallığının apanaj yönetim olmasını desteklemektedir. II. Murşili bu anlaşmada karşılıklı bağlılık kısımlarında her iki tarafın da I. Suppiluliuma' nın neslinden geldiğini, yönetim merkezlerinin bir olması gerekliliğinden bahsetmekte ve Talmi- Sarruma' nın oğullarının Halep yönetiminde kalacağını garantilemektedir[99].

MÖ. 13. yy. sonlarına tarihlenen Karkamış kralının Ugarit kralına gönderdiği bir mektupta Karkamış kralının idaresindeki bir memurun hizmetkarlarının Halep kentinde yaşadıklarından bahsedilmektedir. Bu durum Karkamış krallarına bağlı memurların

[96] Klengel 1992, s. 128.
[97] Bilgin 2018, s. 43.
[98] Klengel 1992, s. 129.
[99] Bilgin 2018, s. 45.

Halep kenti yönetiminde rol aldığını göstermekte ve bölge yönetiminin MÖ. 13. yy.' ın ikinci yarısında Karkamış krallığı kontrolüne geçtiğine dair varsayımları desteklemektedir[100]. Halep kentinin son kralı, öncelleri Telipinu ve Talmi-Sarruma ile bağları tam olarak bilinemeyen, yazılı belgelerde adı oldukça sınırlı şekilde geçmekte olan Halpa- ziti' dir. Kuzey Suriye' de hem Hitit hem de Assur krallarının vasal devleti olarak kabul ettiği Mittani Devleti' nin kralı tarafından, kral isimleri geçmeksizin gönderdiği mektupta (CTH 179.1) Halep kralı olarak Halpa- ziti' nin adı geçmektedir[101].

VI. 1. c. Astata Ülkesi ve Emar Krallığı

Fırat Nehri' nin batısını kapsayan bölgede, Nuhashe ve Halep krallıklarının sırasıyla kuzeybatı ve kuzeyinde yer alan krallık Hitit kralı I. Suppiluliuma döneminde kontrol altına alınmıştır. II. Murşili dokuzuncu hükümdarlık yılında bölgeyi ziyaret etmiş ve Astata Ülkesi yönetim merkezi Emar kenti savunmasını güçlendirmek amacıyla surla çevirmiş ve askeri karargâh konumuna getirmiştir[102]. Hitit kralı I. Suppiluliuma ve Mitanni kralı Shattiwaza arasındaki anlaşmada; Astata ülkesi topraklarının Tushratta döneminde ele geçirildiği, Hitit yayılımının Fırat Nehri' nden Lübnan Dağları'na uzandığını ve Ekalte, Ahuna ve Terqa kentlerinin Astata Ülkesi' nin sınırlarında olduğu kaydedilmiştir[103].

G. Bunnens' a göre Emar kenti ve Astata ülkesi için iki farklı görüş sunulmaktadır. Bunlardan ilki Astata ülkesi sınırlarının Fırat Nehri' nin büyük kavsi içerisinde yerleştirildiği diğeri ise metinlerin daha kısıtlı olarak desteklediği tam olarak kanıtlanamayan Emar kentinin Astata ülkesinin başkenti olduğu görüşlerdir. Emar kentinden ele geçen Akkadca bir metinde Astatta ismi öncesinde kent determinatifi kullanılmış ve kent kapısından bahsedilmiştir. Alalakh kentinden ele geçen Akkadca bir

[100] d' Alfonso 2008, s. 160
[101] van den Hout 1998, s. 69.
[102] Bryce 2005, s. 79.
[103] Beckman 1996, s. 41.

metinde de Astata ismi aynı şekilde kent determinatifi ile geçmektedir. II. Murşili' nin yıllıklarında kralın Astata' ya ulaştığından, kente girdiğinden ve burada savunma duvarı inşa ettirdiğinden bahsetmektedir. Bu veriler değerlendirildiğinde Astata kent ismi olmasının yanında bölgenin ismi olarak kullanıldığı, başkent ve ülke isimlerinin aynı olduğunu göstermektedir[104].

Emar kenti Hitit hakimiyetine geçiş aşamasında yıkım yaşamamış, metinlerden edinilen bilgilere göre politik ve idari değişimler yaşanırken yerel halkın yasal haklarında değişiklik yaşanmamıştır. Hitit hakimiyetindeki Astata ülkesi, Karkamış kralları ve onların görevlendirdiği yüksek rütbeli memurların da dahil olduğu, Emar kenti hanedanı ve meclisi tarafından idare edilmiştir[105]. D. E. Fleming' e göre Emar kenti yönetimi MÖ. 13. yy' da sınırlı- kısıtlanmış bir krallık konumundadır. Kral beklendiği üzere dini ritüellerin merkezinde yer almamış, ekonomik ve yasal konularda söz sahibi olmamıştır. Yasal ve yönetim alanındaki görevleri daha eski bir gelenek olan yaşlılar meclisi tarafından, inanç sistemindeki yeri ise tapınak görevlileri tarafından kısıtlanmıştır. Çevre bölgelerdeki Ugarit gibi yerel krallıklar bölgesindeki yerleşimlerden asker, işgücü, değerli metaller, hayvan, tahıl ve yağ gibi birçok vergi almaktadır. Bu gelir ekonomisinin başında kral yer almakta, saray arşivlerinde yasal kayıtların alınması ve mülk anlaşmazlıklarının çözümü kralın tanıklığında gerçekleşmektedir. İdari anlamda kralın benzeri kayıtlarda varlığı Emar kentinde rastlanmamıştır. Emar krallığının bölgesinde idari ve dini bir merkez olmasına rağmen merkezileşmiş bir saray ekonomisine sahip olmamasının nedeni olarak etkisindeki yerleşimlerin Ugarit krallığı ile karşılaştırıldığında daha otonom bir durumda olmasıdır[106].

[104] Bunnens 1989, s. 25.
[105] Pruzsinszky 2007, s. 22.
[106] Fleming 1992, s. 59 vd.

Hitit yönetimi altındaki Astata ülkesi ve Emar krallığında yasal olarak iki otorite görülmektedir. Suriye geleneğindeki yazılı metinler Emar kralı ve yerel meclisini, Hitit ve Karkamış merkezlerinden gelen Suriye-Hitit geleneğindeki yazılı metinler ise Hitit varlığını göstermektedir. Krallığın merkezindeki Emar kentinde, yaşlılar meclisinde görev alan " ülke müfettişi" (lu.ugula.kalam.ma) yasal işlemlerde tanıklık ve Karkamış kralı adına dava yönetme yetkisine sahiptir. Karkamış kralı Emar kentinde mülkiyet ve miras davalarında söz hakkına sahiptir. Emar halkı davalarını Karkamış kentine taşıyabilmekte, Karkamış yönetiminde görevli yüksek dereceli memurlar Emar kenti davalarına bakabilmektedirler. Hitit kralının bölgedeki memurlardan birine gönderdiği mektuplardan birinde Emarlı bir toprak sahibinin şikâyeti ele alınmaktadır. Görevli memurun vergiden muaf tutulan topraklar üzerinde yanlış hüküm vermesi konu edilmiştir. Bu mektuptan Emar bölgesindeki toprak sahipliği Hititlerin kontrolünde olduğunu göstermektedir[107].

Emar kentinden ele geçen çiviyazılı belgelerin büyük kısmı Akkadca olarak yazılmıştır ve bu metinler bölgedeki Hitit varlığını açığa çıkarmaktadır. Kentin yönetiminde yerel hanedanın varlığı bahsedilen metinlerden bilinmekte, yüksek rütbeli Hitit memurları ve Karkamış krallığı ailesinden görevli idareciler yasal metin ve mektuplarda adı geçmektedir. Bunların yanında Hitit metinleri ve Akkadca yazılmış Anadolu kökenli ritüel metinleri yerleşimden ele geçmiştir. Bölgenin yerel ve çevre kültürlerin etkisindeki politik durumlar Suriye ve Syro- Hitit gelenekleri olarak iki farklı yazmanlık geleneğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Suriye geleneğindeki tabletler uzun formlu, Syro- Hitit geleneğindeki tabletler ise geniş formlu olarak nitelendirilmiştir[108].

Emar metinlerinin incelenmesi ile öne sürülen relatif ve kesin kronolojilerde, Suriye gelenekli metinlerde kentin yönetiminde Birinci Hanedan ve İkinci Hanedan

[107] Westbrook 2003, s. 658 vd.
[108] Yamada 2006, s. 223

olmak üzere iki ailenin, Syro-Hitit gelenekli metinlerde ise Rahip Zu- Bala ailesinin varlığı ortaya koymaktadır. Emar kral ardıllığı ve süreleri ele alındığında Suriye gelenekli metinlerden Birinci Hanedan dört, İkinci Hanedan ise beş kral ile yaklaşık 150 yıllık; Syro-Hitit metinlerinden Rahip Zu- Bala ailesi ise 90- 100 yıllık bir süreç süreci temsil ettiği anlaşılmaktadır[109].

VI. 1. d. Ugarit Krallığı

MÖ. 2. Binin ikinci yarısı ile Ugarit krallığı ve başkenti Ras Shamra' nın tarihi gelişiminin kurulması yerleşime özgü alfabetik Ugaritik dilinin kullanıldığı çiviyazılı arşivlerin keşfedilmesi ile mümkün olmuştur. Geç Tunç Çağı krallığın merkezi ve çevresindeki bölgeler için kent gelişiminin, zenginleşmenin ve idari sistemin önem kazandığı dönemi ifade etmektedir. Ugarit arşivlerinin yanı sıra uzak bölgelerde El-Amarna arşivi gibi önemli belgelerin varlığı ve idari metinler üzerindeki mühür baskıları kral ardıllığının kurulmasını sağlamıştır. Krallık tarihi gelişimi boyunca Mittani, Mısır ve Hitit kültürlerinden etkilenmiş, Mukish, Karkamış, Amurru, Siyannu ve Kadeş gibi komşu kent yönetimleri ile dönem içerisinde ittifak ve düşmanlıklar yaşanmıştır. I. Suppiluliuma döneminde Mittani ve vasal krallıklarına yapılan askeri seferler ile Ugarit, Amurru ve Kadeş ülkeleri Hitit etki bölgesine girmiştir. Nuhashe ülkesi ve Karkamış krallığı ile yaşanan anlaşmazlıklar ve savaşların ardından Ugarit kralı Niqmepa (MÖ. 1332- 1260) döneminde Hitit hakimiyeti tam olarak kurulmuştur[110].

Ugarit hanedanının ilk kralları I. Ammittamru ve II. Niqmadu dönemine ait Mısır kralına yazılan mektuplar yerleşimin Amarna döneminde (MÖ.14.yy.) Mısır vasalı konumunda olduğunu göstermektedir[111]. Ugarit krallığının sınırları ve otonom politik durumu, Mısır ile yürütülen kazançlı ekonomik faaliyetler ve zengin kültürel bağlara

[109] Cohen, d' Alfonso 2008, s. 3 vd.
[110] Yon 2006, s. 18- 20.
[111] van Soldt 2010, s. 199.

rağmen korunamamıştır. MÖ. 14. yy' ın ortalarına doğru Ugarit' in politik durumunu güneyinde yeni kurulan Amurru krallığı ve önemli bir liman kenti olan Byblos' un Mısır'a karşı ittifak kurmaları değiştirmiştir. Amurru kralı Ammittamru döneminden itibaren anlaşmazlıkların yaşandığı bilinmektedir ancak Ugarit' in Mısır kontrolünden çıkmaya yönelmesi ve Amurru krallığı ile ittifak yapması isteyerek olmamıştır. Amurru kralı Aziru ülkesinin güneyinde ve kuzeyinde düşman krallıklar ile çevrili olma riskini almaktansa Hitit kontrolünü seçerek Ugarit krallığını da bu yönde etkilemiştir[112].

Ugarit saray arşivlerinden ve çağdaşı merkezlerden ele geçen yazılı belgeler Geç Tunç Çağı'nda Suriye kıyı şeridinin politik ve tarihi gelişimini ortaya koymuştur. Ugarit arşivleri epigrafik malzemesi, kentin sarayı ve arşivlerini inşa ettiren kral II. Niqmadu ile başlayan yedi ya da sekiz kralın ardıllığının kurulmasını sağlamıştır. II. Niqmadu dönemine ait en önemli yazılı belgelerden biri Hitit kralı I. Suppiluliuma ile yapılan anlaşma metnidir[113]. Hitit kralının Suriye' ye yaptığı askeri seferleri öncesi Ugarit kralı II. Niqmadu' ya yazdığı mektupta kendi taraflarında olmaya davet etmiştir. Ugarit topraklarının Suriyeli krallar tarafından işgal edilmesine kadar tarafsız kalan II. Niqmadu Hitit kralından işgal edilen toprakları için yardım istemiştir. Hitit krallığının yardımının kabul edilmesi Ugarit' in politik durumunu Hitit vasalı konumuna getirmiştir. Hitit kralı I. Suppiluliuma, II. Niqmadu' nun saygınlığını koruması amacıyla ülke topraklarına girmemiş, anlaşma Ugarit' in kuzeyinde Mukish ülkesi kenti Alalah' ta yapılmıştır. Anlaşma metni günümüze tam olarak ulaşamamıştır ancak şartlar; Niqmadu' nun düşman topraklarından gelen kaçakları tutma hakkı, Ugarit ülkesinin sınırları ve genel hatları ile yapılan ittifak koşullarından oluşmaktadır. Ugarit' e uygulanan yüksek haraç ve vergiler uygulandığını diğer yazılı belgelerden öğrenilmektedir[114].

[112] Singer 1999, s. 627- 628.
[113] Klengel 1992, s. 132.
[114] Beckman 1996, s. 30

Ugarit saray arşivlerinden gelen çeşitli çiviyazılı metinlerden II. Murşili ve Niqmepa arasında daha resmi bir vasallık anlaşmasının yapıldığını öğrenmekteyiz. Bu anlaşma ile Hitit kralı II. Murşili, Ugarit kralı olarak Niqmepa' yı getirmiştir. Niqmepa istenildiği ya da düzenli aralıklarla Hitit kralının huzuruna çıkmak, Hitit büyük kralının oğullarına ve Hitit ülkesi topraklarına sadık kalmak zorunda bırakılmıştır. Savaş ve isyanlarda Hitit ordusunu desteklemek, ülkesinde Hitit kralına düşmanlık kuran ya da planı yapanları ve kaçakları teslim etmek anlaşmanın maddeleri arasındadır. Anlaşma metninde vergi ve haraçlardan bahsedilmemektedir ancak daha önceki bir düzenleme örnek alınarak, Ugarit krallığının güneyinde yer alan Siyannu ülkesinin Karkamış krallığına bağlanması dolayısıyla vergilerde indirim yapılmıştır [115].

Hititler ve Ugarit arasında vergilerde her zaman aynı düzey korunamamış, II. Murşili ve Niqmepa dönemi sonrasına ait metinler bazı düzenlemelerin yapılabildiğini göstermektedir. Karkamış kralı Ini- Tesup, Assur bölgesine yapacağı seferde asker ve atlı birlikler yerine Ugarit kralının 50 mina altın ödemesine izin vermiştir. Ugarit saray arşivlerinden ele geçen metinlerde Ugarit kralının vergi olarak altın, gümüş ve değerli taşlarla dolu bir küp göndermesi istenmiştir[116].

I. Singer' e göre Ugarit, Hitit İmparatorluğu' nun " Taç Mücevheri" dir ve Mısır' dan ithal edilen tahıl ürünlerinin ülkeye giriş noktası olmasıyla oldukça önemlidir. Ugarit krallığı vasallık görevlerini yerine getirmesi imtiyazlı konumunu koruması için yeterli olmuştur. Kilikya bölgesine konumlanan Ura kenti tüccarlarının suiistimalleri gibi bazı dava konularında Hitit mahkemeleri, Hitit memurları, tüccarları ve düşmanları da olsa Ugarit' in tarafında olmuştur. III. Hattuşili döneminde vasal anlaşmalara uygun olmayan Ugaritli kaçakların iadesi konusunda özel bir karar verilmiştir. Hititlerin yayılımının en

[115] Klengel 1992, s. 135- 136.
[116] McGeough 2007, s. 326

geniş olduğu dönemde Ugarit' e ayrıcalıklar tanınmış, dönem sonlarında vasal krallara etkili olmasa da ciddi kınamaların yöneltilmesine yol açmıştır [117].

VI. 1. e. Nuhasse Ülkesi ve Yerel Krallıklar

Nuhasse Ülkesi, Kuzey Suriye' nin Asi Nehri doğusunda yer alan topraklar olarak tanımlanmaktadır. Yazılı kaynaklarda ilk kez Mari ve Alalakh VII. Tabaka arşivlerinde adı geçen bölge, MÖ. 18. ve 17. yy' larda kuzeyde Yamhad Krallığı ve güneyde Qatna Krallığı topraklarını kapsamaktadır. MÖ. 15. Yy' da Mısır yayılım bölgesinde yer alan Nuhasse Ülkesi, daha geç Hitit metinlerinden anlaşıldığı üzere küçük krallıklar ve yerel yönetimlerin kontrolü altındadır. Bölgedeki yerel krallıklar kurdukları ittifak ve aralarında *" eşitlerin öncüsü" (primus inter pares)* olarak yer alan bir lider tarafından yönetilmektedir[118].

Amarna Arşivi' nden ele geçen bölgedeki yerel bir krala yazılan mektupta büyükbabası Taku' nun Mısır kralı tarafından Nuhasse kralı olarak görevlendirdiğini yazmaktadır. Bölgede Hurri- Mittani yayılımının ardından I. Suppiluliuma döneminde bölgenin Hitit kontrolüne geçtiği Amarna mektuplarında da bahsedilmektedir. Hitit kralı I. Suppiluliuma bölgenin yöneticisi olarak Sharrupshi' yi ilan etmiş, ardılı Tette döneminde yapılan anlaşmanın giriş kısmında kendisinden Hatti kralının hizmetkarı olarak nitelendirdiği görülmektedir. Hitit diplomatik anlaşmalarından anlaşıldığı üzere bölgedeki Mittani varlığı bölgede tehlike oluşturmuş ve Nuhasse kralı Sharrupshi Hitit kralından yardım istemiştir[119].

Nuhasse ülkesinin güneyini kapsayan Qatna krallığı merkezi olan Tell Mishrifeh yerleşimi krali saray arşivinden ele geçen yazılı belgeler bölgenin politik tarihi ve hanedan ardıllıkları ile ilgili bilgileri vermektedir. Qatna arşivlerinde adı geçen aynı

[117] Singer 1999, s. 648.
[118] Bryce 2009, s. 515.
[119] Klengel 1992, s. 152.

zamanda Nuhasse kralı unvanını kullanmış en erken kral Addu- nirari' nin adı Mısır ve Hitit metinlerinde de geçmektedir. Hitit kralı I. Suppiluliuma bölgeye yaptığı askeri seferinde Qatna kralı Addu- nirari, Niya kralı Aki- Teshup, Arahati kralı Akiya ve bölgenin diğer yerel krallarından oluşan federasyon ile karşılaşmıştır. Bu savaş sonunda Hitit kralı Akiya ve Aki- Teshup' u askerleri ile Anadolu' ya getirmiştir. Hitit kralı bu seferinde Qatna kentinin zenginliklerini ülkesine taşıdığından bahsetmektedir.[120]

Hitit kralı I. Suppiluliuma' dan yardım istemesine rağmen sadakatini bozan Sharrupshi Mittaniler tarafında yer almıştır. Hitit kralı bölgedeki yerel krallıkları ve Nuhasse ülkesinin tamamını kontrolüne alacağı askeri seferler düzenlemiş, ihanet eden kral Sharrupshi kaçmayı başarmış ancak tüm ailesi Hatti topraklarına esir olarak getirilmiştir. I. Suppiluliuma bölgeye yönetici olarak Ukulzat kenti kralı Takib- Sharri' yi görevlendirmiştir[121].

Hitit kralı I. Suppiluliuma' nın hükümdarlık süresinin sonlarına ait yazılı belgelerde Nuhasse kralı olarak Tette yer almaktadır. Hitit kralı ile yapılan vasallık anlaşmasında vergilerini Hitit tüccarlarının kullandığı ağırlık sistemine göre yapacağı, askeri yardımlar, bölgedeki kaçakların teslimi ve elde edeceği ganimetler ve hediyelerin paylaşımı ile ilgili maddeler yer almaktadır. Tette' nin önceki kral Sharrupshi' nin Anadolu' ya getirilen ailesinden olduğu ve Nuhasse' ye kral olarak gönderildiği anlaşılmaktadır. II. Murşili' nin 7. hükümdarlık yılında Tette ve bölgedeki yerel krallardan EN-urta tarafından ve 9. yılında Kadeş kralı Niqmadu tarafından başlatılan isyanlar Hitit seferleri ile bastırılmıştır. Mısır devleti ile yapılan Kadeş Savaşı döneminde Nuhasse Ülkesi' nin tamamı II. Muwattali' nin müttefikleri arasında sıralanmıştır. III.

[120] Turri 2016, s. 151.
[121] Bryce 2005, s. 167.

Hattuşili' nin bu bölgede tahkimatlı bir yerleşime III. Murşili' yi sürgüne göndermesi o dönemde Nuhasse ülkesinin sadık bir vasallık olduğunu göstermektedir[122].

VI. 1. f. Amurru Krallığı

MÖ. 3. bin ve 2. binin başlarında Amurru terimi Suriye coğrafyasının büyük kısmını tanımlamaktadır ancak Geç Tunç Çağı' nda Asi Nehri ve Levant kıyı bölgesi için kullanılmaktadır. MÖ. 15. yy' da Mısır kralı III. Thutmoses' in askeri seferleri ile Mısır kültürü ve siyasi etkinliği altında kalmıştır. MÖ. 14. yy' ın ilk yarısında politik durum ticaret yollarını kullanan tüccar ve çevre bölgelerdeki yerleşimlere saldırgan tavırlar yürüten Habiru olarak adlandırılan yarı göçebe toplulukların kontrolündedir. Abdi-Ashirta adındaki yerel yöneticinin etrafında toplanan Habiru toplulukları Mısır kontrolündeki bölgelere saldırmışlardır. Abdi- Ashirta' nın ardından oğlu Aziru döneminde Hitit kralı I. Suppiluliuma ile vasallık anlaşması yapmıştır[123].

E. Devecchi' ye göre, Amurru kralı Aziru dönemi politik durumu, bölgede hakimiyet kurmak isteyen Hitit, Mısır ve Mittani gibi imparatorluklardan yararlanmak isteyen, bu üç güç arasında taraf değiştiren " üç efendinin hizmetkarı" şeklinde tanımlanmıştır[124]. Aziru' nun Mısır kralına yazdığı bir mektupta bölgedeki Hitit ilerlemesine karşı yardım istemektedir ancak diğer yandan başka bir mektupta Mısırlılar tarafından Hitit elçisine Mısırlı memurdan daha iyi davrandığı için suçlanmaktadır. Hititlerin komşu ülke Nuhasse' de hakimiyet kurması Aziru' nun Hitit etkisi altında kalmasını sağlamıştır. Amurru ülkesinin jeopolitik konumu dolayısıyla MÖ. 14. ve 13. yy.' da Mısır ve Hitit imparatorluklarının ilgisini çekmiş ve Amurru kralı Aziru her iki baskın güce de hizmet etmeyi başarmıştır. Hitit kralı I. Suppiluliuma ve Aziru arasındaki anlaşması ile Amurru ülkesi Hitit imparatorluğunun en güneydeki, Mısır ile arasında

[122] Klengel 1992, s. 154- 156.
[123] Bryce 2009, s. 41- 42.
[124] Devecchi 2012, s. 38 vd.

sınırı oluşturan, vasal krallığı konumuna gelmiştir. I. Suppiluliuma' nın son yıllarında Kadeş ve Nuhasse krallıklarının Hititlere karşı olan isyanında Amurru krallığı Hititlerin yanında kalarak sadakatini göstermiştir[125].

Hitit kralı II. Murşili' nin hükümdarlığının başlarında Amurru kralı olarak Aziru' nun oğlu Du- Tesup adı geçmektedir. Hurri ismi taşıyan ilk Amurru kralı olan Du-Tesup ile başlayan ve hanedanın sonuna kadar devam eden gelenek Hitit kültürel etkisinin bölgedeki varlığını göstermektedir. Kısa süre tahtta kalan Du-Tesup' un ardından oğlu Duppi- Tesup tahta geçmiş ve Hitit kralı II. Murşili' nin hükümdarlığı boyunca tahtta kalmıştır. II. Murşili ve Duppi-Tesup arasında yapılan vasallık anlaşmasının büyük kısmı Amurru ülkesinin Mısır ve Hitit imparatorluklarının sınır bölgesi olması dolayısıyla kaçaklar ile ilgilidir[126].

Duppi- Tesup' un oğlu Benteshina' nın dönemini Mısır ve Hitit imparatorlukları arasındaki çekişmeler belirlemiştir. Krallığının ilk yıllarında önceli Aziru gibi Amurru ülkesinin konumunu kullanarak her iki taraftan da yarar sağlamaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bu olumsuz yaklaşımından dolayı Hitit kralı II. Muwattali tarafından Kuzey Anadolu' ya sürgün edilmiş yerine kral olarak Shapili getirilmiş, ardından III. Hattuşili tarafından tekrar ülkesinde tahta getirilmiştir. Hükümdarlığının ilk kısmı kesin olarak bilinmese de II. Muwattali' nin Kadeş Savaşı öncesinde başlamış olmalı ve savaşın ardından tahtından sürgüne gönderilmiştir. III. Hattuşili' nin tahta çıkmasından kısa süre sonra ülkesine dönen Duppi- Tesup, IV. Tuthaliya döneminde Kurunta ile yapılan bronz tablet anlaşması şahitleri arasında Amurru kralı olarak kaydedilmiştir. Anlaşma şahitleri arasında Duppi- Tesup' un oğlu Shaushga- muwa Büyük Kral' ın kayınbiraderi unvanı

[125] Klengel 1992, s. 163- 165.
[126] Singer 2011, s. 215- 219.

ile yer almaktadır. IV. Tuthaliya' nın ilk yıllarında ölen Duppi- Tesup' un veliahtlık dönemi de ele alınırsa, II. Murşili ile IV. Tuthaliya arasında beş Hitit kralı ile çağdaştır[127].

Boğazköy ve Ugarit arşivlerinden ele geçen yazılı belgelere göre son Amurru kralı olarak Shaushga- muwa kaydedilmiştir. Tahta geçmesi Büyük kralın kayınbiraderi unvanı ile anıldığı Kurunta Anlaşmasının sonrasında olan Shaushga- muwa' nın hükümdarlığının sona ermesi ile ilgili bilgiler günümüze ulaşmamıştır. Hükümdarlığı Mısır ve Hitit imparatorluklarının bölgede barışçıl yaklaşımlarının yaşandığı diğer yandan Assur İmparatorluğu' nun Fırat Nehri' nin doğusundaki yayılımı nedeniyle Hititlerin Suriye' deki baskınlığının tehdit altında olduğu bir döneme rastlamaktadır. Hitit kralı IV. Tuthaliya ve Shaushga- muwa arasında yapılan vasallık anlaşmasında Amurru kralının Assur bölgesine tüccar gönderemeyeceği aynı şekilde Assur bölgesinden gelen tüccarların ülkesine giremeyeceğine dair maddeler özellikle belirtilmiştir. Ahhiyawa ülkesi ile yapılan ticaretin durdurulmasına dair madde Assur imparatorluğunun deniz ticaretine son verilmesi anlamına gelmektedir[128]

R. S. Stieglitz' e göre günümüz Byblos ve Arwad kentleri arasındaki bölgeye tanımlanan Amurru krallığı topraklarında aynı isimde bir kent yer almaktadır. Amurru kentine ait yazılı belgelerde ilk kez Amarna arşivlerinden gelmektedir. Amurru kralı Aziru' nun unvanı, Suriye- Filistin bölgesindeki Mısır vasal yöneticileri için kullanılan şekilde " Amurru kenti adamı" olarak kaydedilmiştir. Aynı mektupta " Amurru ülkesi" tanımlaması yapılmıştır. Kent ve ülke terimlerinin ayrı ayrı kullanılması, yerel kral Aziru' nun Amurru krallığının başkenti Amurru kentinde yaşadığını göstermektedir. Krallığın başkenti olarak Mısır memurlarının ikamet ettiği ve tahıl depolanan, Amarna arşivinde

[127] Klengel 1992, s. 168- 169.
[128] Klengel 1992, s. 172- 173.

Şumur kenti gösterilebilir. Bu kentin lokalizasyonu olarak Tell Kazel ve Tell Simiriyan yerleşimleri gösterilmektedir[129].

VI. 2. Filistin Kent Devletleri

MÖ. 16. yy.' ın ortalarından itibaren dört yüzyıllık dönem boyunca Güney Levant-Filistin bölgesi tarihi büyük ölçüde Mısır imparatorluğunun faaliyetleri tarafından etkilenmiştir. Bölgedeki kent devletleri ve nüfus topluluklarına ait kültür, Geç Tunç Çağı' nın büyük kısmında Mısır kültürünün hakimiyetinde kalmış ve bundan önemli ölçüde etkilenmiştir. MÖ. 14. yy. ortasından itibaren Levant bölgesinde hakimiyet kurmaya çalışan Hitit imparatorluğu ile çekişmeler sonucunda Kadeş Savaşı gerçekleşmiştir. II. Ramses Mısır' da inşa ettirdiği tapınağın duvarlarındaki kabartmalarda Hititlere karşı zafer kazanmış olarak göstermesine rağmen iki imparatorluk arasında sınır bölgesi olan Amurru krallığının yönetiminin Hititlerde kalması savaşın eşit şartlarda bittiğini göstermektedir. Kısa bir süre sonra II. Ramses ve III. Hattuşili arasında yapılan barış anlaşması ile Hitit imparatorluğunun yıkılışına kadar barışçıl yaklaşım devam etmiştir[130].

Levant bölgesinde Mısır kontrolü yerleşimler ele alındığında üç yöntem ile yönetilmiştir. Bunlardan ilki liman kentleri, verimli ovalara hâkim kentler ve stratejik öneme sahip Beth Shean gibi direkt olarak Mısır kontrolünde olan kentlerdir. Mısır yöneticileri, askeri birlikleri ve ambarlara sahip Gaza kenti Güney Filistin' de, Sumura kenti Amurru ülkesinde ve Kumidi kenti ise Ube ülkelerinin yönetim merkezleri olmuştur.

İkinci yöntem olarak vergi ve asker sağlayabildikleri vasal yönetimler yer almaktadır. Mısır krallığı bölgedeki vasal yönetimlerin kendi aralarında yaşadığı iç

[129] Stieglitz 1991, s. 45.
[130] Mazar 1990, s. 232- 234.

çekişmeler ile ilgilenmemiş, vergi ve asker yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece bölgeden uzak durmuştur.

Üçüncü yöntem olarak Mısır kontrolünün ulaştığı sınırları oluşturan Sina yarımadası, Ürdün platosu, Beka Vadisi ve Yukarı Asi Nehri bölgelerinde politik yaklaşım bölgedeki göçebe toplulukların kontrolünün sağlanmasıdır. Bu bölgelerde belirli lider ve yönetim merkezlerinin olmaması vergi ve askeri birlik elde edememelerine neden olmuştur. Mısır kontrolü altında olan bölgeler ve çevresindeki kültürler ile olan ticari ve kültürel faaliyetlerini engelleyen bu bölgelerdeki göçebe topluluklara düzenli olarak askeri seferler düzenlemiştir[131].

Levant bölgesinde yer alan yerleşimlerden ele geçen yazılı belgeler Geç Tunç Çağı' nda bölgenin yerel krallıklar tarafından yönetildiğini göstermektedir. Byblos kralı Rib Haddi' den bahsedilen bir Amarna mektubunda " Kenan kralları", Tyre kentinden gelen metinlerde " Sidon kralı", " Hazor kralı" ve " Kralın ülkesi" gibi kullanımlar yer almaktadır. Amarna arşivlerinden anlaşılacağı üzere Gezer kralı Milkuli, Lachish kralı Zimredda gibi birçok yerel kral Hurri kökenli ve bölgeye yabancı topluluklara ait isimlere sahiptir. Kral isimlerinin bölgedeki dağılımları incelendiğinde Güney Filistin kent devletlerinin yöneticileri Amorit kökenli, Kuzey Filistin- Lübnan ve Güney Suriye' deki yöneticilerin ise Hurri kökenli isimlere sahip olduğu görülmektedir[132].

Filistin bölgesinde Mısır hakimiyetinin kurulması ve devam ettirilmesi Lübnan ve Suriye' ye açılan ana ticaret yollarının korunmasını amaçlamaktadır. Bölgeden taşınan kereste, yağ, şarap, tahıl gibi gıda maddelerinin yanı sıra bakır ve köle ticareti Mısır' ın ekonomisini canlandırmaktadır. Geç Tunç Çağı öncesinde Mısır bölgede benzer faaliyetlerini sürdürmesine ve kent devletleri bağımsızlığını sürdürmesine rağmen bu

[131] Liverani 2014, s. 333- 334.
[132] Golden 2004, s. 152.

dönemde bu yönetimleri krallığa bağlayarak vasal konuma getirmişlerdir. Amarna arşivlerinde kaydedilen bu kent krallıkları Filistin' de Yurza, Ashkelon, Gath, Ashdod, Aphek, Gezer, Shechem, Megiddo, Dor ve Hazor' dur. Mısır hakimiyetinin Lübnan ve Güney Suriye' de ulaştığı kentler ise Gubla, Tyre, Sidon, Kadeş ve Qatna yerleşimleridir[133].

VI. 3. Hitit Yayılmacılık Yaklaşımları

A. Altman' a göre imparatorluklar yayılımlarını sahip oldukları toprakları savunma ya da çevre bölge topraklarını ele geçirme amacıyla gerçekleştirmiştir. Günümüze ulaşan kaynaklar ele alındığında imparatorluk dönemi Hitit emperyalizmi sahip olduğu toprakları genişletmek yerine koruma amaçlıdır. Hammadde ve ticaret yollarının koruma Hitit imparatorluğu ciddi iç çekişmeler yaşadıkları dönemlerde aynı zamanda topraklarını çevre güçlerin saldırılarından korumak zorunda kalmıştır. I. Suppiluliuma' nın askeri seferlerinde Mitanni krallığının başkentine kadar ulaşmasına rağmen bu ülkenin kontrolünü ele almaktan kaçınması bu duruma örnek olarak gösterilebilir[134].

Hitit imparatorluğunda merkezi ve etkin yönetimin sağlanmasında en önemli etken yazının kullanılmasıdır. I. Hattuşili döneminde Hitit duktusunda çiviyazısının kullanılması Suriyeli yazmanlar ile gerçekleşmiş ancak yaygın kullanımı Erken Hitit Dönemi sonuna tarihlenmektedir[135]. MÖ. yaklaşık olarak 1400' de, çoğunlukla Luvi kökenli nüfus içerisinde kullanıldığı için Luvi hiyeroglif yazısı olarak adlandırılan yeni bir piktografik yazı türü ortaya çıkmıştır. Hitit çiviyazısı saray ve idari kayıtlarda resmi

[133] Mazar 1990, s. 236.
[134] Altman 2008, s. 377- 378.
[135] Gerçek 2017, s. 31.

dil olarak kullanılmaktayken hiyeroglif yazısı yönetici sınıfın daha geniş kitlelere ulaşmak amacıyla mühür ve anıtsal yazıtlarda kullanılmıştır[136].

C. Glatz' a göre Hitit yayılım alanı içerisinde yaşanan etkileşim yöntemlerini açıklamak için öncelikle politik ve kültürel çekirdek bölge ve çevre bölgeler arasında benzerlik gösteren arkeolojik verileri incelenmelidir. İkinci olarak yayılımın yerel sosyo-politik, kültürel veya ekonomik yönelimlerdeki değişim etkileri açıklanmalıdır. Arkeolojik veriler dört grup olarak incelenebilir. Bunlar; kültürel yayılımın işareti olarak bölgesel seramik grupları, sosyo- politik düzeni gösteren bölgesel yerleşim analizleri, yönetim biçimi ve uygulamaların dağılım analizi ve bölgesel hakimiyeti gösteren kaya anıtlarının dağılımıdır[137].

Hitit İmparatorluk Dönemi krallarının inanç sisteminde en üstün tanrıları ve tanrı çiftlerini kendileri için koruyucu olarak belirlememeleri politik inanç kavramında incelenmelidir. Hitit ülkesinin zenginleşmesi, hanedanın ve kralın kalıcılığının korunması politik inanç kavramında tanrıların şartı olarak görülmektedir. Politik inanç sisteminde Fırtına, Güneş ve Koruyucu üçlü tanrı kavramının panteonun başında yer alması devlet, krali ideoloji ve krallığın propagandası olarak yansımaktadır. Kırların Koruyucu Tanrısı (^{D}Lama^{Lil})' nın krali çiftin kanuni temsilcisi olduğu Boğazköy- Nişantepe arşivinden ele geçen birçok mühür baskısında görülmektedir[138].

I. Singer' a göre Hitit krallarının ele geçirdiği bölgelerin hakimiyetinin korunması için o bölgenin asıl yöneticisi olan tanrıları ile anlaşma yapması gerekmektedir. Hitit inanç sisteminin bin tanrılı olması, imparatorluğun kuruluşundan yıkılışına kadar süren dönem içinde hakimiyet kurulan bölgelerde inanılan tanrıların bu sistem içerisine alınmasının sonucudur. İmparatorluğun yayılımı gerçekleşirken yeni bölgelerdeki

[136] van den Hout 2011, s. 900 vd.
[137] Glatz 2009, s. 129.
[138] Taracha 2013, s. 381.

tanrılara karşı rekabet ve düşmanlık yaratmaktan kaçınan Hititler farklı isimler ile tapınılan tanrıların saygı görmesini sağlamıştır[139].

Mühür baskıları üzerindeki tanrı, tanrıça ve kral tasvirleri imparatorluğun uzak bölgelerinde yönetim merkezinden bu bölgelere iletilen mesajların geçerliliğini doğrulamaktadır. Hitit İmparatorluğu' nun yönetim merkezi olan Karkamış' tan Suriye' deki vasal yönetim merkezlerine gönderilen mektup ve tabletler üzerindeki mühür baskısı tasvirleri idari otoriteyi temsil etmektedir. Tasvirlerde kralların doğaüstü ve askeri nitelikler ile gösterilmesi güç gösterimi olarak kabul edilebilir[140].

Hitit krallarının Suriye- Filistin Bölgesi' nde hakimiyeti ve yerel krallar ile ilişkileri güçlendirmek amacıyla izlediği yollardan biri de diplomatik evliliklerdir. Hitit kralı Suppiluliuma döneminde politik barışı kurmak amacıyla hanedan üyesi prenseslerin Hayaşa, Mittani, Mira ve Seha Nehri Ülkesi kralları ile evlendirilmesi diplomatik evliliklere ilk örneklerdendir. Hitit prenseslerinin bölgede yaptığı evlilikler ile kraliçe konumuna gelmeleri ve doğacak çocuklarının taht varisi olmaları Hitit İmparatorluğu' nun bölgedeki konumunu güçlendirmektedir. Bu duruma örnek olarak III. Hattuşili' nin kızı ve Amurru kralı arasında yapılan evlilik gösterilebilir. Hitit hanedanı ve vasal kralların aileleri arasında yapılan evliliklerin ardından politik anlaşmalarda birbirlerine aile üyesi şeklinde hitap ettikleri görülmektedir[141].

[139] Singer 1994, s. 101.
[140] Bonatz 2007, s. 128
[141] Darga 1976, s. 57 vd.

VII. SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİ HİTİT KÖKENLİ ESER VEREN YERLEŞİMLER

VII. 1. Karkamış

Gaziantep İlinin Nizip İlçesi' nde, Fırat Nehri' nin batı kıyısında verimli arazi üzerinde doğal bir tepe üzerinde yer alan yerleşimin 55 hektarlık alanı Türkiye sınırları, 35 hektarlık aşağı şehir alanı ise Suriye sınırları içerisindedir. Gaziantep iline 60 km, Halep kentine ise 100 km uzaklıkta olan yerleşimde ilk araştırmalar 1878- 1881 yılları arasında Halep İngiliz Konsolosluğu adına P. Henderson tarafından yapılmıştır. 1911 yılında D. G. Hogarth başkanlığında British Museum araştırmaları, 1912- 1914 yılları arasında C. L. Woolley tarafından devam ettirilmiştir. 2011 yılında başlayan Bologna Üniversite' sinden N. Marchetti başkanlığında, İstanbul Üniversitesi' nden H. Peker yardımcılığında Türk- İtalyan ortak kazıları halen devam etmektedir[142].

Hitit İmparatorluk Dönemi' nde Kuzey Suriye' nin yönetiminden sorumlu vasal bir yönetim merkezi olan yerleşimden 5 adet damga mühür, altın figürinler, disk ve levha ele geçmiştir.

VIII. 2. Deve Höyük Mezarlığı

Gaziantep İli sınırları içerisinde Karkamış yakınlarında, Sajur Nehri' nin oluşturduğu vadide yer almaktadır. Berlin- Bağdat demiryolu inşasında açığa çıkan mezarlık alanından kaçakçılar tarafından ele geçen birçok arkeolojik malzeme L. Woolley ve T. E. Lawrence tarafından British Museum koleksiyonunda incelenmiştir. 1980 yılında P. S. M. Moorey tarafından İngiltere ve Almanya' daki müzelerdeki eserleri sınıflandırma çalışması yapmıştır[143].

[142] Marchetti 2012, s. 132- 134.
[143] Moorey 1980, s. 1- 4.

Yerleşimin Demir Çağ' a tabakası kremasyon mezarlık alanından Hitit İmparatorluk dönemine tarihlenen 2 adet mühür ele geçmiştir.

VII. 3. Tilbeşar Höyük

Gaziantep İli, Oğuzeli İlçesi sınırlarında kent merkezinin 20 km güneydoğusunda yer almaktadır. Fırat Nehri kollarından olan Sajur' un oluşturduğu vadide, bölgenin önemli yerleşimleri Karkamış' a 50 km, Halep' e ise yaklaşık 100 km uzaklıktadır. 56 hektarlık alan kaplayan yerleşimde ilk çalışmalar Gaziantep Müzesi ve Fransa Dış İşleri Bakanlığı sponsorluğunda C. Kepinski başkanlığında 1994 yılında başlamış, kazılar 1996- 2006 yılları arasında yürütülmüştür[144]. 2015 yılında başlayan son dönem kazılar Gaziantep Müzesi sponsorluğunda devam etmektedir.

Yerleşimde sistemli kazılar başlamadan önce satın alma yolu ile müze envanterlerine 4 adet damga ve 1 adet silindir mühür ulaşmıştır.

VII. 4. Tell Aççana

Hatay İli, Reyhanlı İlçesi sınırlarında yer alan 22 hektarlık alan kaplayan Tell Aççana höyüğü verimli Amik Ovası' nda, Asi Nehri' nin doğu kıyısında yer almaktadır. Yerleşimin ilk tanımlanması 1930' lu yıllarda Chicago Oriental Institute adına yüzey araştırması yapan R. Braidwood tarafından yapılmıştır. İlk kazı çalışmaları British Museum ve Oxford Üniversitesi sponsorluğunda L. Woolley tarafından 1936, 1937- 1939 ve 1946- 1949 yılları arasında gerçekleşmiştir. 2000 yılında K. A. Yener başkanlığında Amik Vadisi Bölgesel Projesi kapsamında Chicago Üniversitesi yerleşimde kazılar tekrar başlamıştır[145]. Son kazılar Koç Üniversitesi sponsorluğunda K. A. Yener başkanlığında devam etmektedir.

[144] Kepinski 2005, s. 145.
[145] Fink 2010, s. 14.

Yerleşimden Hitit kökenli 6 adet damga mühür, 5 adet mühür baskısı, 3 adet metal balta ve 1 adet figürin ele geçmiştir.

VII. 5. Ras Shamra

Suriye' nin Akdeniz kıyısında Latakia kentine yaklaşık 10 km uzaklıkta yer almaktadır. Ras Shamra/ Ugarit yerleşimi kuzeyinden ve güneyinden sezonluk akarsular ile çevrelenmiştir. MÖ. II. binde aynı isimli Ugarit krallığının merkezi olan yerleşimin yakın çevresinde Minet el- Beida ve Ras Ibn Hadi isimli iki uydu yerleşim yer almaktadır[146]. Yerleşimde ilk kazı çalışmaları 1929 yılında Fransız Arkeoloji Misyonu adına C. F. A. Schaeffer başkanlığında başlamıştır. 1971- 1974 yılları arasında H. de Contenson, 1975- 1977 yılları arasında J. Margueron başkanlığında kazılar yürütülmüştür. Son dönem kazıları M. Yon başkanlığında yürütülmüştür[147].

Yerleşimden 4 damga mühür, 1 yüzük mühür, 18 adet mühür baskısı, 3 adet metal balta ve 1 adet figürin ele geçmiştir.

VII. 6. Minet el- Beida

Lazkiye kentinin 10 km kuzeyinde doğal bir koy içerisinde yer alan yerleşim, Ras Shamra kentinin limanı ve çevresindeki bölge nekropol alanı olarak kullanılmıştır. Yerleşim Lübnan- Suriye Eski Eserler Müdürlüğü başkanı C. Virolleaud ve ekibi tarafından 1928 yılında keşfedilmiştir. Yerleşim keşfinin ardından Ras Shamra kazı başkanı C. F. A. Schaeffer tarafından kazılmıştır[148].

Yerleşimden 1 adet Hitit kökenli kil damga mühür ele geçmiştir.

[146] Yon 1996, s. 255
[147] Yon 2006, s. 3
[148] Curtis 1999, s. 6

VII. 7. Ras Ibn Hani

Lazkiye kentinin 8 km kuzeyinde, Ras Shamra kentinin 4.5 km güneybatısında Akdeniz' e uzanan bir burun üzerinde yer almaktadır. Geç Tunç Çağı' nda Ugarit Krallığı' na bağlı liman kentlerinden biri olarak kurulmuş olan geç dönemlere kadar uzanan yerleşime sahiptir. 1975 yılında yerleşimde kurtarma çalışmaları olarak başlatılan A. Bounni ve J. Lagarce tarafından yürütülmektedir.[149].

Yerleşimden 1 adet Hitit kökenli silindir mühür baskısı ele geçmiştir.

VII. 8. Tell Afis

Suriye' nin kuzeybatısında, Halep kentinin 55 km güneyinde yer alan Tell Afis yerleşimi yaklaşık olarak 28 hektarlık alana yayılmıştır. Yerleşimde ilk araştırmalar 1903 yılında Halep Fransız Konsolosluğu adına H. Poignon tarafından yapılmıştır. 1932 yılında W. F. Albright, 1963 yılında P. Matthiae ve M. Liverani tarafından Tell Afis ve çevresinde yüzey araştırmaları yapmıştır. Yerleşimde ilk kazılar 1970 yılında Roma La Sapienza Üniversitesi adına M. Liverani tarafından başlatılmıştır. Yerleşimde son dönem çalışmalar 1986 yılında S. Mazzoni başkanlığında başlatılmıştır[150].

Yerleşimden 2 damga mühür, 1 silindir mühür ve 1 adet metal balta ele geçmiştir.

VII. 9. Tell Mardikh

Tell Mardikh yerleşimi, Halep kentinin 55 km güneyinde yer almaktadır. 60 hektarlık alan kaplayan yerleşim Suriye' deki en büyük antik yerleşimlerden biridir. Yerleşimde kazılar 1964 yılında Roma Universitesi' den P. Matthiae başkanlığında başlamış ve 2010 yılında sonlandırılmıştır[151].

[149] Curtis 1999, s. 22.
[150] Mazzoni 2013, s. 204- 205.
[151] Matthiae- Marchetti 2013, s. 25.

Yerleşimden Hitit kökenli 2 adet mühür baskısı ele geçmiştir.

VII. 10. Halep

Kuzey Suriye' nin en büyük kentlerinden biri olan Halep kenti erken dönemlerden günümüze kadar aynı yerde yerleşim görmüştür. Orta ve Tunç çağlarında Yamhad Krallığı' nın başkenti konumundaki kent Önasya' nın en önemli politik merkezlerinden biri olmuştur[152].

Müze ve özel koleksiyon envanterlerinde Halep kentinden ele geçtiği kaydedilen 3 adet damga ve 1 adet silindir mühür vardır.

VII. 11. El- Qitar

Kuzey Suriye' de Fırat Nehri' nin batı kıyısında savunma sistemine sahip küçük bir tepe yerleşimidir[153]. Karkamış' ın 60 km güneyinde yer alan yerleşim 6 hektarlık alan kaplamaktadır. Yerleşimde ilk kazı çalışmaları 1976 yılında Milwaukee Public Museum adına R. Dornemann, 1982- 1985 yılları arasında Melbourne Üniversitesi adına ve 1982-1985 yılları arasında Chicago Üniversitesi adına T. L. McClellan tarafından yapılmıştır[154].

Yerleşimden resmi bir Hitit mektubu üzerinde yer alan 1 adet mühür baskısı ele geçmiştir.

VII. 12. Tell Meskene

Tell Meskene yerleşimi Halep kentine yaklaşık 90 km uzaklıkta Fırat Nehri büyük kavsinin batı kıyısındadır. 70 hektarlık alan kaplayan yerleşimin büyük kısmı Assad Baraj Gölü suları altında kalmıştır. Yerleşimde ilk kazı çalışmaları 1972- 1978 yılları arasında Tabqa Barajı Kurtarma Kazıları kapsamında J.C. Margueron tarafından yapılmıştır. 1996

[152] Bryce 2009, s. 27.
[153] Culican, McClellan 1984, s. 29.
[154] Bryce 2009, s. 582.

yılında başlayan son dönem kazılar Suriye Antik Eserler Departmanı ve Tubingen Üniversitesi ortaklığında J. Massou ve U. Finkbeiner başkanlığında yapılmıştır[155].

Yerleşimden 3 adet damga mühür ve 1 adet mühür baskısı ele geçmiştir.

VII. 13. Tell Fray

Tell Fray yerleşimi Kuzey Suriye' de Raqqa İli sınırları içerisinde, Fırat Nehri' nin doğu kıyısında yer almaktadır. Günümüzde Assad Baraj Gölü suları altında kalmış olan yerleşimde kazı çalışmaları 1972- 1973 yıllarında P. Matthiae ve C. Chaath başkanlığında Halep Müzesi, Roma Üniversitesi ve Johns Hopkins Üniversitesi ortak çalışmaları ile yapılmıştır[156].

Yerleşimden 1 adet Hitit krali mühür baskısı ele geçmiştir.

VII. 14. Hama

Suriye' nin kuzey batısında, Asi Nehri üzerinde yer alan yerleşim Halep kentinin 149 km güneyinde ve Akdeniz kıyısına 140 km uzaklıktadır. Yerleşimde 1930- 1938 yılları arasında H. Ingholt başkanlığında Danimarkalı ekip tarafından kazı çalışmaları yapılmıştır[157].

Yerleşimden 5 adet damga mühür ve 1 adet metal balta ele geçmiştir.

VII. 15. Tell Tweini

Tell Tweini yerleşimi Suriye' nin Akdeniz kıyısında, Lazkiye kentinin 30 km güneyinde yer almaktadır. Sahil şeridinden yaklaşık 1.5 km içerde kalan yerleşim Geç Tunç Çağı' nda Ugarit Krallığı' nın en güneydeki liman kenti konumundadır[158].

[155] Bryce 2009, s. 227.
[156] Bounni 1979, s. 4.
[157] Dornemann 1996, s. 466.
[158] Bretschneider- van Lerberghe 2008, s. 11.

Yerleşimde kazı çalışmaları 1999- 2010 yılları arasında Suriye- Belçika ortak projesi ile M. Al- Maqdissi ve K. Van Lerberghe başkanlığında yürütülmüştür[159].

Yerleşimden 1 adet damga mühür ve 1 adet yüzük mühür ele geçmiştir.

VII. 16. Tell Kazel

Tell Kazel yerleşimi Akdeniz kıyısında, Suriye' nin Tartus kentine 18 km uzaklıkta yer almaktadır. Sahil şeridinden 3.5 km içerde yer almaktadır. Yerleşimde ilk çalışmalar 1956 yılında, ardından 1960- 1962 yıllarında Suriye Eski Eserler ve Müzeler Departmanı adına M. Dunand, A. Bounni ve N. Saliby tarafından yapılmıştır. Son dönem kazılar 1985 yılında Suriye Eski Eserler Departmanı ve American University of Beirut Müzesi adına L. Baidre tarafından başlatılmıştır[160].

Yerleşimden Hitit kökenli 1 adet damga mühür ele geçmiştir.

VII. 17. Tell Mishrifeh

Tell Misrefeh yerleşimi Suriye' nin batısında Humus kentinin 18 km kuzeydoğusunda, Salamiyah kentinin 35 km güneybatısında yer almaktadır. Asi Nehri' ne ulaşan Zora Vadisinin doğu yakasında 100 hektarlık alan kaplamaktadır[161]. Yerleşimde ilk kazılar R. du Mesnil du Buisson tarafından 1924- 1929 yılları arasında yapılmıştır. 1994- 1998 yılları Suriye Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü adına M. Al-Maqdissi tarafından yürütülmüştür. 1999 yılında Suriye- İtalyan ve Alman ortak projesi ile son dönem kazılar M. Al- Maqdissi, D. M. Bonacossi ve P. Pfalzner tarafından yapılmıştır[162].

Yerleşimden Hitit kökenli 1 adet metal balta ele geçmiştir.

[159] Bretschneider- van Lerberghe 2008, s. 1.
[160] Baidre 2006, s. 65.
[161] Assaf 1996, s. 35.
[162] Abdulrahman ve diğ. 2016, s. 553- 555.

VII. 18. Byblos

Lübnan' ın Akdeniz kıyısında, Lübnan sıradağlarının yamacına 60 km uzaklıkta yer alan Byblos yerleşimi, Byblos- Tripoli karayolunun kuzeyindedir. yerleşimde ilk çalışmalar 1860 yılında E. Renan tarafından yürütülmüş, 1881 yılında İtalya- Napoli' de bir koleksiyoner tarafından satın alınan ve Louvre Müzesi' ne bağışlanan Byblos Kralı Elibaal' ın adını taşıyan yazıt ile kentin lokalizasyonu yapılmıştır. 1921- 1924 yılları arasında P. Montet, 1928- 1970 yılları arasında Louvre Müzesi adına M. Dunand kazılar yürütmüştür[163].

Yerleşimden Hitit kökenli 2 adet metal balta ele geçmiştir.

VII. 19. Megiddo

İsrail' in kuzeyinde, Hayfa kentinin 30 km güneydoğusunda, Jezreel Vadisi' nin batı yakasında yer almaktadır. Antik dönemlerde Mısır' dan Suriye' ye ulaşan Via Maris ticaret yolunun en stratejik konumunda yer alması Megiddo' nun önemi göstermektedir. Yerleşimde ilk kazılar 1903- 1905 yılları arasında Filistin- Alman Derneği adına G. Schumacher tarafından, 1925 yılında başlayan Chicago Üniversitesi kazıları aralıklarla C. S. Fischer, 1927- 1934 yılları arasında P. L. O. Guy, 1935- 1939 yılları arasında G. Loud tarafından yönetilmiştir. 1960- 1972 yılları arasında Kudüs Hebrew Universitesi adına Y. Yadin kazıları yönetmiştir[164]. 1992 yılından itibaren kazılar Israel Finkelstein ve D. Ussishkin başkanlığında birçok üniversite, kurum ve proje desteğiyle yürütülmektedir.

Yerleşimden Hitit kökenli 1 adet damga mühür, 6 adet metal balta ve 1 adet fildişi plaka ele geçmiştir.

[163] Joukowsky 1997, s. 391.
[164] Ussishkin 1996, s. 460- 461.

VII. 20. Tel Aphek

İsrail' in kuzeyinde, Tel Aviv kentinin 17 km doğusunda, Yarkon Nehri' nin kaynaklandığı bölgede yer almaktadır. 12 hektarlık alan kaplayan yerleşim doğuda Samaria Tepeleri ile batıda Yarkon bölgesini bağlayan Aphek Geçidi' ni koruyan büyük yerleşimlerden biridir[165]. Yerleşimde kazı çalışmaları 1972- 1985 yılları arasında Tel Aviv Üniversitesi adına P. Beck ve M. Kochavi tarafından yürütülmüştür[166].

Yerleşimden Hitit kökenli bulla üzerinde yer alan 1 adet mühür baskısı ele geçmiştir.

VII. 21. Tel Nami

İsrail' in Akdeniz kıyısında, Karmel sıradağlarının güneyinde yer alan liman yerleşimi Tel Nami Hayfa kentinin 15 km güneyindedir. Orta ve Geç Tunç çağlarına ait küçük buluntular Doğu Akdeniz, Ege ve Mısır arasında yürütülen ticari faaliyetlerde yerleşimin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. 1960' lı yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında keşfedilen yerleşimde kazılar 1975 yılında M. Dothan tarafından başlatılmıştır. 1985 yılında Hayfa Üniversitesi adına M. Artzy tarafından yürütülen ikinci dönem kazıları halen devam etmektedir[167].

Yerleşimden Hitit kökenli 1 adet yüzük mühür ele geçmiştir.

VII. 22. Tell el- Ajjul

Filistin Gazze Şeridi Bölgesi' de Gazze kentinin 6 km güneybatısında yer almaktadır. Yerleşimde ilk kazılar British School of Egyprian Archaeology adına 1930-1934 yılları arasında W. M. Petrie tarafından, ikinci dönem kazıları E. H. Mackay ve M.

[165] Kochavi 1981, s. 75.
[166] Bryce 2009, s. 50.
[167] Bryce 2009, s. 496.

A. Murray tarafından 1938 yılında yapılmıştır. Yerleşimde son dönem kazılar P. M. Fisher ve M. Sadeq tarafından 1999 yılında başlatılmıştır [168].

Yerleşimden Hitit kökenli 1 adet metal balta ele geçmiştir.

VII. 23. Shiloh

İsrail Batı Şeria Bölgesi' nde, Kudüs' ün 2.5 km doğusunda, Kudüs- Nablus karayolunun doğusunda yer almaktadır. Yerleşimin tanımlanması 1836 yılında E. Robinson tarafından yapılmış, ilk sistemli kazılar 1922 yılında A. Schmidt tarafından başlatılmıştır. 1926- 1932 yılları arasında H. Kjaer ve W. F. Albright, 1981- 1984 yılları arasında Bar-Ilan Üniversitesi adına I. Finkelstein tarafından kazılar yürütülmüştür[169].

Yerleşimden Hitit kökenli 1 adet metal silah ele geçmiştir.

VII. 24. Beth- Shean

İsrail Kuzey Eyaleti sınırları içerisinde, Ürdün Nehri Vadisi ve Jezreel Vadisi'nin birleştiği bölgede yer almaktadır. Yerleşim 1921- 1923 yılları arasında Pennsylvania Üniversitesi Müzesi adına C. S. Fischer, 1980 yılında Hebrew Üniversitesi adına Y. Yadin ve S. Geva tarafından kazılar yapılmıştır. Son dönem kazılar 1989- 1996 yılları arasında A. Mazar tarafından yürütülmüştür[170].

Yerleşimden Hitit kökenli 1 adet metal balta ele geçmiştir.

VII. 25. Hazor

İsrail sınırları içerisinde, Taberiye Gölü' nün 14 km kuzeyinde yer almaktadır. 1928 I J. Garstang tarafından yapılan ön çalışmaların ardından Y. Yadin tarafından 1955- 1958 ve 1968- 1972 yılları arasında kazılar yürütülmüştür. 1990 yılında başlatılan son

[168] Bryce 2009, s. 17.
[169] Watkins 1997, s. 28.
[170] Mazar 2010, s. 241- 242

dönem kazılar Hebrew University of Jerusalem adına A. Ben- Tor tarafından yürütülmektedir. [171].

Yerleşimden Hitit kökenli 2 adet metal balta ele geçmiştir.

VII. 26. Tell el- Far' ah (Güney)/ Tel Sharuhen

Tell el- Farah yerleşimi İsrail' in güneyinde antik dönemde Negev Çölü' nün en önemli kentlerinden biridir. Gazze kentinin 24 km güneyinde, Beerşaba kentinin 20 km batısında yer almaktadır. Yerleşimde ilk kazılar 1928- 1929 yıllarında Mısır- İngiliz Arkeoloji Okulu adına W. M. F. Petrie tarafından yürütülmüştür[172]. Yerleşimde ikinci dönem kazıları 1999 yılında Negev Ben- Gurion Üniversitesi ve Claremont Graduate Üniversitesi projesi ile G. Lehmann ve T. J. Schneider tarafından başlatılmıştır[173].

Yerleşimden Hitit kökenli 2 adet yüzük mühür ele geçmiştir.

[171] Bryce 2009, s. 303.
[172] Yisraeli 1993, s. 441.
[173] Lehmann, Schneider 2000, s.258.

VIII. SURİYE- FİLİSTİN BÖLGESİ HİTİT KÖKENLİ ESERLER

VIII. 1. Mühürler

VIII. 1. a. Lentoid Mühürler (K1- K52)

Anadolu coğrafyasında prehistorik dönemlerin sonlarından itibaren ortaya çıkan mühürcülük sanatında en yaygın olarak kullanılan damga mühürlerdir. Suriye ve Mezopotamya ile yaşanan kültürel etkileşimde Hitit çekirdek bölgesinde bu bölgelere özgü silindir mühürlerin kullanımı görülmektedir ancak Hitit mühürcülük sanatının temelini damga mühürler oluşturmaktadır. Damga mühürlerin en belirgin sınıfını oluşturan lentoid, bikonveks, düğme ya da bulla mühür şeklinde tanımlanan mühürlerin her iki ya da tek yüzünde hiyeroglif yazıları, çeşitli figür ve semboller kazınmıştır. Bu mühür grubunun karakteristik özelliklerinden biri çaplarının en geniş olduğu yerde ip ya da metal tutamaklar için açılan deliklerin yer almasıdır. Üretimlerinde genellikle yumuşak taşların tercih edildiği lentoid mühürlerin; metal, pişmiş toprak ve kilden örnekleri de mevcuttur[174].

Tez kapsamında ele alınan lentoid mühürlerin her iki yüzünde de hiyeroglif yazısı yer alan 28 adet mühür vardır (K1- K28). Bu mühürlerden ilki (K1) 1912 yılında Karkamış' ta ele geçmiştir. Kızıl- kahverengi steatitten her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer alan mührün çap boyunca askı deliği açılmıştır. Her iki baskı yüzü de arasında yatık çizgilerin yer aldığı konsantrik çift daire ile sınırlandırılan mührün ön yüzünde herhangi bir unvan işaretine yer verilmeden erkek ismi olduğu tahmin edilen *Wasaya* ismi kazınmıştır[175].

Deve Höyük kremasyon mezarlığından ele geçen (K2- K3) steatitten iki mührün her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Oxford Ashmolean Müzesi

[174] Gorny 1993, s. 164- 167.
[175] Dinçol 1983, s. 206.

envanterinde yer alan mühürlerden AO- 1913.333 numaralı mührün (K2) çift oyuk ile sınırlandırılmış baskı yüzlerinde yıldızlar, yonca motifi ve çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır[176]. Baskı yüzünde yer alan hiyeroglif işaretleri *Ku- la- i* olarak okunmuş ve mühür sahibinin unvanı " Rahip" olarak belirtilmiştir[177]. AO- 1913.334 numaralı mührün (K3) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almakta, işaretler *ku- ku+ (hayat)* şeklinde okunmakta, bir yüzü tahribattan dolayı okunamamaktadır[178]. Buchanan' a göre Deve Höyük kremasyon mezarlığında ele geçen, MÖ. 7. yy' a tarihlenen yangının izlerini taşıyan, bu mühürler Hitit İmparatorluk döneminde üretilip kullanılmaya devam etmiştir[179].

Oxford Ashmolean Müzesi envanterine satın alma yoluyla giren iki lentoid mührün (K4-K5) Tilbeşar Höyük kökenli olduğu kaydedilmiştir. AO- 1894.52 envanter numaralı kırmızı renk serpantin taştan lentoid formlu mührün (K4) baskı yüzleri içleri çiviyazılı çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Ön yüzünde hiyeroglif işaretleri *Za/i-ja/i-a* şeklinde okunmakta, arka yüz ise tahribattan dolayı okunamamaktadır[180]. AO- 1894-53 envanter numaralı kırmızı serpantin taştan lentoid formlu mührün (K5) baskı yüzleri aynı şekilde çiviyazılı çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Mührün ön yüzünde yer alan hiyeroglif işaretleri Sa- mi- tu, arka yüzünde yer alan hiyeroglif işaretler ise Ki- ki- a? olarak okunmuştur. Ön yüzde yer alan mühür sahibinin unvanı ise " köy şefi" olarak yorumlanmaktadır[181].

Tell Aççana' dan her iki yüzünde de hiyeroglif yazısı yer alan dört adet mühür ele geçmiştir (K6-K9). Bunlardan AT/38/ 135 envanter numaralı, gri steatit taştan, çap boyunca askı deliği açılmış olan ilk mühür (K6), Tell Aççana III. Tabaka Sarayı yıkım

[176] Moorey 1990, s. 111.
[177] Kennedy 1958, s. 69.
[178] Kennedy 1958, s. 75.
[179] Buchanan 1967, s. 22.
[180] Mora, 1987, s. 180.
[181] Kennedy 1958, s .71.

seviyesi üzerinde S-12 numaralı plankareden ele geçmiştir. Baskı yüzünde yer alan hiyeroglif işaretler *Awa-lala* şeklinde okunmaktadır. AT/ 46/ 12 envanter numaralı mühür (K7) II.- I. Tabaka Tapınak yapısı avlusu güneybatı köşesinde ele geçmiştir. Mühür kenarında çift oyuk açılmış, baskı yüzlerinde ise tam olarak okunamayan hiyeroglif işaretler yer almaktadır[182].

Hatay Müzesi envanterine satın alma yoluyla ulaşan 11181 (11394a) numaralı mührün (K8) buluntu yeri olarak kesin olmamakla birlikte Tell Açana olarak kaydedilmiştir. Çap boyunca ip deliği açılmış kireçtaşından mührün her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri insize bir çizginin içerisinde yer almaktadır. Mührün ön yüzünde unvanı "Arabacı" olarak okunan *Armatime* ismi okunmakta, arka yüzünde ise kadın ismi olduğu düşünülen *Ma-x-wa* okunmaktadır[183]. Tell Aççana yerleşiminden geldiği kaydedilen 11180 (1394) envanter numaralı porfir taştan, çap boyunca açılmış ip delikli mührün (K9), her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri ile aynı isim yazılmıştır. Mührün baskı yüzü arasında eğik çizgilerin yer aldığı konsantrik çift daire ile sınırlandırılmıştır. Mühür sahibinin ismi *Pasasa* olarak okunmuş ve hiyeroglif işaretler ile kadın olduğu belirtilmiştir[184].

Tell el- Cüdeyde yerleşiminden yüzey buluntusu olarak ele geçen Hatay Müzesi envanterinde 4994 numara ile yer alan lentoid mührün (K10) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Mührün ön yüzünde *za/i- ra/i-la-na*, arka yüzünde ise *pa- para/i-na* ismi okunmaktadır. Mührün sahibinin unvanı " Pithos" olarak okunmaktadır[185]. Hatay İli, Tel Dis köyünden geldiği kaydedilen 9498 numaralı bir yüzü tahribata uğramış lentoid mührün (K11) diğer yüzünde mühür sahibinin ismi *Lusama/i* olarak okunmuştur[186].

[182] Woolley, 1955, s. 266- 267
[183] Dinçol 1983, s. 205- 206
[184] Dinçol 1983, s. 200.
[185] Dinçol vd.. 2012, s. 192.
[186] Dinçol 1983, s. 202.

Hatay Müzesi envanterine Amik Ovası buluntuları olarak kaydedilen dört adet mührün (K12-K15) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. 4811 envanter numaralı mührün (K12) ön yüzünde mühür sahibinin unvanı " Yazman" olarak, ismi *ise Na/i- wa/i Sarruma* olarak okunmaktadır. Mührün arka yüzünde ise tam olarak belirlenemeyen çeşitli sembol ve doldurma motifleri yer almaktadır. 9495 envanter numaralı mührün (K13) ön yüzünde *Tawa/ i* ismi okunmakta, arka yüzünde ise muhtemelen aynı isim ve çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır. 15763 envanter numaralı mührün (K14) her iki yüzünde *Kummiya- Hepa* ismi okunmaktadır. 15964 envanter numaralı bu grup içerisindeki son mührün (K15) her ön yüzünde *Ala(i/u)larata* ismi okunmakta, mührün arka yüzünde ise aynı isim farklı doldurma motifleri ile yer almaktadır[187].

Kuzey Suriye' de satın alma yoluyla Ashmolean Müzesi envanterine kaydedilen dört adet mührün (K16-K19) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretler yer almaktadır. Abu Gelgel' de satın alınan 1913.247 envanter numaralı mührün (K16) sahibinin ismi *Ta- ki-SARMA* olarak okunmaktadır. Halep' te satın alınan 1914.169 envanter numaralı lentoid formlu mührün (K17) her iki yüzünde de " Arabacı" unvanı ile *Pi- n- ti- a* ismi okunmaktadır. Münbiç' ten satın alınan 1912.1060 envanter numaralı mührün (K18) her iki yüzünde de yer alan hiyeroglif işaretlerden mühür sahibinin ismi *Pa-r-ki-a* olarak okunmaktadır. Kuzey Suriye' den satın alındığı kaydedilen 1891.482 envanter numaralı mührün (K19) baskı yüzlerindeki hiyeroglif işaretleri tam olarak okunamamaktadır[188].

Kuzey Suriye bölgesi yerleşimlerinden ele geçen (K20-K23) dört adet mührün her iki baskı yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Ras Shamra yerleşimden ele geçen RS 8093 envanter numaralı lentoid formlu mührün (K20) her iki yüzünde de *Pa-*

[187] Dinçol vd. 2012, s. 191- 194.
[188] Kennedy 1958, s. 73.

la ismi okunmaktadır[189]. Tell Afis yerleşiminde Demir Çağ kontekstinden ele geçen TA.92.G.346 envanter numaralı mührün (K21) her iki yüzünde de Hurri kökenli kadın ismi *Sa-na-sa-li* okunmaktadır[190]. Tell Tweini yerleşiminden TWE004- 00838- M003 envanter numaralı mührün (K22) her iki yüzünde de tek çizgi ile sınırlandırılan hiyeroglif işaretlerinden mühür sahibinin ismi Sa- us- ga- pi- ya olarak okunmaktadır[191]. Hama yerleşiminden ele geçen 5B 312 (GVIII385) envanter numaralı mührün (K23) baskı yüzleri arası dik çizgilerle taralı çift konsantrik daireler ile sınırlandırılmıştır. Baskı yüzlerindeki hiyeroglif işaretler tam olarak okunamamaktadır[192].

Güney Levant Bölgesi kökenli müze ve özel koleksiyon envanterlerinde yer alan beş adet mührün (K24-K28) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Ashmolean Müzesi envanterine Beyrut' ta satın alma yolu ile giren 1889.281 numaralı steatitten mührün (K24) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır[193]. Lübnan' da özel bir koleksiyonda yer alan iki mührün (K25,K26) her iki baskı yüzü de arasında dik çizgilerin yer aldığı konsantrik daireler ile sınırlandırılmıştır. İlk mührün (K25) sahibinin adı *Sa- mi- tu- la,* ikinci mührün (K26) sahibinin adı ise *Sa- ya- li* olarak okunmuştur[194]. Kudüs'te özel bir koleksiyonun envanterinde yer alan iki adet mührün (K27,K28) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Baskı yüzleri düz olan mührün (K27) kenarında çift oyuk açılmış ve baskı yüzleri nokta sırası ile sınırlandırılmıştır Mühür sahibinin adı *Pa- la,* Ras Shamra kentinden ele geçen bir mühürde (K20) okunan isim ile aynıdır. Baskı yüzünün arasında dik taralı çizgilerin yer aldığı çift konsantrik daire ile çerçevelendiği ikinci mührün (K28) kenarında çift oyuk açılmıştır. Her iki baskı yüzünde de *Ha-l(a)- pa- ziti* ismi okunmaktadır[195].

[189] Mora, a.g.e., s. 287.
[190] Archi- Venturi, 2012, s. 23.
[191] Lebrun- Tavernier, 2012, s. 320
[192] Riis, 1948, s. 159
[193] Hogarts, 1920, s. 48.
[194] Gonnet, 1980, s. 91 vd.
[195] Singer, 1980, s. 170.

Tez kapsamında ele alınan mühürlerden tek yüzünde hiyeroglif yazısı bulunan yedi adet lentoid formlu mühür vardır (K29-K35). Bunlardan ilki Tell Aççana yerleşimi I.- II. Tabaka Tapınak Alanı' ndan ele geçen AT/ 39/ 322 envanter numaralı beyaz steattiten lentoid mühürdür (K29). Mührün çapı boyunca askı deliği açılmış, tek baskı yüzü insize bir çizgi ile sınırlandırılmıştır. Baskı yüzünde yer alan hiyeroglif işaretleri " *Pa- lu- wa, kralın oğlu, ülkenin yöneticisi"* şeklinde okunmaktadır[196].

Louvre Müzesi envanterinde AO 18.558 numara ile Ras Shamra kökenli olduğu kaydedilen yeşil taştan lentoid mührün (K30) tek yönünde tam olarak okunamayan hiyeroglif işaretler yer almaktadır[197]. Hama' dan ele geçen iki adet tek yüzünde hiyeroglif işaretler yer alan steatit lentoid mührün (K31-32) ele geçmiştir. 5E200 envanter numaralı mührün (K31) baskı yüzü arasında dik çizgilerin yer aldığı çift konsantrik daire ile sınırlandırılmıştır[198]. 6A80 envanter numaralı çap boyunca askı delikli mührün (K32) baskı yüzündeki işaretler tam olarak okunamamaktadır[199].

Ashmolean Müzesi envanterinde 1919.314 numara ile Abu Gelgel buluntusu olarak kaydedilen mührün (K33) tek yüzünde yer alan işaretler *Hu- he/a- li-wa* olarak okunmaktadır[200]. Lazkiye' de satın alınma yolu ile Di Mattia Koleksiyonu' nda bulunan kenarı boyunca çift oyuk açılmış mührün (K34) baskı yüzü tek insize çizgi ile sınırlandırılmıştır. Baskı yüzünde yer alan hiyeroglif işaretler *Sa-pa- pa-a* şeklinde okunmuştur[201]. Erivan Müzesi envanterine bağış yoluyla kaydedilen Karkamış kökenli mührün (K35) tek yüzünde hiyeroglif işaretler yer almaktadır. Baskı yüzünde orta alanda hiyeroglif işaretleri, çevreleyen bantta ise kanatlı güneş kursu, rozet sembolü, ağaç ve

[196] Woolley, a.g.e., s. 266.
[197] Masson, 1975, s. 230
[198] Riis, a.g.e., s. 159
[199] Fugmann, 1958, s. 193
[200] Kennedy, a.g.e., s. 73.
[201] Poetto, 1980, s. 3

çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır[202]. Standart lentoid formlu mühürlerden daha geniş bir çap ölçüsüne sahip mührün iki yüzü de tamamen düzdür[203].

Tez kapsamında ele alınan lentoid formlu mühürlerin üzerinde hiyeroglif yazısı yer alan iki adet metal örneği (K36-K37) mevcuttur. Tell Meskene yerleşiminden ele geçen bakır alaşımlı EM 99.38 envanter numaralı mührün (K36) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Baskı yüzünün orta alanında mühür sahibinin ismi *Ku- ku* olarak okunmaktadır. Baskı alanı içerisinde çiviyazısı benzeri motiflerin yer aldığı bant ile çevrilidir[204]. Hama yerleşiminden ele geçen 5E2 (GVIII479) envanter numaralı lentoid formlu tunç mühür (K37) kısmen korozyona uğramıştır. Baskı alanının ortasında mühür sahibinin ismi A-pu-la-na-s şeklinde okunmuştur. Orta alan içerisinde çentik ve çizgilerler yer alan bant ile sınırlandırılmıştır[205].

Ras Shamra' dan tunç askısı ile ele geçen lentoid formlu steatit mührün (K38) her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Mühür sahibinin adı *Talmia* olarak okunmaktadır. Üzengi formundaki tunç askı mührün ekseni etrafında dönmesini sağlamaktadır[206].

Louvre Müzesi envanterinde Kuzey Suriye' den satın alma yoluyla kaydedilen AM 412 numaralı kırmızı serpantin mühür (K39) lentoid formlu mühürlerden mühür kenarı boyunca yer alan baskı yüzü ile farklılık göstermektedir. Mührün her iki baskı yüzünde orta alanda hiyeroglif işaretler, etrafındaki bant ve mühür kenarında ise rozet ve bitkisel bezemeler yer almaktadır[207].

[202] Mora 1987, s. 73.
[203] Gelb, 1965, s. 226.
[204] Starke, 1991, s. 103.
[205] Riis 1948, s. 131.
[206] Schaeffer 1956, s. 57.
[207] Delaporte 1923, s. 201.

Tez kapsamında ele alınan lentoid formlu mühürler arasında bir adet krali mühür (K40) yer almaktadır. Ras Shamra Saray Yapısı I numaralı avludan ele geçen RS 14.202 envanter numaralı lentoid formlu mührün (K40) baskı yüzü ortasında Hitit kralı II. Murşili' nin hiyeroglif kartuşu yer almaktadır. Orta alanda kanatlı güneş diski altında " Büyük Kral Murşili", etrafındaki çift konsantrik daire içerisinde Akkadca çiviyazısı ile " Kahraman, Hatti Kralı, Büyük Kral Suppiluliuma' nın oğlu, Fırtına Tanrısı Manuzi' nin gözdesi, Hatti Ülkesi Kralı Büyük Kral Murşili' nin mührü" yazmaktadır[208].

Tez kapsamında ele alınan lentoid formlu mühürler arasında baskı yüzlerinde tanrı ya da kral figürü yer alan yedi adet mühür (K41-K46) vardır. Bunlardan ilki (K41) Tilbeşar Höyük buluntusu olarak 1984.50 envanter numarası ile Ashmolean Müzesi' nde yer alan steatit lentoid formlu mühürdür. Mührün ön yüzünde sola yönelen sakalsız, konik şapkalı, kısa tunikli, sol omzunda lituus ve sağ eli üzerinde kuş tutan figür görülmektedir. Figürin her iki yönünde hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Mührün arka yüzünde benzer bir figür belinde kılıç ve omzunda ok ile kazınmıştır[209]. Mühür sahibinin ismi *A- sa -r- ta* olarak okunmaktadır[210].

Tilbeşar Höyük buluntusu olarak Ashmolean Müzesi envanterine 1895.60 numara ile kaydedilen steatit lentoid formlu ikinci mührün (K42) baskı yüzü arası dik çizgilerle taralı çift konsantrik daireler ile sınırlandırılmıştır. Mührün ön yüzünde sağa yönelen kısa tunikli ve konik şapkalı figürin sağ omzunda yay ve sol elinde kuş ile görülmektedir. Mührün arka yüzünde orta alanda hiyeroglif işaretler ve orta alanı çevreleyen çiviyazılı bant yer almaktadır[211]. Mühür sahibinin ismi *Sa- ka- tu* olarak okunmaktadır[212].

[208] Yon 2006, s. 129.
[209] Hogarts 1920, s. 46.
[210] Kennedy 1958, s. 67.
[211] Hogarts 1920, s. 46
[212] Kennedy 1958, s. 72.

Louvre Müzesi envanterinde AO-13.162 numara ile kaydedilen Minet el- Beida buluntusu olarak kaydedilen kırmızı kilden lentoid formlu mührün (K43) ön yüzünde sola yönelen kısa tunikli figürün her iki yanında hiyeroglif işaretler yer almaktadır. Mühür sahibinin adı *Pi- ta- x* şeklinde okunmaktadır[213]. Tell Afis yerleşiminden ele geçen TA. 01. N. 153 envanter numaralı mührün (K44) her iki yüzünde de kabaca oyulmuş insan figürleri ve hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Baskı yüzünde yer alan hiyeroglif işaretler tam olarak okunamamıştır[214]. Louvre Müzesi envanterine satın alma yolu ile kaydedilen AO-9.514 numaralı mührün (K45) ön yüzünde sağa yönelen kısa tunikli figürün sol kolu üzerinde paralel iki oyuk yer almaktadır. Mührün arka yüzünde tam olarak okunamayan hiyeroglif işaretleri ve motifler yer almaktadır[215]. Kudüs' te özel bir koleksiyonda yer alan lentoid formlu bir mührün (K46) ön yüzünde kabaca oyulmuş sağa yönelik bir kısa tunik, sivri uçlu ayakkabı ve sivri uçlu bir başlık takan figür, arka yüzünde ise hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Hitit tanrı ve kral tasvirlerinde görülen standart duruşun aksine her iki kolu da yanlara açılmış şekilde görülmektedir. Mühür kenarında çift oyuk açılmış, baskı yüzleri insize tek çizgi ile sınırlandırılmıştır. Hiyeroglif işaretlerin yer aldığı arka yüz üzerinde mühür sahibinin adı *Sa-r-pa-ta-pa- li* okunmaktadır[216].

Tez kapsamında ele alınan lentoid formlu mühürlerden baskı yüzlerinde hayvan tasviri yer alan yedi adet mühür vardır (K47-K53). Karkamış' tan ele geçen lentoid formlu mührün (K47) baskı yüzü üzerinde üç adet şematize hayvan ve çeşitli bitkisel motifler yer almaktadır. Baskı yüzü taralı çizgi bandı ile sınırlandırılmıştır[217]. Karkamış' tan ele geçen British Müzesi envanterinde 116159 numara ile kaydedilen başka bir mührün

[213] Masson 1975, s. 226.
[214] Cecchini 2002, s. 50.
[215] Kennedy 1959, s. 147 vd.
[216] Singer 1980, s. 169.
[217] Woolley, Barnett 1952, s. 206.

(K48) ön yüzünde aslan benzeri bir hayvan, arka yüzünde ise kanatlı bir hayvan ve hiyeroglif işareti yer almaktadır[218].

Hatay Müzesi envanterinde 16762 numara ile kaydedilen lentoid formlu mührün (K49) her iki baskı yüzünde katır tasviri yer almaktadır. Bu mühür üzerinde yer alan katır bilinen ilk tam katır tasviri olma özelliğindedir. Mühür sahibinin unvanı yazman, adı ise *Tarkasnatala* olarak okunmaktadır. Mühür kenarında çift oyuk açılmıştır[219]. Şam Müzesi envanterinde TK 1101 numara ile kaydedilen Tell Kazel' den ele geçen lentoid mührün (K50) ön yüzünde çift başlı kartal ve hiyeroglif işaretleri yer almaktadır[220]. Ashmolean Müzesi envanterine satın alma yolu ile kaydedilen 1914.168 numaralı mührün (K51) ön yüzünde kartal başlı kanatlı aslan ya da sfenks sağa yönelik şekilde görülmektedir. Mührün arka yüzünde çeşitli doldurma motifleri ve hiyeroglif yazısı yer almaktadır[221]. Mühür sahibinin adı *Ta-s-ku-li* olarak okunmaktadır[222].

Hama yerleşiminde ele geçen 6A63 envanter numaralı mührün (K52) ön yüzünde kabaca kazınmış bir hayvan ve çeşitli doldurma motifleri, mührün diğer yüzünde ise tam olarak okunamayan hiyeroglif işaretleri yer almaktadır[223]. Megiddo' dan ele geçen M6016 envanter numaralı steatit mührün (K53) bir yüzünde köpek ya da panter figürü ve doldurma motifleri, arka yüzünde ise mühür sahibinin ismi hiyeroglif işaretler ile yer almaktadır[224].

R. L. Gorny' e göre lentoid formlu mühürlerin en az bir yüzünde hiyeroglif yazısı ve bu yazıyı içerisinde dik çizgiler yer alan bir çerçeve sınırlandırmaktadır. Bu tip mühürlerin diğer bir ortak özelliği çap boyunca açılmış ip delikleridir. Formlarında bir

[218] Mora 1987, s. 267.
[219] Dinçol ve diğ. 2012, s. 195.
[220] Dunand ve diğ. 1964, s. 12.
[221] Hogarts 1920, s. 46.
[222] Kennedy 1958, s. 67.
[223] Fugmann 1958, s. 193.
[224] Loud 1948, Lev. 162.

yüzün tamamen düz ya da konik, kenar kısımları oyuklu ya da düz şekilde bırakılmış olabilirler (Şekil1)[225]. Orta Anadolu' da lentoid mühürler Hitit başkenti Boğazköy' de[226], baskı yüzünün guilloiche motifi ile bezendiği örnekler Alacahöyük' de[227], Maşathöyük' de[228] ve Eskiyapar' da[229] ele geçmiştir.

Tez kapsamında incelenen her iki ya da tek yüzünde de hiyeroglif işaretler yer alan mühürler (K1-K35) C. Mora' ya göre Hitit İmparatorluk Dönemi krali mühürleri ile iki yönden benzerlik göstermektedir. Bunlardan ilki krali mühürlerden örnek alınarak baskı yüzünün çivi yazılı lejant yerine çift konsantrik daire içerisinde dik çizgiler ile doldurulmuş olmasıdır. İkinci benzerlik krali mühürlerde isim ve unvanların baskı yüzünde simetrik olarak yerleştirilmesi örnek alınarak mühür sahibinin ve unvanının belirli bir simetriye sahip olmalarıdır[230]. Bu grubun form ve baskı yüzü özelliklerine sahip Anadolu' daki benzerlerine Alacahöyük[231], Alişar[232], Tarsus[233] ve Norşuntepe[234] yerleşimlerinde rastlanmaktadır.

Tez kapsamında ele alınan lentoid formlu metal mühürlerin (K36-K37) Anadolu'da benzer örneği Troia[235] yerleşiminden ele geçmiştir.

[225] Gorny 1993, 164 vd.
[226] Beran 1967, Lev. 11.
[227] Koşay, Akok 1966, Lev. 32: 1.
[228] Alp 1980, Lev. 58 / 5a-c.
[229] Dinçol, Dinçol 1988, Lev. I- II.
[230] Mora 1987, s. 186.
[231] Koşay 1951, Lev. 78/ 1a- b.
[232] von der Osten 1937, Fig. 477.
[233] Gelb 1956, Fig. 401/ 6.
[234] Gelb 1965, Lev. XXV/ c.
[235] Hawkins, Easton 1996, Fig. 1- 2.

VIII. 1. b. Silindir Mühürler (K54- K56)

Tez çalışması kapsamında ele alınan mühürler arasında silindir formlu üç adet mühür yer almaktadır. Ashmolean Müzesi envanterinde 1909.1185 numara ile Tilbeşar buluntusu olarak kaydedilen steatit mührün (K54) baskı yüzünde Hitit geleneğinde işlenmiş sağa yönelen ucu kıvrık ayakkabılı, konik boynuzlu başlık takan tanrı tasviri yukarı kaldırdığı sağ kolu ve sol elinde yıldırım demeti ile gösterilmektedir. Tanrının önünde üzerinde haç motifi ve her iki yanında yay biçimli motifler yer alan altar yer almaktadır. Altarın diğer tarafında sol elinde litus, sağ elinde balta tutan uzun elbiseli bir figür yer almaktadır. Doldurma motifleri olarak üçgenler, vazo ve bitkisel bezemeler yer almaktadır. Uzun elbiseli figürün arkasında geyik ya da ibex tasviri yer almaktadır[236].

Halep Müzesi envanterinde 2464 numara ile kaydedilen siyah parlak taştan mührün (K55) baskı yüzünde sola yönelen kısa tunikli, ucu kıvrık ayakkabılı, konik başlığının arkasında örgü yer alan tanrı tasviri yer almaktadır. Tanrı figürünün omzunda büyük bir yay ve ileri uzanan sağ elinde ucunda üçlü oval bir motifin yer aldığı baston yer almaktadır. Tanrı figürü ile aynı yönde ilerleyen geyik tasvirinin üzerinde hiyeroglif işaretleri ve kanatlı güneş kursu yer almaktadır[237].

Tell Afis yerleşimi Demir Çağ tabakasından ele geçen TA. 99. E. 190 envanter numaralı mührün (K56) baskı yüzü oldukça aşınmıştır. Altıgen formlu tabana sahip hematit mührün baskı yüzü çift friz ile sınırlandırılmıştır. Orta alandaki işaretler okunamamaktadır[238].

Hitit çekirdek bölgesi olarak adlandırılan Orta Anadolu' da silindir mühür kullanımı sınırlıdır. Tez kapsamında ele alınan bölgeye ait Hitit kökenli ya da bölgedeki atölyelerde üretimi yapılan mühürlerin baskı yüzü üzerindeki figür ve motiflerin

[236] Hogarts 1920, s. 35.
[237] Schaeffer 1956, s. 96.
[238] Mazzoni 1999, s. 18.

benzerlerine Boğazköy arşivlerinden gelen tabletler üzerinde görülmektedir. Baskı yüzü üzerinde yer alan tanrı ve hayvan figürlerinin benzerlikleri ile Boğazköy örnekleri Tilbeşar (K54) ve Halep Müzesi (K55) silindir mühürleri karşılaştırılabilir[239]. Tell Afis' ten ele geçen silindir mühür (K56) form olarak Boğazköy prizmatik formlu mühür ve baskı yüzündeki bitkisel bezeme ile Boğazköy Sarıkale' den ele geçen silindir mühür üzerindeki bezeme ile karşılaştırılabilir[240].

VIII. 1. c. Yüzük Mühürler (K57-K61)

Tez çalışması kapsamında ele alınan mühürler arasında yüzük formlu beş adet mühür yer almaktadır (K57- K61). Ras Shamra Güney Akropol alanında ele geçen RS 24.145 envanter numaralı altın yüzük mührün (K57) düzleştirilmiş baskı yüzü üzerinde hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Mühür sahibinin ismi Patilu-wa olarak okunmaktadır[241].

Tell Tweini yerleşimi A Alanı' ndan ele geçen tunç yüzük mührün (K58) baskı yüzünde hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Yerleşimin idari yapısı içerisinde ele geçen mühür yüksek dereceli bir memur olan " Asa taşıyan" Tu- ra/ i- zi' nin adı okunmaktadır[242].

Güney Levant bölgesinde liman yerleşimi olan Tel Nami' de bir rahibe ait olduğu düşünülen mezardan ele geçen tunç yüzük mührün (K59) baskı yüzünde hiyeroglif işaretleri, hayvan ve bitki motifleri yer almaktadır. Baskı yüzünde sol tarafta oturan bir grifon sağ tarafta ise kısa kuyruklu başı öne eğik şekilde gösterilen yaban domuzu ya da kabaca işlenmiş aslan işlenmiştir. Baskı yüzü hayvan motiflerinin arkasında üç yapraklı

[239] Boehmer, Güterbock 1987, Lev. XXXVII/ 301, 306, 308.
[240] Boehmer, Güterbock 1987, Lev. XXVI/ 216, Lev. XXXVII/ 305.
[241] Yon 2006, s.167.
[242] Lebrun, Tavernier 2012, s. 327.

bitki ve çift şevron sembolleri ile sınırlandırılmıştır. Mühür sahibinin ismi Us-sa olarak okunmaktadır[243].

Güney Levant bölgesinde Tell el- Farah (Güney) yerleşiminin güney alanında, Hyksos Kapısı' nın batısında iki adet gümüş yüzük mühür (K60- K61) ele geçmiştir. EF386/ 58 envanter numaralı ilk mührün (K60) baskı yüzü çift bant ile alttan ve üstten sınırlandırılmıştır. Baskı yüzünde karşılıklı olarak iki kere yazılan mühür sahibinin ismi Zazuwa olarak okunmaktadır. Hiyeroglif işaretler her iki yönden de dizleri üzerine çöken grifonlarla sınırlandırılmıştır. Doldurma motifleri olarak üçgenler ve rozet benzeri motifler yer almaktadır. EF386/ 65 envanter numaralı ikinci mührün (K61) baskı yüzünü sınırlayan çerçeve çizgileri yüzüğün halka kısmında yer alan dörtlü çıkıntı ile birleşmektedir. Baskı yüzü orta alanında hiyeroglif işaretleri yer almakta, her iki yönde de kabaca işlenmiş çift başlı kartallar ile sınırlandırılmıştır. Hiyeroglif işaretlerden mührün bir kadına ait olduğu anlaşılmaktadır. Mühür sahibinin adı Ana şeklinde okunmaktadır[244].

Orta Anadolu Hitit çekirdek bölgesinde silindir mühürlerin köken ve kullanımına benzer olarak yüzük mühürlerin kullanımı da sayıca azdır. Mısır kökenli bir gelenek olduğu düşünülen yüzük mühürler Anadolu' nun güneyinde ve Kuzey Suriye' de krallar, prensler ve yüksek dereceli saray görevlileri tarafından kullanılmıştır[245]. Tez kapsamında ele alınan yüzük mühürlerin benzerlerine Eski Hitit Çağı' nda Alacahöyük[246] ve Boğazköy' de[247], Hitit İmparatorluk Dönemi' ne ait benzerleri ise Boğazköy' den iki yüzük mühür[248], Boğazköy Büyükkale' iki yüzük mühür[249], Sivas Müzesi mührü[250] ve

[243] Singer 2007, s. 727- 728.
[244] Singer 2007, s. 727.
[245] Boehmer 1975, s. 442.
[246] Koşay 1941, Lev. XI.
[247] Boehmer, Güterbock 1987, Lev. XIV/ 143.
[248] Chantre 1898, Fig. 21, 126.
[249] Boehmer 1972, Lev. XXXV/ 1041- 1042.
[250] Ökse ve diğ. 1992, Res. 1.

Ashmolean Müzesi envanterinde yer alan Anadolu kökenli iki yüzük mühür[251] gösterilebilir.

VIII. 1. d. Çekiç Başlı Damga Mühürler (K62-K63)

Tez çalışması kapsamında ele alınan mühürler arasında iki adet çekiç başlı forma sahip mühür (K62-K63) yer almaktadır. Bu mühürlerden ilki Tell Aççana yerleşiminden yüzey buluntusu olarak ele geçen AT/ 37/ 3 envanter numaralı pişmiş topraktan çekiç başlı damga mühürdür (K62). Baskı yüzünde kuş motifi ve hiyeroglif işaretleri yer almaktadır[252]. Baskı yüzünde yer alan hiyeroglif işaretler a-pi-a olarak okunmaktadır[253].

Tell Meskene yerleşiminde yüzey buluntusu olarak ele geçen EM03:01 envanter numaralı tunçtan çekiç başlı damga mührün (K63) yuvarlak baskı yüzü üzerinde spiral ve örgü bezemeler yer almaktadır. Yedigen formlu baskı yüzü aynı şekilde konik bir sap ile birleşmekte ve çekiç formlu tutamağa sahiptir. Konik sap ve tutamağın birleştiği bölgede insize çift çizgi, tutamak üzerinde insize dört çizgi yer almaktadır. Bir kısmı korozyona uğramış baskı yüzü birleşme noktası üst üste gelen insize bir daire ile sınırlandırılmıştır. Örgü ve spiral bezemelerin yer aldığı baskı yüzünün ortasında dairesel bir alan içerisinde yarı daire motifleri ve nokta bezemeleri yer almaktadır[254].

Anadolu' ya özgü damga mühür ve MÖ. II. binin başlarında Anadolu' da kullanılmaya başlanan silindir mühürler, Eski Hitit Çağı' nda birleştirilerek yeni formların ortaya çıkması sağlanmıştır.[255]. Yeni bir form olarak ortaya çıkan çekiç başlı damga mühürlerin metal, taş ya da ender olarak kilden yapılmış örnekleri mevcuttur. Boğazköy' de ele geçen iki çekiç başlı damga mühür hem form hem de baskı yüzünde yer alan motifler ile Tell Meskene yerleşiminden ele geçen mühür (K63) ile benzerlik

[251] Hogarth 1920, Lev. VII/ 194- 195.
[252] Woolley 1955, s. 267.
[253] Mora 1987, s. 270.
[254] Sakal 2005, s. 181- 182.
[255] Dinçol, Dinçol 2002, s. 431.

göstermektedir[256]. İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi envanterinde yer alan iki mühür[257], E. Borowski Koleksiyonu' nda yer alan iki mühür[258] ve Kayseri Müzesi' nde yer alan Niğde bölgesi buluntusu mühür[259] tez kapsamında ele alınan mühür ile benzerlik göstermektedir.

VIII. 1. e. Tripod Formlu Damga Mühür (K64)

Tez çalışması kapsamında ele alınan mühürler arasında tripod formlu tek damga mühür (K64) Tell Meskene yerleşiminden ele geçmiştir. EM 02: 134 envanter numaralı disk biçimli baskı yüzü ve tutamaktan oluşan tunçtan tripod damga mührün baskı yüzünde yer alan hiyeroglif işaretleri korozyondan dolayı tam olarak okunamamaktadır. Disk biçimli baskı yüzünün üzerinde üç adet aslan pençesi biçimli ayak dairesel bir plakada birleştirilmiş ve üzerine ip deliği yerleştirilmiştir. Mührün baskı yüzünü içerisinde insize çizgilerin yer aldığı dairesel bir çerçeve sınırlandırmaktadır[260].

Çekiç başlı damga mühürlerde görülen baskı yüzü ve tutamak arasında yer alan sap alanında yapılan form değişikliği ile ortaya çıkmıştır. A. Dinçol ve B. Dinçol' a göre bu formun ortaya çıkışı MÖ. 15. yy' a tarihlenmekte ve Adana Müzesi envanterinde yer alan yonca biçimli baskı yüzüne sahip dört ayaklı madeni mühür geçiş formu özelliği göstermektedir[261]. Tez kapsamında ele alınan Tell Meskene buluntusu tripod mührün (K64) benzerleri tripod kısmı günümüze ulaşamayan Alacahöyük mührü[262], İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi ve Adana Müzesi envanterlerinde yer alan üç mühür[263] ve Walters Art Gallery envanterinde Anadolu buluntusu olarak kaydedilen mühürdür[264].

[256] Boehmer, Güterbock. 1987, Levha XIV/ 135- 136.
[257] Dinçol 1983: Lev. I- II.
[258] Poetto, Salvatori 1981, Lev. XXXIV, XXXV.
[259] Özgüç 1971, Lev. I.
[260] Starke 2003, s. 91.
[261] Dinçol, Dinçol 2002. Res. 4.
[262] Dinçol 1982, s. Lev. I.
[263] Dinçol 1983, Lev. IV-V- VI.
[264] Güterbock 1977, Fig. 3.

VII. 1. f. Kalot Formlu Damga Mühür (K65)

Tez çalışması kapsamında ele alınan mühürler arasında kalot formlu tek damga mühür (K65) Karkamış yerleşiminden ele geçmiştir. Ashmolean Müzesi envanterinde yer alan tunçtan kalot formlu damga mührün baskı yüzünde yer alan hiyeroglif işaretler korozyondan dolayı okunamamaktadır[265]. Mührün baskı yüzünde orta alanda hiyeroglif işaretleri, bu alanı çevreleyen bant içerisinde iki farklı bitkisel motif yer almaktadır. Mührün kalot alanının ortasında tam olarak okunamayan hiyeroglif işaretleri, çevreleyen alanda ise ağaç, nar ve volüt motifleri yer almaktadır[266].

A. Dinçol ve B. Dinçol' a göre MÖ. 15. yy. sonlarından itibaren ortaya çıkan hem düz baskı yüzünde hem de kubbe biçimli dışbükey alanında yazı ve motiflerin yer aldığı kalot biçimli mühürler MÖ.13. yy.' da yaygın olarak kullanılmaktadır. Karkamış' ta ele geçen kalot formlu mührün benzerlerini Boğazköy' de metal ve fildişi örnekleri[267], Sadberk Hanım Müzesi envanterinde yer alan metal mühür[268] ve E. Borowski Koleksiyonu' nda yer alan üç mühür[269] oluşturmaktadır.

VIII. 2. Mühür Baskıları (K66-K95)

Tez çalışması kapsamında Suriye- Filistin bölgesinde idari, ticari ve kişilere ait Hitit kökenli mühürlere ait 39 adet mühür baskısı ele geçmiştir. Hitit krallığının bölgedeki yayılımında Karkamış, Tell Açana, Ras Shamra ve Tell Meskene gibi yönetim ve kültür merkezlerinde incelenen mühürler arasında krali, saray görevlileri ve tüccarlara ait mühürler yer almaktadır.

Tell Açana ve Amik Ovası' ndan ele geçen yedi mühür baskısı (K66-K72) arasında Hitit hanedanına ait ilk mühür baskısı (K66) AT/20414 envanter numaralı

[265] Hogarts 1920, s. 88.
[266] Mora 1987, s. 117.
[267] Güterbock, Boehmer 1987. Fig. 54.
[268] Dinçol 1990, Lev. XI/ 3.
[269] Poetto, Salvatori 1981., Lev. XV- XVII.

hiyeroglif yazılı, Prenses Asnu- hepa ve Prens Tuthaliya' ya ait mühür baskısıdır. Mühür baskısının sağ kısmında Prens Tuthaliya' nın, sol kısmında ise Prenses Asnu- hepa' nın adı yazmaktadır. Prens Tuthaliya' nın Hitit hanedanındaki yeri ve idari görevi ile ilgili olarak üç farklı varsayım öne sürülmektedir. Bunlardan ilki prensin II. Murşili döneminde Alalah' da görevli bir yüksek memur olması, ikincisi Büyük Rahip Prens unvanı ile Alalah idaresinden sorumlu olması, üçüncü varsayım ise direkt olarak Hitit hanedanından bir prens veya Suriye'deki apanaj yönetimlerden Karkamış ve Halep' teki krallardan birinin oğlu olmasıdır. Alalah yerleşiminde Büyük Rahip unvanını kullanması ile Halep kralı Büyük Rahip Telipinu' nun ailesinden bir yönetici olması en olası seçenektir[270].

Tell Aççana yerleşiminden ele geçen AT/ 37/ 2 envanter numaralı kil bulla üzerindeki ikinci mühür baskısının (K67) orta alanında tam olarak okunamayan hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Orta alanı içerisinde bitkisel ve doldurma motifleri yer alan çift konsantrik daire sınırlandırmaktadır[271]. AT/ 37/142 envanter numaralı oldukça aşınmış kil bulla üzerindeki mühür baskısında (K68) hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Baskı yüzü üzerinde yer alan üç hiyeroglif işareti *" lu-x- vermek (ideogram)"* şeklinde okunmaktadır[272]. AT/ 37/ 101 envanter numaralı pişmiş kil bulla üzerinde yer alan mühür baskısı (K69) orta alanında hiyeroglif işaretleri ve çevreleyen çift konsantrik daire içerisinde dekoratif motifler yer almaktadır. Baskı yüzü üzerindeki hiyeroglif işaretler *ŞEF- qa- nu- he- pa* olarak okunmaktadır[273].

Tell Açana yerleşiminden yüzey buluntusu olarak ele geçen, Hatay Müzesi envanterinde 8438 numara ile kaydedilen konik kısmı kırık bulla üzerindeki mühür baskısı (K70) orta alanında hiyeroglif işaretler yer almaktadır. Tam olarak okunamayan hiyeroglif işaretlerinin yer aldığı alanı çevreleyen ilk bant spiral bezeme, ikinci bant ise

[270] Yener ve diğ. 2014, s. 136 vd.
[271] Woolley 1955, s. 266.
[272] Woolley 1955, s. 267.
[273] Woolley 1955. s. 267.

zikzak bezeme ile doldurulmuştur[274]. Hatay Müzesi envanterinde 7976 numara ile kaydedilen Amik Ovası buluntusu konik kil bulla üzerinde mühür baskısı (K71) orta alanında hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Mühür sahibinin ismi *a- ma- ha- pa* olarak okunmaktadır. Orta alanı çevreleyen bant içerisinde birbirini takip eden üçgen ve üç yapraklı bitkisel motifler yer almaktadır[275].

Ras Shamra yerleşiminde ele geçen on sekiz mühür baskısı (K72-K89) içerisinde Hitit kralları, kraliçeleri, prensleri, Suriye- Filistin bölgesindeki vasal krallar ve memurlarına ait mühür baskıları yer almaktadır. Bu mühür baskılarından ilki Ras Shamra Saray Yapısı Güney Arşivi' nde ele geçen RS. 227 envanter numaralı çiviyazılı tablet üzerinde yer alan Hitit Kralı I. Suppiluliuma ve Kraliçe Tawananna' ya ait mühür baskısıdır (K72). Mühür baskısının orta alanında krali çiftin adı hiyeroglif işaretler ile yer almaktadır. Orta alanı çevreleyen çift bant içerisinde krali çiftin unvanı Akkadca olarak " Suppiluliuma' nın mührü, Büyük Kral, Hitit Ülkesi kralı, Fırtına Tanrısı' nın gözdesi, Tawananna' nın mührü, Büyük Kraliçe, Babil Kralı' nın kızı" yazmaktadır[276].

Hitit Kralı II. Murşili' ye ait mühür baskısı (K73) Saray Yapısı Güney Arşivi' nden ele geçen RS 17.308&382 envanter numaralı tablet üzerinde yer almaktadır. Mühür baskısının orta alanında hiyeroglif işaretleri ile II. Murşili' nin ismi yazılıdır. Orta alanı çevreleyen çift bant içerisinde Hititçe çiviyazısı ile " Murşili' nin mührü, Büyük Kral, Hatti Kralı, Kahraman, Muwatalla' nın gözdesi, Suppiluliuma' nın oğlu, Büyük Kral, Kahraman Hatti Kralı" yazmaktadır[277].

Ras Shamra yerleşimi Saray Yapısı Güney Arşivi içerisinde Hitit kralı III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa' ya ait üç farklı, sadece Kraliçe Puduhepa' nın adını taşıyan bir mühür baskısı çiviyazılı tabletler üzerinde yer almaktadır. Bunlardan ilki RS 17.130

[274] Dinçol ve diğ. 2012, s. 193.
[275] Dinçol ve diğ. 2012, s. 192.
[276] Schaeffer 1956, s. 3.
[277] Schaeffer 1956, s. 8.

ve RS 18. 03 envanter numaralı tabletler üzerindeki krali çifte ait mühürdür (K74). Mühür baskısının ortasında hiyeroglif işaretleri ile III. Hattuşili' nin ve sol kısımda " Kraliçe Puduhepa" yazmaktadır. Orta alanı çevreleyen bant içerisinde çiviyazısı ile " Kahraman Büyük Kral Tabarna Hattuşili' nin mührü" yazmaktadır. RS 17.229 envanter numaralı tablet üzerinde yer alan krali çifte ait ikinci mühür baskısının (K75) çiviyazılı lejant kısmında kırıklar ve eksiklikler mevcuttur. RS 17. 238 envanter numaralı tablet üzerinde yer alan krali çifte ait üçüncü mühür baskısı (K76) üzerinde diğer mühür baskılarından farklı olarak Kraliçe Puduhepa' ya ait hiyeroglif işaretleri sağ tarafta yer almaktadır. RS 17.133 envanter numaralı tablet üzerinde Kraliçe Puduhepa' nın isminin tek olarak yer aldığı mühür baskısının (K77) orta alanında hiyeroglif işaretleri ile kraliçenin ismi yer almaktadır. Kraliçenin unvanının yer aldığı çiviyazılı bant içerisinde " Büyük Kraliçe Puduhepa" yazılıdır[278].

Ras Shamra Saray Yapısı Güney Arşivi' nden IV. Tuthaliya' ya ait mühür baskısı (K78) RS 17. 159 envanter numaralı tablet üzerinde yer almaktadır. Mühür baskısının orta alanında kanatlı güneş kursunun altında üç hat şeklinde hiyeroglif işaretleri, tanrı himayesinde kral ve tanrıça tasvirleri yer almaktadır. Orta alanı çevreleyen çift konsantrik daire içerisinde çiviyazısı ile " Kahraman, Büyük Kral Hattuşili ve Büyük Kraliçe Puduhepa' nın oğlu, Kahraman, Büyük Kral Murşili' nin torunu, Hatti kralı Kahraman, Büyük Kral Tuthaliya' nın mührü" yazılıdır[279].

Hitit İmparatorluğu' nun Kuzey Suriye' deki ana yönetim merkezi olan Karkamış Krallığı yöneticilerine ait beş adet mühür baskısı (K79-K83) Ras Shamra yerleşiminden ele geçmiştir. Bunlardan ilki RS 17. 146 envanter numaralı tablet üzerinde yer alan Karkamış Kralı İni- Teshup' a ait damga mühür baskısıdır (K79). Mühür baskısının orta alanında sağa yönelen uzun sakallı, boynuzlu başlıklı, sağ elinde omzuna dayadığı asasını

[278] Schaeffer 1956, s. 12 vd.
[279] Schaeffer 1956., s. 15.

tutan tanrı figürünün öne uzattığı sol kolu üzerinde boynuzlu başlıklı sfenks figürünü tutmaktadır. Mührün orta alanını çevreleyen çift konsantrik daire içerisinde çivi yazısı ile " Karkamış Kralı Sahunuruwa' nın oğlu, Karkamış Kralı İni- Teshup' un mührü" yazılıdır[280].

Karkamış Kralı İni- Teshup' a ait üç farklı silindir mühür baskısı (K80-K82) Ras Shamra Saray Yapısı Güney Arşivi' nden ele geçen çiviyazılı tabletler üzerinde yer almaktadır. Bunlardan RS 17. 128 envanter numaralı tablet üzerinde yer alan hiyeroglif işareti taşımayan silindir mühür baskısı (K80) üzerinde dokuz sütun içerisinde çiviyazısı ile " Kahraman Büyük Kral Suppiluliuma' nın torunun oğlu, Sarri- Kusuh' un torunu, Sahurunuwa' nın oğlu, Kubaba' nın hizmetkarı, Karkamış Kralı İni- Teshup' un mührü" yazılıdır. Alt ve üstten örgü motifi ile sınırlandırılan mühür baskısının sol kısmında sola yönelen kısa tunikli, boynuzlu başlıklı sol omzunda asa, sağ elinde törensel balta tutan tanrı figürü yer almaktadır. Karkamış Kralı İni- Teshup' a ait ikinci silindir mühür baskısı (K81) RS 17.59 envanter numaralı tablet üzerinde yer almaktadır. Mühür baskısının sol kısmında iki sütun içerisinde çiviyazısı ile " Karkamış Kralı İni- Teshup' un mührü" yazılıdır. Örgü motifi ile sınırlandırılan baskı alanının ortasında karşılıklı olarak yer alan figürlerin arasında hiyeroglif işaretlerinden ile Karkamış kralının ismi ve unvanı okunmaktadır. Mühür baskısının sol kısmında konik bir destek üzerinde arka ayakları üzerinde kalkmış bir boğa ve sağ kısmında ise boğa sırtına basan avcının aslan avı sahnesi yer almaktadır. Karkamış Kralı İni-Teshup' a ait üçüncü silindir mühür baskısı (K82) RS 17.158 envanter numaralı tablet üzerinde yer almaktadır. Mühür baskısının sol kısmında yer alan çiviyazısı ile " Karkamış Ülkesi Kralı İni-Teshup' un mührü" yazılıdır. Mühür baskısı üzerinde ana sahne boğa üzerinde duran Fırtına Tanrısı ve karşısında ankh sembolü üzerinde duran figürden oluşmaktadır. Hiyeroglif işaretleri bu iki figürün

[280] Schaeffer 1956, s. 20.

arasında yer almaktadır. Mühür baskısının sol kısmında kanatlı güneş kursu altında boğa adamın elleri üzerinde duran tanrı figürü görülmektedir[281].

Karkamış Kralı Talmi- Teshup' a ait silindir mühür baskısı (K83) RS 17. 226 envanter numaralı tablet üzerinde yer almaktadır. Mühür baskısının sol kısmında üç sütun içerisinde çiviyazısı ile " Karkamış kralı İni- Teshup' un oğlu Talmi- Teshup' un mührü" yazılıdır. Mühür baskısının sağ kısmında yer alan hiyeroglif işaretlerinden ile Karkamış kralının ismi ve unvanı okunmaktadır. Orta alanda ise sağa yönelen kısa tunikli, sivri uçlu ayakkabılı, boynuzlu başlıklı sağ omzunda asa tutan tanrı figürü yer almaktadır[282].

Ras Shamra Saray Yapısı Güney Arşivi' nden ele geçen RS 17.314 envanter numaralı bir tablet üzerinde yer alan damga mühür baskısı (K84) Arma- ziti isimli bir Hitit prensine aittir. Mühür baskısının orta alanında hiyeroglif işaretlerden prensin ismi okunmaktadır. Orta alanı çevreleyen konsantrik çift bant içerisinde birbirini takip eden çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır[283].

Hitit prensi Taki- Sharruma' ya ait iki mühür baskısından ilki (K85) RS 17. 403 envanter numaralı tabletin tam ortasında yer alan damga mühre aittir. Mühür baskısının orta alanında yer alan hiyeroglif işaretlerden prensin adı okunmaktadır. Baskı yüzünde kılıç sembolü ve çevreleyen bant içerisinde yıldız motifi ile doldurma motifi olarak kullanılan iki hiyeroglif işareti yer almaktadır. Prens Taki- Sharruma' ya ait ikinci mühür baskısı RS 17. 251 envanter numaralı tabletin üzerinde yer alan yüzük mühre ait baskıdır (K86). Yüzük mühre ait baskı yüzünün orta alanında sola yönelen kanatlı bir tanrı figürü ve karşısında kısa tunikli, yuvarlak boynuzlu başlıklı, sol omzunda yay olan bir tanrı figürü yer almaktadır. İki tanrı figürünün arasında prensin isminin okunduğu hiyeroglif

[281] Schaeffer 1956, s. 21 vd.
[282] Schaeffer 1956, s. 29.
[283] Schaeffer 1956, s. 35.

işaretler yer almaktadır. Baskı yüzünün her iki yönünde kralın oğlu anlamına gelen kılıç sembolleri yer almaktadır[284].

Ras Shamra yerleşiminden Hitit saray görevlileri ve elçilerine ait mühür baskıları taşıyan tabletler ele geçmiştir. RS 17. 137 envanter numaralı Akkadca bir tablet üzerinde yer alan Hitit elçileri Tihi- Teshup ve Tili- Teshup' a ait damga mühür baskılarının (K87) orta alanlarında hiyeroglif işaretleri ve orta alanı çevreleyen bant üzerinde çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır. Mühür baskılarını taşıyan tablet üzerinde mühürlerin sahipleri " Güneş'imin elçisi Tihi- Teshup' un mührü, Mısır Sefer'inden sorumlu elçi Tili- Teshup' un mührü" şeklinde açıklanmıştır[285].

Karkamış sarayında görevli bir memur olan Piha- ziti' ye ait silindir mühür baskısı (K88) kırık halde ele geçen RS 17.248 envanter numaralı tablet üzerinde ele geçmiştir. Mühür baskısının ana sahnesinde sağa yönelen Fırtına Tanrısı ve karşısında kanatlı güneş kursu altında duran tanrı figürü yer almaktadır. Mühür sahibinin adı ana sahnenin sol kısmında kalan çiviyazısı işaretlerinden okunmaktadır[286].

Ras Shamra Saray Yapısı Güney Arşivi' nden Hitit sarayında görevli yüksek dereceli bir memur olan Tabrammi' ye ait damga mühür baskısı (K89) ele geçmiştir. RS 17. 231 envanter numaralı tablet üzerinde yer alan mühür baskısının orta alanında uzun elbiseli, tek boynuzlu bir başlık takan tanrı figürü ve geyik motifi yer almaktadır. Orta alanı çevreleyen çift konsantrik daire hiyeroglif işaretleri, kutsal ağaç motifi, grifonlar, çift başlı kartallar ve geyik motifleri ile doldurulmuştur[287].

Ras Ibn Hani yerleşimi Kuzey Sarayı' nda kırık halde ele geçen RIH 86/2 envanter numaralı silindir mühür baskısı (K90) üzerinde hiyeroglif işaretleri ve figüratif sahne yer

[284] Schaeffer 1956, s. 37 vd.
[285] Schaeffer 1956, s. 36 vd.
[286] Schaeffer 1956, s. 41.
[287] Schaeffer 1956, s. 50.

almaktadır. Mühür baskısının en solunda tam olarak belirlenemeyen motifler ve sağa yönelen, bir kolunu öne uzatan kısa tunikli tanrı figürü yer almaktadır. Mühür baskısının sağ kısmında uzun elbiseli elinde lituus tutan bir tanrı figürü yer almaktadır. Mühür sahibinin ismi olması gereken hiyeroglif işaretleri iki tanrı figürünün ortasına yerleştirilmiştir. Mühür baskısı alt ve üstten örgü motifi ile sınırlandırılmıştır[288].

Tell Mardikh yerleşiminden iki bulla üzerinde yer alan hiyeroglif yazıtları tam olarak okunabilen iki mühür baskısı (K91- K92) ele geçmiştir. Bunlardan TM S. 244 envanter numaralı bulla üzerinde 1 numaralı mühür baskısı (K91) üzerinde yer alan hiyeroglif işaretler *Hu- r- ta- a- na* olarak okunmaktadır[289]. Yerleşimden ele geçen TM. 07. Z. 366 envanter numaralı pişmiş toprak bulla üzerindeki mühür baskısı (K92) orta alanında hiyeroglif işaretler yer almaktadır. Mühür sahibinin ismi Walanani(ya) olarak okunmuştur. Mührün orta alanını çevreleyen bant içerisi üçgen motifleri ile doldurulmuştur[290].

Kuzey Suriye' de Fırat Nehri' nin batı kıyısındaki El- Qitar yerleşiminden ele geçen bir zarf üzerindeki silindir mühür baskısı (K93) üzerinde hiyeroglif işaretleri ve tanrı tasvirleri yer almaktadır. Mühür baskısı attan ve üstten giyoş motifi ile sınırlandırılmıştır. Mühür baskısının sol kısmında üçgenler üzerinde duran kısa tunikli, boynuzlu başlıklı Fırtına Tanrısı' nın kemerinde kılıç ve havada tuttuğu sol elinde balta ile gösterilmektedir. Fırtına Tanrısı' nın hemen önünde uzun elbiseli sunak önünde oturan bir tanrıça yer almaktadır. Mühür baskısının orta alanında iki sütun halinde hiyeroglif işaretleri yerleştirilmiştir. Hiyeroglif işaretleri *ti- la- pa- nu, ta- pa- ra- i* olarak okunmaktadır. Hiyeroglif işaretlerinin sağında yılan vücutlu bir figür ve omzunda yay ile bir tanrı figürü yer almaktadır[291].

[288] Bouunni ve diğ. 1998, s. 56.
[289] Archi 1980a, s. 33.
[290] Archi 2008, s. 397.
[291] Archi 1980b, s. 31.

Tell Fray yerleşiminden ele geçen 73170 envanter numaralı bulla üzerinde Hitit kralı III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa' nın mühür baskısı (K94) yer almaktadır. Küresel bullanın üst ve çevresinde sekiz baskısı olan krali çifte ait mührün baskı yüzünde kanatlı güneş kursu altında hiyeroglif işaretleri ile isimleri yazmaktadır. Baskı yüzünü çevreleyen bant içerisinde çiviyazılı lejant yer almaktadır[292].

Tell Meskene yerleşiminden ele geçen Karkamış kralı Shahurunuwa' ya ait silindir mühür baskısı (K95) yatay bir örgü bandı ile ikiye ayrılmıştır. Mühür baskısının ana sahnesinde kanatlı güneş kursunun altında yer alan tanrı figürü bir aslanın sırtına basmaktadır. Heraldik kompozisyon içerisinde tek elleri ile güneş kursunu tutan boğa adamları dağ tanrıları taşımaktadır. Ana sahnenin bir yanında ilmekli haç motifinin üzerinde mızrağı ve yayı ile gösterilen tanrı, diğer yanında kutsal ağaç ve antitetik hayvanlar yer almaktadır. Mührün ikinci sahnesinde iki aslanın sırtı üzerinde yer alan tahtında oturan sivri başlıklı tanrı ve karşısında aslan sırtında tapınım yapan bir erkek figürü yer almaktadır. Örgü bandı altında aralarında bitkisel motif yer alan karşılıklı grifon sıraları ve çift başlı kartal figürü görülmektedir. Mühür baskısının figüratif alanı alttan ve üstten çiviyazılı bantlar ile sınırlandırılmıştır[293].

Güney Levant Bölgesi yerleşimlerinden Tel Aphek' den ele geçen 27640/ 1 envanter numaralı bulla üzerinde kısmen korunmuş mühür baskısının (K96) orta alanında hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Orta alanı çevreleyen üç konsantrik banttan ilk ikisi birbirini takip eden üçgen ve daire motifleri, en dış bant ise hiyeroglif işaretleri ile doldurulmuştur[294].

Eski Hitit Çağı' nda Hitit kral ve hanedanına ait mühürlere ait bilgiler yazılı belgeler ve kil bullalar üzerinde Tabarna Mühürleri olarak adlandırılan, mühür sahibi

[292] Mora 1987, s. 200.
[293] Beyer 1982, s. 67- 69.
[294] Singer 1977, s. 178 vd.

kralın adının yazılmadığı sadece unvanı Tabarna ile belirtildiği mühür grubundan gelmektedir. Tabarna mühürlerinin orta alanında çeşitli hiyeroglif işaretleri, orta alanın etrafında ise iki satır halinde Akkadca çiviyazısı yer almaktadır[295]. I. Suppiluliuma dönemi ile krali mühürlerin baskı alanı ortasında en üste kanatlı güneş kursu yerleştirilmiştir. Aedicula mühürleri olarak adlandırılan bu tip mühürlerin baskı yüzünde kanatlı güneş kursu altında kralın ve bazı örneklerde kraliçenin adı hiyeroglif işaretleri simetri sağlayacak şekilde yazılmıştır[296] Tez çalışması kapsamında ele alınan Hitit kral ve kraliçelerine ait mühür baskıları (K72-78) Hitit kralı I. Suppiluliuma mühür baskıları ile başlamakta ve tek krali mühür Ras Shamra Saray Yapısı Güney Arşivi' nden ele geçen II. Murşili' ye ait damga mühürdür (K40).

Hitit İmparatorluk dönemi krali mühür ikonografisinde aedicula mühürlerinin yanında Hitit kralları I. Suppiluliuma ve II. Murşili zamanından sonra mühürlerin baskı yüzlerinde yeni bir düzenleme getirilen mühür tipi ortaya çıkmıştır. Kanatlı güneş kursunun yer almadığı bu tasarımda mühür sahibi kralın ve koruyucu tanrının figürleri baskı yüzünün orta alanında yer almaktadır. Kucaklama sahnesi olarak bilinen bu sahne Yazılıkaya B Odası' nda yer alan IV. Tuthaliya rölyefinde gözlenmektedir[297].

Hitit kral ve kraliçelerinin adlarının yazılı olduğu mühür baskılarında standart olarak kralın ismi sağda, kraliçenin ise sol kısımda yer almaktadır. Tell Aççana' dan ele geçen mühür baskısı üzerinde (K66) Prens Tuthaliya ve Prenses Asnu- hepa' nın isimleri yazılıdır. Ras Shamra' dan ele geçen I. Suppiluliuma ve Kraliçe Tawananna' ya ait mühür baskısı (K72) ve III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa' ya ait mühür baskısı (K74-K75) aynı özellikleri taşımaktadır. Bu tipte mühürler Anadolu' da Maşathöyük' ten ele geçen I. Suppiluliuma' nın babası III. Tuthaliya' ya ait bir mühür baskısı[298] üzerinde

[295] Darga 1992, s. 74.
[296] Dinçol, Dinçol 2002, s. 433.
[297] Darga 1992, s. 199.
[298] Alp 1980, Lev. 1- 3.

gözlenmektedir. Ras Shamra' dan ele geçen III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa' ya ait üçüncü mühür baskısında bahsedilen isim yerleştirmelerine istisnai bir örnek görülmekte ve Kraliçe Puduhepa' nın ismi mührün sağ kısmında yer almaktadır.

Ras Shamra yerleşiminden ele geçen Hitit kralı II. Murşili' ye ait mühür baskısı (K73) üzerinde yer alan Hitit hiyeroglif işaretleri ve çiviyazılı bant ile Boğazköy' de ele geçen mühür baskıları[299] ile benzerlik göstermektedir.

Hitit kralı III. Hattuşili zamanında figürlü baskı yüzlerinin yerine aedicula mühürlerinin tekrar kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Kraliçe Puduhepa' nın isminin tek olarak yazıldığı mühür baskısı (K77) üzerinde Hitit krallarının kullandığı " Büyük Kral" unvanı kraliçeye uygun olarak " Büyük Kraliçe" olarak yazılmıştır. Tarsus' da ele geçen Kraliçe Puduhepa' ya ait mühür baskısı üzerinde " Hepat' ın gözdesi, Kizzuwadna Ülke' sini kızı, Hatti Ülkesi' nin Kraliçesi, Büyük Kraliçe Puduhepa' nın mührü" yazılıdır[300].

Hitit kralı IV. Tuthaliya döneminden itibaren mühür baskısında Büyük Kral unvanının yanı sıra Labarna unvanı da yer almaya başlamıştır. IV. Tuthaliya mühürlerinde kanatlı güneş kursunun hemen üzerinde ikinci bir güneş sembolü yerleştirilmiştir. Ras Shamra yerleşiminden ele geçen IV. Tuthaliya' ya ait mühür baskısı üzerinde çift güneş sembolü ve Labarna unvanının yanında kralın doğum ismi olan Taşmi- Şarruma' da hiyeroglif işaretleri ile yazılmıştır.

Suriye- Filistin bölgesinde krali mühürlerin yanında Hitit İmparatorluğu' na bağlı vasal krallıklar ve bölgede görevli memurlara ait mühür baskıları ele geçmiştir. Hitit krali mühürlerde görülen çiviyazılı bantlar vasal krallar, prensler ve yüksek memurlara ait mühürlerin baskı yüzlerinde görülmemektedir. Bu kuralın tek istisnası Karkamış kralı İni-

[299] Güterbock 1967, No.13b.
[300] Güterbock 1997, s. 143 vd.

Teshup' a ait damga mühürdür. Karkamış krallarının unvanlarında Hitit kral ve kraliçelerinin kullandığı " Büyük Kral" unvanı kullanılmamıştır.

Vasal kralların mühürleri ile karşılaştırılabilecek memurlara ait mühürlerden biri olan Tabrammi' ye ait damga mühür baskısında (K89) görülmektedir. Karkamış kralı İni-Teshup' un mühürlerinde orta alanda yer alan figürlü sahne benzer olarak Tabrammi' ya ait mühürde de görülmektedir. Baskı alanını çevreleyen konsantrik daireler içerisinde tavşan, sfenks ve yüksek dereceli yazman olarak okunan Hitit hiyeroglif işaretleri sıralanmıştır. Dış bantta ise tavşan, çift başlı kartal ve Hitit hiyeroglif işaretlerinin sıralandığı görülmektedir. Benzer figürlü bant tasarımları Boğazköy' de[301] ele geçmiştir.

VIII. 3. Baltalar (K97-K126)

VIII. 3. a. Kolcuklu Baltalar (K97-K118)

Tell Afis yerleşimi VI. tabakaya ait B Yapısı sütunlu oda döşemesi altında ele geçen TA.07.E.530/ A envanter numaralı tunç kolcuklu baltanın (K97) keski kısmı konkav, uç kısmı geniş ve sap kısmı yuvarlak formdadır. Baltanın yuvarlak sap kısmında kolcuklar dik olarak çıkıntı yapmaktadır. 18 cm uzunluk ve 7.2 cm genişliğe sahip balta Maxwell- Hyslop Tip 1 ve Erkanal Tip 1- 3 gruplarında incelenmektedir [302]. Hama yerleşimi E Safhasına (MÖ.900-720) ait dolgu toprağı içerisinden ele geçen 4C903 envanter numaralı tunç balta (K98) Hitit imparatorluk dönemi Orta Anadolu kökenlidir[303]. Hama kolcuklu baltası tipolojik sınıflandırması ile H. Erkanal Tip 3 içerisinde incelenmektedir[304]. Tell Afis ve Hama yerleşimlerinden ele geçen bu baltaların

[301] Güterbock, 1967b, No. 214, 218, 220, 221.
[302] Archi, Venturi 2012, s. 19 vd.
[303] Riis, Buhl 1990, s. 114.
[304] Erkanal 1977, s. 9.

en yakın benzerleri Anadolu' da Alacahöyük[305], Boğazköy[306] ve Berlin Müzesi' nde VA 13.371 envanter numaralı buluntu yeri olarak Anadolu[307] kaydedilen baltalardır.

Kuzey Suriye ya da Kuzey Levant olarak tanımlanan bölge içerisinde Orta Anadolu tipi baltalarından Ras Shamra, Tell Mishrifeh ve Byblos yerleşimlerinden Erkanal Tip 5 içerisinde incelenen toplam olarak altı adet balta (K99-K104) ele geçmiştir. Ras Shamra yerleşimi Akropol alanı " Büyük Rahip Evi" yapısında toplam altmış dört metal silah ve alet topluluğu içerisinde üç adet tunç kolcuklu balta (K99-K101) ele geçmiştir[308]. Tell Mishrifeh yerleşiminden ele geçen tunç kolcuklu balta (K102) 16. 3 cm uzunluk, 5 cm genişliğe sahiptir. Keski ucunun bir kısmı kırık baltanın kenar kısmı boyunca çentikler açılmıştır[309]. Byblos yerleşiminden ele geçen iki tunç baltanın (K103-104) 6571 envanter numaralı ilki üzerinde bitkisel motif bezemesi yer almaktadır. Baltanın kolcuk kısımları keskin biçimde çıkıntı yapmaktadır[310]. 7126 envanter numaralı ikinci tunç baltanın ortasından itibaren keski kısmı konkav formdadır ve keski ucunda genişlemektedir. Baltanın sap kısmı daha ince olarak dökülmüş ve korozyona uğramıştır[311].

Filistin- Güney Levant bölgesinden Tel Hazor, Tell el- Ajjul, Megiddo, Beth Shemesh ve Gezer yerleşimlerinden H. Erkanal Tip 5 grubunda incelenen toplam on dört kolcuklu balta (K105-K118) ele geçmiştir. Tel Hazor yerleşimi F Alanı konut yapısı içerisinden ele geçen F/ 237-2 envanter numaralı (K105) ve F/ 611-1 envanter numaralı (K106) iki tunç kolcuklu baltanın sap kısımları dörtgen, keski uçları geniştir[312]. Tell el-Ajjul yerleşiminden bir grup metal silah ve alet ile yerleşimin yöneticisine ait olduğu

[305] Koşay, Akok 1966, Lev. 47.
[306] Boehmer 1972, Fig.20b.
[307] Bittel 1944, Fig.3a.
[308] Schaeffer 1956, s. 261.
[309] Du Mesnil du Buisson 1927, s. 285.
[310] Dunand 1939, s. 426.
[311] Dunand 1954, s. 69.
[312] Yadin ve diğ. 1960, Lev.196.

düşünülen bir mezardan tunç kolcuklu balta (K107) ele geçmiştir[313]. Megiddo yerleşiminden Geç Tunç Çağı sonu – Erken Demir Çağı başına tarihlenen VI. tabakaya (MÖ.12.yy) ait tunçtan beş kolcuklu balta (K108-112)[314] ve 217A numaralı Geç Tunç Çağı mezarından tunçtan bir kolcuklu balta ele geçmiştir (K113)[315]. Beth Schemesch yerleşimi mezarlık alanından tunçtan iki kolcuklu balta (K114-115) ele geçmiştir[316]. Gezer yerleşiminden MÖ. 2. binin ikinci yarısına tarihlenen tunçtan üç kolcuklu balta (K116-118) ele geçmiştir[317].

H. Erkanal' a göre Tip 5 grubu içerisinde yer alan kolcuklu baltalar Suriye- Filistin bölgesinden Kıbrıs' a çok sayıda yerleşimde karakteristik formlarında büyük değişiklikler göstermeden MÖ. II. bin boyunca karşımıza çıkmaktadır[318]. R. Maxwell- Hyslop' a göre Anadolu' da ele geçen kolcuklu baltalar genel olarak MÖ. II. binin ikinci yarısına, Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlenmektedir ancak Kilikya bölgesinde ele geçen Eski Hitit dönemine tarihlenen örnekler ele alındığında kolcuklu baltaların Kilikya bölgesinde ortaya çıkmış ve Hitit İmparatorluk Döneminde Anadolu ve çevre bölgelere yayılmıştır[319]. H. Erkanal Tip 5 ve R. Maxwell- Hyslop Tip II- III gruplarında incelenen, Suriye- Filistin bölgesinde ele geçen kolcuklu baltaların benzer formlarına örnek olarak Anadolu' da Gözlükule' de MÖ. II. bin ilk yarısına ait iki tunç balta[320], Kültepe Karum IB döneminde[321], Alişar Höyük' te Hitit İmparatorluk dönemine ait tabakada[322] ve Boğazköy IV. tabakaya ait balta[323] verilebilir.

[313] Petrie 1933, s. 9.
[314] Loud 1948, 145 vd.
[315] Guy 1938, s. 168.
[316] Grant 1932, s. 27.
[317] Macallister 1912, s. 7.
[318] Erkanal 1977, s. 10.
[319] Maxwell- Hyslop 1953, s. 72- 73.
[320] Goldman 1937, Fig. 19.
[321] Erkanal 1977, Lev.3/ 39
[322] von der Osten 1937, Lev.286/ c 1741, c 1684, c 1093.
[323] Bittel, Naumann 1939, Lev. 18c.

VIII. 3. b. Acemhöyük Tipi Baltalar

Acemhöyük tipi baltası olarak adlandırılan baltaların sap kısmını birbirine paralel çıkıntılar çevrelemektedir. Anadolu' da ele geçen bu tip balta örneklerinin sap kısımları benzerlik ancak keski kısımları farklılık göstermektedir[324]. Tez kapsamında ele alınan Suriye- Filistin bölgesinde sap kısmı ve keski kısmının konkav ya da düz olmasına göre farklı formlara sahip Acemhöyük tipi balta grubuna giren toplam altı balta (K119-K125) yer almaktadır. Tell Aççana yerleşimi 5. Tabakadan AT/ 48/ 20 envanter numaralı Acemhöyük tipi tunç balta (K119) ele geçmiştir[325]. Yerleşimden Acemhöyük tipi tunç ikinci balta (K120) I. Tabaka 37/A numaralı evin içerisinde ele geçmiştir[326].

Ras Shamra yerleşimi II. Tabaka dolgu toprağı içerisinde Acemhöyük tipi tunç balta (K121) ele geçmiştir[327]. M. Mallowan' a göre bu balta Kuzey Suriye' deki benzer buluntuların yorumlanması ile MÖ. 17. yy' a tarihlenmektedir[328]. Yerleşimin Güney Akropol Alanı 3463 numaralı mezardan ele geçen ikinci tunçtan Acemhöyük tipi baltanın (K122) keski kısmı konkav ve sap kısmı dört çentiklidir[329].

Filistin- Güney Levant bölgesi yerleşimlerinden iki Acemhöyük tipi balta (K123-K124) ele geçmiştir. Bunlardan ilki Beth Shean yerleşiminden ele geçen sap kısmındaki çentiklerin daha derin ve keski kısmı boyunca uca kadar insize şekilde ilerleyen Acemhöyük tipi tunç baltadır (K123)[330]. Shiloh yerleşimi F Alanı 1527 numaralı oda içerisinde bir grup metal silah ve eşya ile ele geçen Acemhöyük tipi tunç baltanın (K124) sap kısmını çevreleyen dörtlü çentik, genişleyen keski kenarı boyunca keski ucuna kadar baltayı kalınlaştırmıştır[331].

[324] Erkanal 1977, s. 15
[325] Woolley 1955, s. 279.
[326] Woolley 1936, s. 130.
[327] Schaeffer 1932, s. 21.
[328] Mallowan 1947, s. 187.
[329] Schaeffer 1963, s. 131.
[330] Dussaud 1930, s. 245.
[331] Finkelstein, Brandl 1985, s. 21.

Orta Anadolu' da Acemhöyük tipi baltaların sap ve keski kısmı formlarına göre iki farklı forma sahip olduğu görülmektedir. Tez kapsamında ele alınan Tell Aççana (K119-K120) ve Ugarit' ten (K121) ele geçen Acemhöyük tipi baltaların benzerleri olarak Anadolu' da Acemhöyük[332], Sivas[333] ve Boğazköy' den ele geçen üç adet balta[334] gösterilmektedir. Bu ilk grup içerisindeki baltaların keskilerinin üst kısımları sap kısımlarından daha öne çıkmış şekilde yapılmış ve keski kısmı buna bağlı olarak üst kısımda daha geniştir. Tez kapsamında ele alınan Ugarit (K122), Beth Schan (K123) ve Shiloh (K124) baltaları Kuzey Suriye ve Mezopotamya' da Acemhöyük baltaları ile benzerlik gösterse de keski kısmının konkav olması ve sap kısmının derin yivlerle bezenmesi özel bir form oluşturmaktadır[335]. Bu baltaların sap ve keski kısımlarının özellikleri Acemhöyük[336] baltası ile benzerlik göstermektedir.

VIII. 3. b. Fraktin Tipi Baltalar

Kuzey Suriye bölgesinde ele geçen bu gruba ait tek balta (K125) Ras Shamra yerleşimi Sarayı- Güney Arşivi dış duvarında dolgu tabakası içerisinde ele geçmiştir[337].

Önasya sap delikli balta gruplarından Fraktin tipi baltalar, sap deliği altında keski yüzünün başladığı alanın altında yer alan çift taraflı düz çıkıntıları ile karakteristik bir özelliğe sahiptir[338]. Dar ve kavisli keski ucuna sahip bu tip baltaların, sap delikleri oval formludur. Sap deliğinin üzerinde tarak formlu çıkıntı üzerinde dekoratif amaçlı yivler

[332] Erkanal 1977, Lev. V/ 57.
[333] Bittel 1944, Fig. 2.
[334] Boehmer 1972, Lev. II/ 17, 18, 19.
[335] Erkanal 1977, s. 17.
[336] Erkanal 1977, Lev. V/ 58.
[337] Schaeffer 1956, s. 279.
[338] Özgüç, N. 1955, s. 296.

yer almaktadır[339]. Tez kapsamında ele alınan bu balta tipinin benzerlerine Fıraktin[340], Alişar[341], ve Kayseri[342] ele geçmiştir.

VIII. 3. d. Törensel Baltalar

Hititlerde değerli metallerden törensel ve tapınım amaçlı eserlerin üretimi sıklıkla saray ekonomisinin kontrolünde yürütülmüş ve Anadolu' da yaygın olarak tapınılan tanrılar ile ilişkilendirilmiştir. İmparatorluk döneminde bu amaçlarla üretilen silah ve eşyalar değerli metaller ile kaplanmış, kabartmalar ve insize motifler ile süslenmiştir. Hitit İmparatorluk dönemi yayılımında Orta Anadolu Bölgesi dışında törensel amaçlı üretilen baltalara Tell Aççana yerleşimi 1. tabaka dolgu toprağı içerisinden ele geçen AT1889 envanter numaralı bakır alaşımlı balta (K126) örnek gösterilebilir. Sap delikli balta grubunda incelenen baltanın sap kısmında paralel üç sivri uç, sapın dip kısmı boyunca uzanan çivi ile birleşmektedir. Balta sapının diğer yönünde çekiç başı formlu topuz yer almaktadır[343].

K. A. Yener' e göre özel amaçlarla üretilmiş, ritüel ve tapınım törenlerinde kullanılan silah ve eşyaların varlığı Hitit imparatorluğu' nun yayılımını yeni bölgelerde kabul ettirmek, dini ögelerin ve ikonografinin benimsenmesini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Erken Tunç Çağı'ndan itibaren Anadolu' da kurulmaya başlayan politik düzen içerisinde törensel amaçlı silah ve eşyalar yönetici sınıfın, kralın ve inancın sembolleri olmuştur[344]. Tez kapsamında ele alınan Tell Aççana törensel baltanın (K126) krali ve dini ikonografi içerisinde benzer temsilleri Boğazköy Kral Kapı kabartmasında[345] ve Boston Museum of Fine Arts envanterinde yer alan yumruk biçimli gümüş kap

[339] Erkanal 1977, s. 13.
[340] Özgüç, N. 1955, Fig. 22.
[341] von den Osten 1937, Fig. 497.
[342] Maxwell- Hyslop 1949, Lev. 35/ 22.
[343] Yener 2011, s. 266.
[344] Yener 2011, s. 270.
[345] Weber 1913, Fig. 78.

üzerindeki kabartmada[346] görülmektedir. Benzer formlu örnekleri ise Boğazköy 20 numaralı tapınak içerisinde benzer sivri çıkıntılara sahip bir alet[347] ve Ortaköy' den sap kısmı ele geçmiş kalsit taştan kırık balta[348] oluşturmaktadır.

VIII. 4. Figürinler

Tanrı, tanrıça ve tanrıları simgeleyen hayvanları temsil eden metal, fildişi, kaya kristali ve lapis lazuli gibi değerli taşlardan üretilen heykelcik ya da figürinler tapınak ve kült envanterleri arasında yer almaktadır. Küçük boyutlu figürinler kullanımlarına göre ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki ayak ya da sırt kısımlarında bir yere sabitlenmesi için çıkıntıları olanlar, ikincisi sırt kısımlarında pendantif olarak kullanılması için askı halkası olanlardır[349].

Tell Aççana yerleşimi 2. Tabaka Tapınak Yapısı kuzeydoğu köşesinde figürinler, hayvan formlu kaplar ve benzer tapınak malzemeleri ile bir niş içerisinde ele geçen AT/ 46/ 20 envanter numaralı lapis lazuli tanrıça figürini (K127) Hitit üslubunda yontulmuştur[350]. Tanrıça Hitit heykelcilik sanatına özgü iri- yayvan burun ve iri kulakları ile gösterilmektedir. Sağ omzu açık bırakılan tanrıça sol kolu ile pelerin benzeri uzun elbisesini arkasına almaktadır. Tanrıçanın sarık benzeri baş örtüsü ensesinden başlayarak yukarı doğru uzamaktadır[351].

Çift cinsiyete sahip Sumer tanrıçası Inanna ve Babil tanrıçası İştar' dan birçok özelliği kendinde toplayan Kuzey Mezopotamya ve Suriye- Filistin bölgesinde tapınım gören Tanrıça Şauşka' nın en eski tapınım merkezi Nineveh kentidir. Hitit panteonunda da kendine yer bulan tanrıça birçok anlaşma metninde şahit tanrılar listesinde yer

[346] Güterbock, Kendall 1995, Fig. 3.7.
[347] Müller- Karpe 1994, Lev. 65: 10.
[348] Süel 2005, Res. 6.
[349] Emre 2002, s. 491.
[350] Woolley 1955,s .81.
[351] Yener 2015, s. 208.

almıştır[352]. Tez kapsamında ele alınan lapis lazuli tanrıça figürininde (K127) tasviri yapılan Şauşka' nın Orta Anadolu' da benzer gösterimleri İmamkulu kaya kabartmasında[353], Yazılıkaya Tapınağı 38 numaralı tanrıça figürü[354], Boğazköy' de ele geçen mühür baskısı üzerinde[355] ve Louvre Müzesi envanterine Anadolu kökenli olarak kaydedilen AO 20138 numaralı çekiç başlı silindir mühür[356] üzerinde görülmektedir.

Ras Shamra yerleşimi akropolünde Baal Tapınağı güneybatısında yer alan bir konutun dolgu toprağı içerisinde altın mücevherler ile ele geçen RS 8.521 envanter numaralı elektrum üçlü tanrı figürini (K128) MÖ. 14. yy.' a tarihlenmektedir. Her iki yandaki uzun başlıklı ve uzun tunikli tanrı figürleri sol elleri ile litus taşımaktadır. Pendantın taşıyıcı halkasını sırtında taşıyan ortadaki boğa maskeli figür aynı şekilde kıvrılan kısmı kırık haldeki bir litus taşımaktadır[357]. Tez kapsamında ele alınan üçlü tanrı figürinin (K116) Anadolu' da benzerleri olarak Boğazköy 20 numaralı tapınaktan ele geçen minyatür plaka formunda kanatlı güneş kursu altında gösterilen üçlü tanrı figürini[358] ve Kilise Tepe' den ele geçen gümüş üçlü tanrı figürü[359] gösterilebilir.

Kuzey Suriye' den satın alma yolu ile müze envanterlerine giren figürinlerden ilki Lazkiye yakınlarında bulunduğu kaydedilen AO 11187 envanter numaralı tunçtan tanrı figürinidir (K129). Bir ayağını öne atmış şekilde ayakta ve sakalsız olarak gösterilen tanrının ensesinden aşağıya doğru örülmüş saçları uzanmaktadır. Başlık ve kolları kayıp olan figürinin gözleri farklı bir materyalin yerleştirilmesi için oyuk halde bırakılmıştır[360]. Başın üzerinde muhtemelen taştan başlığın yerleştirilmesi için açılan oyuk yer almaktadır. Yatay kumaş desenli kısa eteğin hemen üzerinde yer alan kemerin uzantısı

[352] Taracha 2009, s. 122 vd.
[353] Wafler 1975, s. 17 vd.
[354] Laroche 1952,s. 117
[355] Boehmer, Güterbock 1987, Lev. XV/ 147.
[356] Parrot 1951, Lev. XIII/ 1.
[357] Schaeffer 1956, s. 94 vd.
[358] Neve 1996, Fig. 81.
[359] Symington 2001, Fig. 13a.
[360] Longeperier 1874, Kat. No. 14

sağ tarafa doğru uzanmaktadır. Figürinin bacakları üzerinde diz kapakları ve kaslar insize çizgilerler belirtilmiştir. Ayak bilekleri üzerine kadar yükselen düz botları ve ayakları altında dikdörtgen çıkıntılar yer almaktadır. Figürinin omuz, etek ve bacakları üzerindeki insize çizgileri üzerinde beyaz materyal ve altın kalıntıları görülmektedir[361].

Suriye- Filistin Bölgesinde ele geçen ikinci Hitit tanrı figürü Lübnan- Sayda yakınlarında satın alma yolu ile Berlin Müzesi envanterine VA 4853 numara ile kaydedilen tunç figürindir (K130). Hitit üslubunda iri kulak, burun ve yüz hatlarına sahip olan figürinin başlığı farklı bir materyalden yapılmıştır ve kafası üzerinde yerine oturtulması için yuva deliği yer almaktadır. Kısa tunikli, üst kısmı çıplak olarak gösterilen figürinin gümüş çivilerle omuz kısmına yerleştirilen sol kolu günümüze ulaşamamıştır. Figürinin diz kapağı, bacak kasları ve insize çizgilerle belirtilmiş, içerisinde figürinin altın yapraklar ile kaplandığını gösteren kalıntıları taşımaktadır[362]. Figürinin göz yuvaları farklı bir materyalin yerleştirilmesi için oyuk halde bırakılmış, sağ eli içerisinde taşıdığı silah sapının oturması için yer yapılmıştır. Desensiz kısa eteğinin hemen üzerinde kemerini tutan toka görülmektedir. Ayak bileklerinin üzerine uzanan kısa botları ve ayağı altında yer aldığı pedestal üzerine oturtulması için bırakılan uzun saplar görülmektedir[363].

K. Emre' ye göre " savaşan tanrı" olarak adlandırılan gruba dahil olan figürinlerin dirsekten bükülmüş bir kolunu öne doğru uzatmış, diğer kolunu silahını savuracak şekilde tutmuş figürlerin bir ayakları yukarı kaldırmış şekilde gösterilmektedir. Farklı materyallerden yapılmış olan silahları ve tanrısal özelliklerini gösteren başlıkları kayıptır[364]. Tez kapsamında ele alınan savaşan tanrı figürinlerinin Anadolu' da benzerlik kurulabilecek örnekleri arasında Şarkışla/ Dövlek figürini[365], Amasya-Doğantepe

[361] Seeden 1980, s. 113.
[362] Weber 1913, s. 150.
[363] Seeden 1980, s. 113.
[364] Emre 2002, s. 491.
[365] Özgüç 1949, Res. 13.

figürini[366], Karaman Müzesi envanterinde yer alan Mut/ Karaman figürini[367] ve Afyon-Ahurhisar figürini [368] yer almaktadır.

Karkamış yerleşimi Kuzeybatı Kalesi E Mekanı içerisinde Demir Çağ tabakasına ait "Altın Mezar" olarak adlandırılan bir mezar içerisinde ele geçen lapis lazuli, steatit ve altın figürinler (K131) Hitit heykelcilik sanatı üslubunda işlenmiştir[369]. British Müzesi envanterinde BM 116.223- 116247 ve BM 116.252 envanter numaraları ile kayıtlı olan buluntu grubu içerisinde kırık ya da tüme yakın halde ele geçen toplam 39 figür; atribütleri belli olan tanrılar, kral ya da tanrı figürleri, tam olarak belirli olmayan antropomorfik figürler, karışık varlıklar ve bitki figürlerinden oluşmaktadır[370].

M. Darga' ya göre Karkamış' ta ele geçen altın ve lapis lazuli figürinler Yazılıkaya tanrılarının ikonografik kopyaları şeklinde üretilmiştir[371]. Hitit sanatında tanrıların genellikle antropomorfik olarak tasvir edilmesinden dolayı Karkamış Altın Mezar içerisinde ele geçen küçük figürinlerin tanımlanması için insan figürlerinde belirli atribütlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu grup içerisinde Yazılıkaya tasvirleri ile karşılaştırılabilecek olan tanrı ve tanrıça figürinleri Tanrıça Şauşka Yazılıkaya 38 ve Karkamış 23 numaralı kabartmadır. Yazılıkaya 36 ve 37 numaralı tanrıçalar Ninatta ve Kulitta, Karkamış figürin grubu içerisinde 8 numaralı tek bir figür ile karşılaştırılabilir. Yazılıkaya' da 35 numaralı Ay Tanrısı, Karkamış grubunda 24 numara ile; Yazılıkaya' da 34 numaralı Güneş Tanrısı, Karkamış grubunda 11 numara ile gösterilmektedir. Yazılıkaya' da 31 numaralı kanatlı tanrı (Tu-ta) Karkamış grubunda 10 numara ile benzerlik göstermektedir[372].

[366] Alp 1962, Lev. 23
[367] Özgüç 1993, Lev. 1a- d
[368] İlaslı 1993, Lev. 55.
[369] Woolley 1952, s. 250.
[370] Seidl 1973, 15 vd.
[371] Darga 1992, s. 105.
[372] Seidl 1973, 41.

VII. 5. Plaka, Levha ve Diskler

MÖ. II. binin ortalarında siyasal birliğini kuran Hititler, çevre bölgeler ile etkileşime girmeleri ve dönemin büyük güçleri arasında yer almasıyla görsel sanat eserlerinde farklı üslupları tanımış ve benimsemişlerdir. Hitit İmparatorluk Dönemi' nde Babil, Kuzey Suriye ve Mısır ile yapılan savaşlar, göç hareketleri ve barış antlaşmaları ile Anadolu sanatının gelişmesini sağlamıştır. Bu bölgeler arasında en yoğun olarak Hurri ve Mısır etkileri görülmektedir. Hurri sanatsal ögeler daha çok dini gösterimlerde, Mısır etkisi ise sfenkslerde görülmektedir[373].

Karkamış yerleşimi Demir Çağ' a ait " Altın Mezar" içerisinden ele geçen British Müzesi BM 116.244 envanter numaralı altın disk (K132) oldukça tahrip olmuş şekilde günümüze ulaşmıştır. Ajur tekniği ile oldukça kalın bir altın yapraktan işlenen disk üzerinde orta alan etrafında çift konsantrik daire içerisinde motifler yer almaktadır. Dış daire içerisinde palmet ağacı karşısında yer alan grifon sıraları, iç dairede ise her bir grifonun alt hizasına gelecek şekilde karşılıklı insan figürleri yer almaktadır. Orta alanı günümüze ulaşmayan diskin kenarları diskin yerleştirileceği tabanlığa oturması için kıvrılmıştır ve muhtemelen figür boşluklarından görünmektedir. Karkamış yerleşimi " Altın Mezar" buluntuları arasında yer alan British Müzesi 116.245 envanter numaralı altın plaka (K133) ajur tekniği ile işlenmiştir. İki sıra halinde tasarlanan plaka üzerinde üst sıra alt sıradan daha geniştir ve figürler farklı yönlere ilerlemektedir. Üst sıradaki figürler arasında üçgen motifleri, alt sıra figürleri arasında ise zambak ve üçgen motifleri yer almaktadır[374].

Oriental Institute Müzesi envanterine İzmir yakınlarında satın alma yolu ile A29188 numara ile kaydedilen altın diskin (K134) kenarları içe kıvrılmış ve ezilmiştir.

[373] Emre 2002, s. 487.
[374] Woolley, Barnett 1952, s. 252.

Diskin orta alanına üzerinde muhtemelen kakma yapılması için rozet motifi yerleştirilmiştir. Diskin arkasındaki küçük altın halka hem öndeki rozeti yerinde tutmasını hem de diskin başka bir objeye bağlanmasını sağlamaktadır. Disk üçü geniş, üçü dar altı konsantrik daireye bölünmüştür. Bunlardan en geniş olanında on dört tekrarı ile boğa adam ve kanatlı güneş kursunu destekleyen ağaç motifi ve her tekrar arasında bir ağaç motifi yer almaktadır. Bu bandın hemen altında yer alan bantta aralarında ağaç motifi olan aslan ve boğa figürleri sıralanmıştır. Figüratif motiflerin yer aldığı beşinci bant içerisinde kısa kıvırcık saçlı bir erkek maskesi sıralanmıştır[375].

Karkamış " Altın Mezar" içerisinde ele geçen altın disk (K120) ve Oriental Institute Müzesi envanterinde yer alan altın diskin (K135) konsantrik daireler içerisinde yer alan grifon ve kutsal ağaç motiflerinin birbirini takip etmesi ile Kastamonu-Kınık' ta ele geçen ait tunç çanak[376] üzerinde ve Boğazköy'den ele geçen damga mühürler[377] üzerinde yer alan kompozisyon ile benzerlik göstermektedir. Oriental Institute Müzesi altın diski üzerinde yer alan ilmekli haç (Schleifenkreuz) motifi Hitit İmparatorluk Dönemi mühürlerinde[378] kullanılmıştır.

Tell es- Mutesellim (Megiddo) yerleşimi VIIA tabakasına tarihlenen A Alanı' ndan ele geçen fildişi buluntuları arasında yer alan bir kozmetik kutusu ya da mobilya süslemesi olarak kullanıldığı düşünülen Oriental Institute Müzesi A22292 envanter numaralı fildişi plaka (K135) Hitit üslubunda işlenmiştir[379]. Kare formlu (10x9,5cm) arkası düz 1, 2 cm kalınlığa sahip plakanın alt ve yan kenarlarında üzerine yerleştirileceği zemine sabitlenmesi için vida delikleri açılmıştır. Küçük boyutlu fildişi plaka üzerinde çok sayıda figür yer almaktadır. En alt sıranın ortasında karşılıklı iki boğa ve kenarında

[375] Kantor 1957, 145 vd.
[376] Emre, Çınaroğlu 1993, Fig. 13.
[377] Güterbock 1967b, No: 119, 216, 218, 219.
[378] Güterbock 1967a, No: 87- 88.
[379] Loud 1948, s, 3 vd.

farklı yönlere yönelen iki boğa toprak ve taş tepeciklerin üzerinde durmaktadır. Plakanın üst sırasında farklı yönlere bakan boğa çiftlerinin üst hizalarına gelecek şekilde bir çift kanatlı güneş kursu yer almaktadır. Boğa çiftleri ve kanatlı güneş kursları arasında yer alan dört figür sırası içerisinde Güneş Tanrısı, aslan adam, boğa adam, çift başlı kanatlı aslan adam ve tanrıça figürleri yer almaktadır[380].

Tez kapsamında ele alınan Megiddo fildişi plak (K135) üzerinde Hitit sanatının karakteristik özelliklerini taşıyan ögeler yer almaktadır. Bunlardan ilki plaka üzerinde yer alan figürlerin kompozisyonu Eflatunpınar Kaya Anıtı[381] ile aynı şekildedir. Kanatlı güneş kursu altında duran uzun mantolu, elinde litus tutan Güneş Tanrısı figürü, Yazılıkaya 64 numaralı IV. Tuthaliya figürü[382] ile, plaka üzerindeki boğa adam tasvirleri Yazılıkaya 28 ve 29 numaralı boğa adam tasvirleri ile benzerlik göstermektedir [383]. Fildişi plaka üzerindeki hathor saçlı oturan sfenks, Alacahöyük Sfenksli Kapı sfenksleri[384] ile karşılaştırılabilir. Plak üzerinde yer alan doldurma motifi olarak kullanılan rozet ve nar bitkileri Hitit İmparatorluk Dönemi mühürlerinde[385] yaygın biçimde kullanılmaktadır.

C.E. Suter' e göre Megiddo VIIA tabakası saray yapısı içerisinde ele geçen hiyeroglif yazıtlı fildişi eserler ve diğer Mısır kökenli buluntular yapının Mısır Krallığı tarafından görevlendirilen yöneticiye ait olduğunu göstermektedir[386]. Saray yapısı içerisinden ele geçen Hitit fildişi plaka R. L. Alexander' a göre Kuzey Suriye' de yer alan Hitit atölyesinde üretilmiş ve Kadeş Savaşı sonrasında yürütülen Mısır- Hitit diplomatik ilişkiler kapsamında bölgeye ulaşmış olmalıdır[387].

[380] Alexander 1991, s. 161 vd.
[381] Akurgal 1997, Res. 73.
[382] Bittel 1975, s. 125 vd., Lev. 39.
[383] Bittel 1975, Lev.19/ 3.
[384] Dessene 1957, Lev. XXXIV/ 287
[385] Boehmer, Güterbock 1987, Lev. XVIII/ 162, Lev. XXV/ 214.
[386] Suter 2010, 428.
[387] Alexander 1991, 181- 182.

Megiddo plakası üzerinde de görülen çıplak kadın figürü MÖ. 2. binde Anadolu ve Kuzey Suriye' de oldukça yaygın kullanılmıştır. Hitit panteonunda Hurri kökenli Sausga ismi ile tapınılan tanrıça, Mezopotamya' daki adı tanrıça İştar gibi savaşçı özelliği ile bilinmektedir. Hitit ve Kuzey Suriye sanatında farklı gösterimlere sahip Tanrıça İştar / Sausga, Tell Aççana yerleşiminden ele geçen terracotta plaka üzerinde Hitit tanrı başlığı ile üzerindeki giysiyi yanlarına açarken gösterilmiştir. İmamkulu Kaya Kabartması' nda tanrıça çıplak olarak cepheden, kanatlı olarak tasvir edilmiştir. Nuzi' den ele geçen kemik ya da fildişi ve Tell Aççana' dan ele geçen lapis lazuli figüründe tanrıçanın vücudunun üst kısmı elbisesi ile kapalı, alt kısmı ise çıplaktır. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı' nda ise cepheden görünüm yerine tapınaktaki diğer tanrı ve tanrıçalar gibi profilden gösterilmiştir. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı' nda Su Tanrısı' nın hemen yanında yer alması ve mühürlerde Fırtına Tanrısı ile gösterilmesi suyun bereket ve doğurganlık için önemini göstermektedir. Megiddo plakasında Fırtına Tanrısı' nın atribütleri boğalar ve suyun tarımsal bereketini temsil eden Dağ Tanrılarının birbirlerini taşıyan duruşları ile Sausga' nın bereket için önemini göstermektedir[388]

VIII. 6. Seramik

Hititlerin başkenti Boğazköy' de büyük ölçekli seramik üretim atölyeleri ve atık seramik kalıntıları, Hitit seramiğinin büyük kısmının seri üretim olduğunu göstermektedir. Hitit seramikleri gündelik kullanım, depolama kapları, sosyal statü göstergesi, ticari mal ve kült amaçlı kaplar olarak sınıflandırılabilir[389]. Anadolu' da geniş bir alana yayılan Hitit seramiği, siyasi yayılımın gerçekleştiği Kuzey Suriye' de yerel seramik grupları arasında bazı formlarda standartlaşma ve basitleşmeye yönlendirmiştir[390].

[388] Alexander 1991, s. 168 vd.
[389] Schoop 2013, s .356 vd.
[390] Müller- Karpe 2002, s. 502.

Tez kapsamında ele alınan yerleşimler arasında Hitit kökenli ya da Hitit seramiği özelliği gösteren buluntular Tell Aççana, Tell Afis, Tell Meskene, Tell Fray ve Tell Kazel yerleşimlerinden gelmektedir. Bu yerleşimlerde olarak ele alınan seramikler yerleşimin Hitit yayılımı etkisinde kaldığı tabakasında konteksti içerisinde Hitit seramiği olarak değerlendirilmektedir.

Tell Afis yerleşiminde Hitit İmparatorluğu' nun bölgede yayılımını gösteren kanıtlardan biri olarak yerleşimin MÖ. 13. ve 12. yy. başlarına tarihlenen Vb tabakasında yoğun olarak açığa çıkarılan seramik üretimi gösterilmektedir. Seri üretim seramikler form ve kil yapısı olarak standartlaşma göstermektedir. F. Venturi' ye göre yerleşimdeki seramik üretimi tamamıyla yerel olmasına rağmen Anadolu ile benzerlik gösteren özelliklere sahiptir[391].

F. Venturi' ye göre Hitit İmparatorluk Dönemi boyunca ele geçirilen topraklarda yönetim ve siyasi etkinliği gri seramiklerin varlığı göstermektedir. Yuvarlak dipli sığ çanaklar gibi açık formların çoğunluğunu oluşturduğu seri üretim seramikler, yoğun mineral katkılı hamurlu, boya bezemesi ve yüzey işlemleri yapılmamış olan bu seramikler Hitit yayılım alanı içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Orta Anadolu seramikleri ile benzerlik gösteren Tell Afis formlarından biri dışa çekik kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaselerdir (K136)[392]. Bu formun benzerleri Boğazköy' de[393] , Tille Höyük[394] ve Gordion' dan[395] ele geçmiştir.

Kuzey Suriye' de ele geçen Hitit seramik formlarından bir diğeri ise sivri dipli, dar boyunlu tek kulplu iğ biçimli testi formudur. Bu gruba ait örnekler Tell Afis[396]

[391] Venturi 2013, 230.
[392] Archi- Venturi 2012, Fig. 5/ 4- 8.
[393] Fischer 1963, Lev. 94/ 850, Müller- Karpe 1988: Lev. 33- 34.
[394] Summers 1993, Fig. 47- 48
[395] Voigt- Henrickson 2000, Fig. 17.9. 4- 6
[396] Archi, Venturi 2012, Fig. 6.

(K137), Tell Aççana[397] (K138), Tell Kazel[398] (K139) ve Emar[399] (K140) yerleşimlerinden gelmektedir. Geç Tunç Çağı'nın son safhasında bu formun yayılımı ve Geç Tunç Çağı sonunda Hitit İmparatorluğu' nun yıkılışı ile seramik grupları arasında yer almaması, formun ticari amaçlı olarak kullanılmış olduğunu ve ticaret ağının kesintiye uğraması ile kullanımının durduğunu göstermektedir[400]. Bu formun benzerleri Anadolu' da Boğazköy' den[401] , Tarsus' dan[402] , Gordion' dan[403] ve Tille Höyük' ten[404] ele geçmiştir.

Hititler tapınak ve konutlarında zeytinyağı, şarap ve diğer besin maddelerini saklamak amacıyla yaklaşık iki metrelik büyük boy depolama küplerinden, evleri içerisinde kullandıkları daha küçük boyutlu küpler kullanmışlardır. Pithos olarak adlandırılan bu küplerin büyük boyutlu olanları ağız kısmı açıkta kalacak şekilde toprağa gömülürken, evlerinde kullandıkları küpler düz ya da askı delikli olarak üretilmiştir[405]. Kuzey Suriye' de depolama amaçlı olarak kullanılan bu grup içerisinde düz kenarlı omurgalı kraterler Tell Afis[406] (K141) ve Tell Fray[407] (K142) yerleşimlerinde gelmektedir. Anadolu' da benzer formlar Boğazköy[408] ve Kuşaklı' da[409] ele geçmiştir.

[397] Woolley 1955, Lev. CXI/ 39.
[398] Pedrazzi 2010, Fig. 6.
[399] Caubet 1982, Fig.31.
[400] Pedrazzi 2010, s. 56.
[401] Müller- Karpe, 1988, Lev. 3
[402] Goldman 1956, Fig. 322/ 1192.
[403] Voigt, Henrickson 2000, Fig. 17. 11
[404] Summers 1993, Fig. 54.2
[405] Schoop 2013, s. 362.
[406] Archi, Venturi 2012, Fig.7/ 7- 8.
[407] Pfalzner 1995, Lev. 183.
[408] Müller- Karpe 1988, Lev. 15.
[409] Müller- Karpe 2001, Lev. 12. 2- 3

IX. SONUÇ

“ MÖ. II. Bin’ de Suriye- Filistin Bölgesi Hitit Kökenli Buluntular” başlıklı bu çalışma kapsamında Hitit kültürünün ortaya çıkışından Hitit devlet yapısı ve hanedanının sona ermesine kadar olan süreçte, ele alınan bölgede Hitit izlerini taşıyan eserler incelenmiştir. Suriye- Filistin Bölgesi’ ne ait Hitit eserleri ilk kez bu çalışma ile toplu bir şekilde ele alınmıştır.

Hititlerin çekirdek bölgesi ve yönetim merkezi Boğazköy’ e dönemin şartları altında ulaşım ve iletişimin oldukça zor olduğu Suriye- Filistin Bölgesi’ nde ele geçen Hitit kökenli eserlerin bulunuş amacını açıklamak ve anlamlandırılmak için eserlerin incelemesine geçmeden önce bölgenin politik durumunu incelemek gerekmektedir. MÖ. II. Binin başlarından itibaren Önasya’ da temelleri atılan krallıklar, binyılın ortalarında Suriye- Filistin Bölgesi’ nin kontrolünü ele geçirmek amacıyla büyük çekişmeler yaşamışlardır.

Kuzeyinde Anadolu, doğusunda Mezopotamya ve güneyinde Mısır’ ın büyük güçlerine komşu olan Suriye- Filistin Bölgesi, bahsedilen güçlerin ihtiyaç duyduğu hammaddelere ulaşması için bölgedeki Akdeniz limanlarına ve ticaret yollarına sahip olması gerekmektedir. Tüm bu özellikleri ile kilit konumundaki Suriye- Filistin Bölgesi MÖ. II. Binin başlarında Amorit toplulukların göçleri ile siyasi ve demografik yapısında değişiklikler yaşamıştır. Amorit göçleri ile bölgede kentleşme süreci hızlanmış ve çok sayıda küçük kent devletleri ortaya çıkmıştır. Amorit hakimiyetinin ardından Yukarı Habur Bölgesi merkezli Mittani Krallığı ve Hurri kökenli topluluklar bölgede hakimiyet kurmuşlardır[410].

Hitit kralları imparatorluğun yayılımı kapsamında yakın bölgeleri direkt, ekonomik fayda ve politik tampon sağlayabileceği uzak bölgeleri ise vasal yönetimler ile

[410] Goetze 1975, s. 2 vd.

kontrol altında tutmuşlardır. Hitit kralı I. Suppiluliuma Fırat Nehri kıyısındaki Karkamış kentine kral olarak oğlu Piyasili' yi, Halep kentine ise oğlu Telipinu' ye kral olarak atamıştır. Karkamış kentinin k imparatorluğun güneyindeki vasal yönetimlerden sorumlu krallık, Halep kenti ise dini ve sosyal bir merkez konumundadır. Suriye- Filistin Bölgesi' nde Hitit kökenli eserlerin büyük çoğunluğunu görevli memurlara ait resmi belgelerlerden ve mühürlerden oluşmaktadır. Tez kapsamında ele alınan mühürler (K1- K65) Hitit kültüründe geleneksel olarak kullanılan lentoid, yüzük, tripod ve çekiç başlı damga mühür formlarından oluşmaktadır. Orta Anadolu' da yaygın olmayan silindir mühür formu Kuzey Suriye' den az sayıda örnek ile karşımıza çıkmaktadır. Mühürlerin baskı yüzlerinde mühür sahiplerinin yazman, arabacı ve mızrak adam gibi sarayda görevli olduğunu gösteren unvanları yer almaktadır.

Lentoid formlu mühürlerin baskı yüzlerini çevreleyen konsantrik daireler içerisindeki çentik ya da merdiven olarak nitelendirilen bezeme Orta Anadolu mühürlerinde oldukça yaygın olarak görülmektedir. Orta Anadolu' dan bu bezemeye örnek olarak Alacahöyük[411], (LEV.XXXVIII-1) Eskiyapar[412](LEV.XXXVIII-2) gösterilebilir.

Hitit hanedanı ve saray görevlisi yüksek memurlar tarafından kullanılan değerli metallerden yapılan yüzük mühürler Suriye- Filistin Bölgesi' nde Tell el- Farah yerleşimine kadar yayılım göstermektedir. Tez kapsamında ele alınan örneklerin baskı yüzlerinde Hitit hiyeroglifleri ile mühür sahibinin ismi ve çeşitli motifler yer almaktadır. Baskı yüzünde karşılıklı olarak yer alan grifonların yer aldığı Tel el- Farah mührünün benzer baskı yüzü Boğazköy[413]'de ele geçen bir yüzük mühür (LEV.XXXVIII-3) üzerinde görülmektedir.

[411] Koşay, Akok 1966, Lev.32/ f 156
[412] Dinçol, Dinçol 1988, Lev. 5
[413] Güterbock 1967b, No: 225

Tez kapsamında ele alınan çekiç başlı damga mühürlerin form olarak benzerleri MÖ. 17. yy' dan itibaren kullanılmaya başlamıştır. Tell Meskene yerleşiminden ele geçen sap kısmı çok yüzlü olarak işlenen tunçtan damga mührün form ve baskı yüzünde yer alan bezeme olarak benzeri Boğazköy[414]' den (LEV.XXXVIII-4) ele geçmiştir.

Hitit İmparatorluğu Suriye- Filistin Bölgesi' nde vasal krallıklar ile bölgedeki hakimiyetini korumakta, ticaret yollarından ve hammadde kaynaklarından kazanç sağlamaktadır. Hitit tarihi ve bölgenin yönetimi ile ilgili yazılı kaynaklar başkent Boğazköy, ticaret limanı Ras Shamra ve Fırat Nehri üzerinde yer alan Tell Meskene arşivlerinden gelmektedir. Bu arşivlerden öğrenildiği üzere Hitit kralları bölgedeki yönetimi tamamen değiştirmek yerine bazı yönetim unsurlarını var olan kurumlara dahil etmeyi tercih etmişlerdir. Emar Ülkesi' nde dava sonucundan memnun kalmayan davacının önce Karkamış kentinde kurulan mahkemeye ve sonrasında direkt olarak Boğazköy' e davasını taşıması Hititlerin vasal krallıkların yönetimdeki yerini göstermektedir[415].

Hitit kralları ve vasal yönetimler arasında idari, sosyal ve ticari konularda yapılan anlaşmalar üzerinde yer alan mühür baskıları Hitit gliptik sanatının gelişimine paralel özellikler göstermektedir. Hitit kralları bölgede kurdukları hakimiyeti göstermek amacıyla aedicula mühürlerinde çiviyazılı lejant içerisinde tanrıların himayesinde olduklarını ve baskı yüzünde tanrı figürlerine yer vermişlerdir. Ras Shamra yerleşiminden Hitit Kralı III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa' ya ait mühür baskılarının yanında sadece Kraliçe Puduhepa' ya ait mühür baskısı da ele geçmiştir.

Karkamış kralları damga mühürlerin yanı sıra silindir mühürler de kullanmış, yerel gelenekteki silindir mühürler üzerinde Hitit üslubunda figürler ve motifler

[414] Beran 1967a, Lev.9/ 93
[415] Beckman 1992, s. 44 vd.

kullanmışlardır. Silindir mühürler alttan ve üstten örgü motifleri ile sınırlandırılmış, çiviyazılı lejantlar sütunlar içerisine yerleştirilmiştir. Karkamış Kralı İni- Teshup' a ait silindir mühür baskısı üzerinde boynuzlu başlıklı karakteristik Hitit duruşundaki tanrının elinde Boğazköy Kral Kapı kabartmasında tanrının elindeki baltaya benzer bir balta görülmektedir. Karkamış Kralı Shahurunuwa' ya ait silindir mühür baskısı üzerinde yer alan hayat ağacı etrafında grifonlar ve hayvanların kompozisyonuna benzer sahne Boğazköy[416]' den ele geçen mühür baskısı (LEV.XXXIX-1) ile benzerlik göstermektedir.

Hitit krali mühürlerine özgü baskı alanın içerisinde çiviyazılı lejant yer alan konsantrik dairelerin kullanımı, krali mühürler dışında da kullanımı görülmekte ve çiviyazısı yerine geometrik motifler yer almaktadır. Tel Aphek yerleşiminden ele geçen mühür baskısı üzerinde görülen geometrik motiflerin yer aldığı bantlar Boğazköy[417]' den ele geçen mühür baskısı (LEV.XXXIX-2) üzerinde görülmektedir.

Hitit İmparatorluğu Kuzey Suriye' de vasal yönetimler ile siyasi varlığını sürdürmüş ancak Mısır hakimiyetindeki Filistin' de siyasi varlık gösterememiştir. Bölgede ele geçen Hitit kökenli eserlerinin yorumlanmasında çeşitli göç hipotezleri ya da Kadeş Anlaşması sonrasında yaşanan barış döneminde iki ülke arasında zanaatkarlar ve insanların sorun yaşamadan bölgede hareket ettiği düşünülmektedir[418].

Filistin Bölgesi'nde ele geçen Anadolu tipi baltaların yerleşimlerden ve mezarlık alanlarından ele geçmesi insan topluluklarının hareketi sonucunda ulaştığı düşünülebilir. Anadolu tipinde kolcuklu baltalar, Acemhöyük ve Fraktin tipi baltalar formlarında bazı değişiklikler ile bölgeye yerleşen zanaatkarlar tarafından üretilmiş ya da taşınmıştır. Hitit kökenli baltaların bölgedeki yerleşimlerin mezarlardan ve toplu metal buluntuları

[416] Güterbock 1967a, No. 235.
[417] Güterbock 1967a, No: 60.
[418] Gilan 2013, s. 40.

arasında ele geçmiştir. Tell Aççana yerleşiminden ele geçen Boğazköy Kral Kapı kabartmasında tanrının elinde yer alan balta ile benzerlik göstermektedir.

Suriye- Filistin Bölgesi' nde II. Bin tanrı heykelciklerinin üretim teknikleri Hititlere özgü yeni üretim tekniğinden farklıdır. Hititler kült envanterlerinde yer alan tanrı figürinlerinin üretiminde kolların ve bedenin dökümlerini ayrı kalıplarda gerçekleştirmiştir. Tez kapsamında ele alınan tanrı figürinleri Amasya Doğantepe[419] (LEV.XXXIX-3) örneği ile Hitit karakteristik yüz hatları, duruşu ve üst bedeni açıkta bırakan kısa tunikleri ile benzerlik göstermektedir. Ras Shamra yerleşiminden ele geçen arkasındaki askı halkasının amulet olarak kullanıldığı gösteren elektrumdan üçlü tanrı heykelciğinin benzer formda fildişinden örneği Boğazköy[420]' den (LEV.XL-1) ele geçmiştir.

Hitit hakimiyetinin bölgede kurulmasında önemli unsurlardan bir diğeri ise yerel halka Hititlere özgü ikonografik özelliklere sahip prestij eşyalarının kullanılmasıdır. Karkamış ve Megiddo' dan ele geçen değerli materyallerden üretilen figürin ve plakalar bu anlamda önemlidir. Karkamış' ta ele geçen figürinler Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı gösterimleri ile birebir aynıdır. Megiddo fildişi plakasında ise Eflatunpınar Anıtı' nda (LEV.XL-2) görülen kompozisyon benzer şekilde işlenmiştir.

Hitit yayılımının ekonomik yönünü gösteren seri üretim seramik grupları Tell Afis, Tell Aççana ve Tell Meskene gibi Hitit idaresinin kontrolündeki yerleşimlerde ele geçmesi ticari faaliyetlerin bu bölgeler üzerinden yürütüldüğü şeklinde yorumlanmaktadır.

Hititler Suriye- Filistin Bölgesi' nde ticaret yollarına sahip olmak, hammadde kaynaklarına ulaşmak ve bölgenin ötesindeki diğer büyük imparatorlukların çekirdek

[419] Darga 1992, Fig.100.
[420] Neve 1996, Fig. 81.

bölgesine ulaşmasını engellemek amacıyla yayılımını gerçekleştirmiştir. Hitit yayılım sürecinde bölgeye ulaşan devlet görevlileri, zanaatkarlar ve çeşitli yollarla insan toplulukları Hitit kültürünü taşımıştır.

X. KAYNAKÇADA KULLANILAN KISALTMALAR

A. Ü. D. T. C. F.: Ankara Üniversitesi Dil- Tarih ve Coğrafya Fakültesi

AAS: Les Annales Archeologiques de Syrie

AJA: American Journal of Archaeology

AoF: Altorientalische Forschungen

AnSt: Anatolian Studies

BaM: Baghdader Mitteilungen

BAR: British Archaeological Reports

BASOR: Bulletin of the American Schools of Oriental Research

BN: Biblische Notizen

CUP: Cambridge University Press

EVO: Egitto E Vicino Oriente

IEJ: Israel Exploration Journal

IstMitt: Istanbuler Mitteilungen

JAnthArch: Journal of Anthropological Archaeology

JAOS: Journal of the American Oriental Society

JCS: Journal of Cuneiform Studies

JESHO: Journal of the Economic and Social History of the Orient

JHS: Journal of Hellenic Studies

JNES: Journal Of Near Eastern Studies

KADMOS: Kadmos Zeitschrift für vor- und Frühgriechische Epigraphik

KST: Kazı Sonuçları Toplantısı

MDOG: Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin

MDOG: Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin

NABU: Nouvelles Assyriologiques Breves et Utilitarities

NEA: Near Eastern Archaeology

OUP: Oxford University Press

RHA: Revue Hittite et Asianique

SMEA: Studi Micenei ed Egeo-Anatolici

TAD: Türk Arkeoloji Dergisi

TTAED: Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

UF: Ugarit-Forschungen

YKY: Yapı Kredi Yayınları

ZA: Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie

Belleten: Türk Tarih Kurumu, Belleten, Ankara

OIP: Oriental Institute Publications

Vol.: Volume

Ed.: Editör

XI. KAYNAKÇA

Abdulrahman, A. et. al. (2016), " The Syrian- Italian- German Misson at Tell Mishrife/ Qatna: Results of The First Season in 1999", içinde: I. Thuesen (ed.), **Proocedings of The 2nd International Congress on The Archaeology of The Ancient Near East,** Bologna, Eisenbrauns, s. 553- 568.

Akkermans, P. M. M. G., Schwartz, G. M., (2003), **The Archaeology of Syria From Complex Hunter- Gatherers to Early Urban Societies (c.16,000-300BC),** Cambridge, CUP.

Akurgal, E., (1997), **Anadolu Kültür Tarihi**, TÜBİTAK, Ankara.

Alexander, R. L., (1991), " Sausga And The Hittite Ivory From Megiddo", **JNES** Vol. 50 No. 3, s. 161- 182.

Alkım, U. B., (1964), " Archaeological Activities in Turkey, 1962", Orientalia 33, s.505-512.

Alp, S., (1962), " Amasya Civarında Zara Bucağında Bulunan Hitit Heykeli ile Diğer Hitit Eserleri, **Anadolu** VI**,** s. 191- 216.

Alp, S., (1980), " Die Hethitischen Tontafelentdeckungen Auf Dem Maşat-Höyük Vorlaufiger Bericht", **Belleten** 173, s. 25- 59.

Alparslan, M., Doğan- Alparslan, M., (2007), VITA Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol, İstanbul, Ege Yayınları.

Altman, A., (2003), " Rethinking the Hittite System of Subordinate Countries from the Legal Point of View", **JAOS Vol.** 123 No. 4, s. 741-756.

Altman, A., (2008), " Hittite Imperialism in Perspective The Hittite and The Roman Treatment of Subordinate States Compared", içinde: G. Wilhelm (ed.) **Hattusa-**

Bogazköy Das Hethiterreich im Spannungsfeld des Alten Orients 6. Internationales Colloquium der Deutschen Orient Gesellschaft des Altes Orients 22- 24 Marz 2006 Würzburg, Wiesbaden, Harrassowitz s. 377- 396

Archi, A., (1980a), " Impronte di un Sigillo Geroglifico İttita da Ebla", **SMEA** 22, s. 33.

Archi, A., (1980b), " Materiale Epigrafico İttita da Tell Fray", **SMEA** 22, s.31- 32.

Archi, A., (1993), " A Seal Impression From El-Qitar/ Til Abnu (Syria)", **AnSt** 43, s. 203-206.

Archi, A., (2003), " Middle Hittite- Middle Kingdom", içinde: G. Beckman et. al. (eds.) içinde, s. 1- 12.

Archi, A., (2008), " A Hittite Official at Ebla", **Orientalia** Vol.77 No. 4, s. 397, 400.

Archi, A., Venturi, F., (2012), " Hittites at Tell Afis (Syria)", **Orientalia NOVA SERIES** Vol. 81 No. 1, s. 1- 55.

Assaf, A. A., (1996), " Mishrifeh", içinde: E. M. Meyers (ed.), **The Oxford Encyclopedia Of Archaeology In The Near East Vol 4**, New York, OUP. s. 35- 36.

Astour, M., (1978), " Les Hourrites En Syrie Du Nord Rapport Sommaire", **RHA** 36, s. 1- 22.

Baidre, L., (2006), " Tell Kazel- Simyra: A Contribution To A Relative Chronological History In The Eastern Mediterranean During The Late Bronze Age", **BASOR** 343, s. 65- 95.

Barjamovic, G., (2011), **A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period,** Copanhagen, Museum Tusculanum Press.

Beal, R. H., (2003), " The Predecessors of Hattuşili I", G.Beckman et.al (ed.) içinde s. 13- 36.

Beckman, G., (1992), " Hittite Administration in Syria in the Light of the Texts From Hattusa, Ugarit and Emar", **Bibliotheca Mesopotamica** 25, s. 41- 49.

Beckman, G., (1995), " Royal Ideology and State Administration in Hittite Anatolia", J. M. Sasson (ed.), **Civilizations of the Ancient Near East Vol. I**, New York, Simon and Schuster Publishing, s. 529- 543.

Beckman, G., (1996), **Hittite Diplomatic Texts**, Atlanta, Scholar Press.

Beckman, G., (2003), " International Law In The Second Millenium: Late Bronze Age", içinde: R. Westbrook (ed.), **A History of Ancient Near Eastern Law Vol. I**, Leiden, Brill, s. 753- 774.

Beckman, G., Beal, R., McMahon, G., (2003), **Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. On the Occasion of His 65th Birthday**, Indiana, Eisenbrauns.

Ben- Tor, D.,(2011), " Egyptian- Canaanite Relations in the Middle and Late Bronze Ages as Reflected by Scarabs", içinde: S. Bar et.al. (ed.) **Egypt, Canaan and Israel: History, Imperialism, Ideology and Literature**, Leiden, Brill, s. 23- 43.

Beran, T., (1967), **Boğazköy - Ḫattuša. 5, Die Hethitische Glyptik von Bogazköy T. 1: Die Siegel und Siegelabdrücke der vor- und Althethitischen Perioden und Die Siegel der Hethitischen Grosskönige,** Berlin, Gebr. Mann.

Beyer, D., (1982), " Le Sceau- Cylindre De Shahurunuwa, Roi De Karkamısh", M. Yon et. al. (ed.), **La Syrie Au Bronze Recent, Recueil Publie A L' occasion Du Cinquantenaire De La Découverte D' Ougarit, Ras Shamra: (extraits de la XXVIIe Rencontre Assyriologique Internationale, Paris, Juillet 1980)**, Paris: Editions Recherche Sur Les Civilisations, s. 67- 78.

Bilgin, R. T. (2018), **Officials and Administration in the Hittite World,** Berlin, DeGruyter.

Bittel, K., (1944), " Ein Bronzefund Aus Kleinasien", **ZA** Vol.48 No. 1, s. 1- 8.

Bittel, K., (1975), " Bildbeschreibung", içinde: K. Bittel et. al. (eds.), **Das Hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya**, Berlin, Gebr. Mann Verlag, s. 125- 160.

Bittel, K., Naumann, R., (1939), " Vorlaufiger Bericht Uber die Ausgrabungen in Boğazköy 1938, **MDOG** 77, s. 1- 46.

Boehmer, R. M., (1972), **Die Kleinfunde Von Boğazköy Aus Den Grabungskampagnen 1931- 1939 und 1952- 1969**, Berlin, Gebr. Mann. Verlag.

Boehmer, R. M., (1975), " Kleinasiatische Glyptik", içinde, W. Orthmann (Ed.), **Der Alte Orient Propyläen Kunstgeschichte 14,** Frankfurt am Main, Propyläen Verlag, s. 443- 453.

Boehmer, R. M., Güterbock, H. G., (1987), **Glyptik Aus Dem Stadtgebeit Von Boğazköy Grabungskampagnen 1931- 1939, 1952- 1978,** Berlin, Gebr. Mann Verlag.

Bonatz, D., (2007), " The Divine Image of The King: Religious Representation of Political Power in The Hittite Empire", içinde, M. Heinz, M. H. Feldman (eds.) içinde s. 111- 136.

Bounni, A. Lagarce, E., Lagarce, J., (1998), **Ras Ibn Hani I Le Palais Nord Du Bronze Recent Fouilles 1979-1995, Synthese Preliminaire,** Beyrouth, Institut Français D' Archeologie Du Proche- Orient.

Bounni, A., (1979), " Campaign and Exhibition From the Euphrates in Syria", içinde: D. N. Freedman (ed.) **Excavation Reports From the Tabqa Dam Project Euphrates Valley Syria,** Cambridge, Sheffield Academic Press, s. 1- 7.

Breasted, J. H., (1906), **Ancient Records of Egypt Vol. II The Eighteenth Dynasty,** Chicago, The University of Chicago Press.

Bretschneider, J., van Lerberghe, K., (2008), " Tell Tweini, Ancient Gibala, Between 2600 B. C. E. and 333 B. C. E", içinde: J. Bretschneider, K. van Lerberghe (Eds.), s. 11- 68.

Bretschneider, J., van Lerberghe, K., (2008), " The Syro-Belgian Tell Tweini Project", içinde: J. Bretschneider, K. van Lerberghe (eds), s. 1- 4.

Bretschneider, J., van Lerberghe, K., (2008), **In Search Of Gibala Aula Orientali- Supp. 24,** Barcelona, AUSA.

Bryce, T., (1981), " Hattusili I And The Problems Of The Royal Succession In The Hittite Kingdom", **AnS**t 31, s. 9- 17.

Bryce, T., (1986), " The Boundaries of Hatti And Hittite Border Policy", **Tel Aviv** 13, s. 85- 102.

Bryce, T., (2005), **The Kingdom of The Hittites,** Oxford, OUP.

Bryce, T., (2009), **The Routledge Handbook of The Peoples and Places of Ancient Western Asia**, London, Routledge.

Buchanan, B., (1967), " Five Hittite Hieroglyphic Seals", **JCS** 21, s. 18- 23.

Bunnens, G., (1989), " Emar on The Euphrates in The 13th Century B.C.", **Abr- Nahrain** *27*, s. 23- 36.

Burke, A. A., (2014), " Introduction to Levant During The Middle Bronze Age", M. L. Steiner, A. Killebrew (ed.) içinde, s. 403- 414.

Cancik- Kirschbaum, E., N. Brisch, N., J. Eidem, J., (2014), **Constituent, Confederate, and Conquered Space The Emergence of the Mitanni State**, Berlin, De Gruyter.

Caubet, A., (1982), " La Ceramique", D. Beyer (Ed.) **Meskene- Emar Dix Ans De Travaux 1972- 1982**, Paris, Editions Recherche Sur Les Civilisations, s. 71- 86.

Cecchini, S. M., (2002), " Tell Afis (Siria) 2000- 2001, Area N: Presentazione E Cronologia", **EVO** 25, s. 47- 53.

Chantre, E., (1898), **Mission En Cappadoce,** Paris, Ernest Leroux Editeur.

Cohen, L. S., (2014), " The Southern Levant (Cisjordan) During the Middle Bronze Age", içinde: M. L. Steiner, A. Killebrew (eds.), s. 465- 481.

Cohen, Y., d' Alfonso, L., (2008), " The Duration of The Emar Archives and The Relative and Absolute Chronology of The City", L. d' Alfonso et.al. (eds.), **The City of Emar Among The Late Bronze Age Empires History, Landscape and Society**, Ugarit-Verlag, Münster, s. 3- 25.

Culican, W., McClellan, T., (1984), " El- Qitar: First Season of Excavations, 1982- 83", **Abr- Nahrain** 22, s. 29- 63.

Curtis, A., (1999), " Ras Shamra, Minet el- Beida and Ras Ibn- Hani: The Material Sources", W. G. E. Watson, Wyatt, N. (eds.) içinde, s. 5- 27.

d' Alfonso, L., (2008), " Talmi- Sarruma judge? Some Thoughts On The Jurisdiction Of The Kings Of Aleppo During The Hittite Empire", **SMEA** 49, s. 159- 169.

D' Alfonso, L., (2011), " Seeking a Political Space: Thoughts on the Formative Stage of Hittite Administration in Syria", **AoF** 38/ 2, s. 163- 176.

Darga, M. (1976), **Eski Anadolu' da Kadın**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Darga, M., (1992), **Hitit Sanatı**, İstanbul, Akbank Kültür ve Sanat.

De Martino, S., (2014), " The Mitanni State: The Formation of the Kingdom of Mitanni", E. Cancik-Kirschbaum, et. al. (ed.) **Constituent, Confederate, and Conquered Space The Emergence of the Mitanni State**, Berlin, De Gruyter, s. 61- 74.

Delaporte, L., (1923), **Catalogue Des Cylindres Cachets et Pierres Gravees de Style Oriental II- Acqusitions, Libraire Hachette**, Paris, Libraire Hachette.

Dessene, A., (1957), **Le Sphinx Etude Iconographique I Des Origines A La Fin Du Second Millenaire,** , Paris, E. De Boccard

Devecchi, E., (2012), " Aziru, Servants of Three Masters", **AoF** 39/ 1, s. 38- 48.

Dinçol, A., (1983), " Adana, Hatay ve İstanbul Müzelerinde Bulunan Hitit Hiyeroglif Mühürleri", **Anadolu Araştırmaları** IX, s. 173- 219.

Dinçol, A., (1982), " Bir Alacahöyük Mührünün Okunuşu Hakkında", **Anadolu Araştırmaları** 8, s. 56- 60.

Dinçol, A., (1990), " Neu Hethitische Hieroglyphensiegel In Den Staatlichen Museen Zu Istanbul, Ereğli, Karaman Und Im Privaten Sadberk Hanım Museum", **Orientalia NOVA SERIES** Vol. 5 No. 2, s. 150- 156.

Dinçol, A., Dinçol, B., (1988), " Hieroglyphische Siegel und Siegelabdrücke Aus Eskiyapar", E. Neu, C. Rüster (eds.), **Documentum Asiae, Minoris Antiquae Festchrift Für Heinrich Otten zum 75. Geburstag**. Wiesbaden, Harrassowitz, s. 87- 97.

Dinçol, A., Dinçol, B., (2002), " Büyükler, Prensler, Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler", W. Jacob (ed.), içinde, s. 428- 431.

Dinçol, A., Dinçol, B., Hawkins, J. D., Wilhelm, G., (1993), " The Cruciform Seal From Bogazköy- Hattusa", **IstMITT** 43, s. 87- 106.

Dinçol, A., Dinçol, B., Peker, H., (2012), " New Hittite Hieroglyphic Seals From The Plain Of The Antioch In The Hatay Museum", **Anatolica** XXXVIII, s. 191- 199.

Doğan Alparslan, M., Alparslan, M. (2013), **Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu**, İstanbul, YKY.

Dornemann, R. H., (1996), " Hama", E. M. Meyers (Ed.) **The Oxford Encyclopedia Of Archaeology In The Near East Vol 2**, New York, OUP, s. 466- 468.

Dunand, M., (1939), **Fouilles De Byblos Tome I 1926- 1932,** Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

Dunand, M., (1954), **Fouilles De Byblos Tome II 1933- 1938**, Paris, Librairie D' Amerique et d' Orient Adrien Maisonneuve.

Dunand, M., Bounni, A. Saliby, N., (1964), " Fouilles de Tell Kazel Rapport Preliminaire", **AAS** 24, s. 3- 14.

Dussaud, R., (1930), " Haches A Douille de Type Asiatique", **Syria** 11, s. 245- 271.

Ehituv, S., (1978), " Economic Factors in the Egyptian Conquest of Canaan", **IEJ Vol.**28 No.1/ 2, s. 93-105.

Emre, K., (2002), " Kaya Kabartmaları, Steller, Ortostatlar Görsel Sanat: Devletin ve Dinin Anıtsal İfadesi", W. Jacob (ed.), içinde s. 487- 492.

Emre, K., (2010), " Hitit Sanatında Kültepe/ Kaniş' in İzleri", F. Kulakoğlu et. al. (ed.), **Anadolu' nun Önsözü Kültepe Kaniş- Karumu,** Kayseri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 154- 158.

Emre, K., Çınaroğlu, A., (1993), " A Group of Metal Vessel From Kınık- Kastamonu", M. J. Mellink et. al (ed.) içinde**,** s. 675- 713.

Erkanal, H., (1977), **Die Axte und Beile Des 2. Jahrtausends In Zentralanatolien**, München, C.H. Beck' sche Verlagsbuchhandlung.

Fink, A. S., (2010): **Late Bronze Age Tell Atchana (Alalakh) Stratigraphy, Chronology, History, BAR Series 2120**, Oxford., OUP.

Finkelstein, I., Brandl, B., (1985), " A Group of Metal Objects from Shiloh", **The Israel Museum Journal IV,** s. 17- 26.

Fischer, F., (1963), **Die Hethitische Keramik Von Boğazköy**, Berlin, Verlag Gebr. Mann.

Fischer, P. M., (2014), " The Southern Levant (Transjordan) During the Late Bronze Age", M. L. Steiner, A. Killebrew (ed.) içinde, s. 561- 576.

Fleming, D. E., (1992), " A Limited Kingship: Late Bronze Emar in Ancient Syria", **UF** 24, s. 59- 71.

Fugmann, E., (1958), **Hama. 2:1: Fouilles et Recherches de la Fondation Carlsberg 1931-1938: L' Architecture des Périodes Pré-Hellenistiques,** Copenhagen Nationalmuseet, Copenhagan.

Gelb, I. J, (1965): On Some Old and New Hieroglphic Hittite Seals, **Anadolu Araştırmaları** II/ 1- 2, s. 223- 226.

Gelb, I. J., (1956), " Hittite Hieroglyphic Seals and Seal Impressions", H. Goldman (ed.) **Excavations at Gözlü Kule, Tarsus Vol. 2- The Neolithic Through The Bronze Age,** Princeton, Princeton University Press, s. 242- 254

Genz, H., (2011), " The Foreign Contacts Of The Hittites", H. Genz, D. P. Mielke (ed.) **Insights Into Hittite History And Archaeology**, Leuven, Peeters, s. 301- 331.

Gerçek, N. İ., (2017), " Approaches to Hittite Imperialism: A View From the Old Kingdom and Early Empire Periods", A. Schachner (ed.), **In Innovation Versus Beharrung. Was macht den Unterschied des hethitischen Reichs im Anatolien des 2. Jahrtausends v. Chr.? BYZAS 23**, İstanbul, Ege Yayınları, s. 21- 38.

Gilan, A., (2013), " Hittites In Canaan? The Archaeological Evidence", **BN** 156, s. 39- 52.

Glatz, C., (2009), " Empire As Network: Spheres of Material Interaction in Late Bronze Age Anatolia", **JAnthArch** 28, s. 127- 141.

Goetze, A., (1957), " On the Chronology of the Second Millenium B.C.(Concluded)", **JCS** 11/ 3, s. 63- 73.

Goetze, A., (1975), " The Struggle For The Domination Of Syria (1400-1300B.C)", I. E. S. Edwards et. al. (eds.) **The Cambridge Ancient History Vol. II Part 2 History of The Middle East and The Aegean Region c. 1380- 1000 B.C.,** Cambridge, CUP, s. 1- 16.

Golden, M. J., (2004): **Ancient Canaan and Israel New Perspectives**, Santa Barbara, Abc-Clio.

Goldman, H., (1937), " Excavations at Gözlükule- Tarsus 1936 ", **AJA** Vol**.** 41 No. 2, s. 262- 286.

Goldman, H., (1956), **Excavations at Gözlü Kule, Tarsus Vol. 2- The Neolithic Through The Bronze Age**, Princeton, Princeton University Press.

Gonnet, H., (1980), " Sceaux Hittites Inedits", **Anatolica** VIII, 91- 97

Gorny, R. L., (1993), " The Biconvex Seals of Alişar Höyük", **AS** 43, s. 163- 191.

Grant, E., (1932), **Ein Shems Excavations Palestine 1928-1929 1930-1931 Part II,** Haverford, Conway Printing.

Grayson, A. K., (1976), **Assyrian Royal Inscription 2, Records of the Ancient Near East 2,** Wiesbaden, Otto Harrowitz.

Grimal, N., (1994), **A History of Ancient Egypt**, Oxford, Blackwell Publishing.

Gurney, O. R., (1973), " Anatolia c.1750- 1600 BC.", I. E. S. Edwards et. al. (eds.) **The Cambridge Ancient History Vol. II- Part 1 History of The Middle East And The Aegen Region c. 1800- 1380 B.C**., Cambridge, CUP, içinde s. 228- 255.

Guy, P. L. O., (1938), **Megiddo Tombs**, Chicago, The University Of Chicago Press.

Güterbock, H. G., (1967a), **Siegel Aus Boğazköy Erster Teil Die Königssiegel der Grabungen bis 1938,** Osnabrück, Biblio Verlag,

Güterbock, H. G., (1967b), **Siegel Aus Boğazköy Zweiter Teil Konigssiegel von 1939 und die ubrigen Hieroglyphensiegel**, Osnabrück, Biblio- Verlag.

Güterbock, H. G., (1977), " The Hittite Seals in The Walters Art Gallery", **The Journal of Walters Art Gallery** 36, s. 7- 16.

Güterbock, H. G., (1997), " Observations on the Seal of Puduhepa, Queen of Hatti", **JAOS** Vol. 117 No. 1, s. 143- 144.

Güterbock, H. G., Kendall, T., (1995), " A Hittite Silver Vessel In The form Of A Fist", J. B. Carter, S. P. Morris (eds.) **The Ages of Homer: A Tribute to Emily Townsend Vermuele,** Austin University Of Texas Press, s. 45-60.

Hawkins, J. D., Easton, D. F., (1996), " A Hieroglyphic Seal From Troia", **Studia Troica** 6, s. 111- 118.

Heinz, M., Feldman, M. H., (2007), **Representations of Political Power Case Histories from Times of Change and Dissolving Order in The Ancient Near East**, Winona Lake, Eisenbrauns.

Hogarth, D., (1920), **Hittite Seals With Particular Reference To The Ashmolean Collection**, Oxford, Clarendon Press.

Homsher, R. S., Cradic, M. S., (2017), " The Amorite Problem Resolving An Historical Dilemma", **Levant** Vol.49 No. 3, s. 259- 283.

İlaslı, A., (1993), " A Hittite Statue Found in The Area of Ahurhisar", M. J. Mellink et. al (eds) içinde, s. 301- 308.

Jacob, W., (2002), **Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk**, Stuttgart, Konrad Theiss Verlag.

Joukowsky, M. S., (1997), " Byblos", E. M. Meyers (ed.) **The Oxford Encyclopedia Of Archaeology In The Near East Vol 1**, New York, OUP, s. 390- 394.

Kantor, H. J., (1957), " A Syro- Hittite Treasure In the Oriental Institute Museum", **JNES** Vol.16 No.3, s. 145- 162.

Kennedy, D. A., (1958), " The Inscribed Hittite Seals In The Ashmolean Museum", **RHA** 63, s. 65- 84.

Kennedy, D. A., (1959), " Sceaux Hittites Conserves a Paris", **RHA** 65, s. 147- 72.

Kenyon, K. M.,(1966), **Amorites and Canaanites**, London, OUP.

Kepinski, C., (2005), " Tilbeshar A Bronze Age City in The Sajur Valley Southeast Anatolia", **Anatolica** XXXI, s. 145- 159.

Klengel, H., (1992), **Syria 3000 to 300 BC. A Handbook of Political History**, Berlin, Akademia Verlag.

Klinger, J., (2014), " The Imperial Space- The Early Hittite Kingdom", In E. Cancik-Kirschbaum, et.al. (ed.) içinde, s. 75- 92.

Kochavi, M., (1981), " The History and Archaeology of Aphek- Antipatris: A Biblical City in The Sharon Plain", **Biblical Archaeologist** Vol.44 No. 2, 75- 86.

Koşay, H. Z., (1941), " Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri", **Belleten** 17- 18, s. 1- 16.

Koşay, H. Z., (1951), **Alacahöyük Kazısı : 1937-1939'daki Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor,** Ankara, TTK.

Koşay, H. Z., Akok, M., (1966), **Alacahöyük Kazısı 1940- 1948' deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara, TTK.

Krauss, R., Warburton, D. A., (2006), " Conclusions and Chronological Tables", E. Hornung, R. Krauss, D. A. Warburton (eds.) **Ancient Egyptian Chronology**, Leiden, Brill, s. 473-498.

Kulakoğlu, F., (2008), "A Hittite God From Kültepe", C. Michel (ed.) **Old Assyrian Studies In Memory of Paul Garelli,** Leiden, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, s.13- 19.

Kulakoğlu, F., (2014), " Kanesh After The Assyrian Colony Period: Current Research At Kültepe And The Question Of The End Of The Bronze Age Settlement", L. Atıcı et. al. (ed.) **Current Research At Kültepe Kanesh An Interdisciplinary and Integrative Approach to Trade Networks, Internationalism and Identity**, Atlanta, Lockwood Press, s. 85- 94.

Kupper, J. R., (1973), " Northern Mesopotamia and Syria", I. E. S. Edwards et. al. (eds.) **The Cambridge Ancient History Vol. II- Part 1 History of The Middle East And The Aegen Region c. 1800- 1380 B.C**., Cambridge, CUP, s. 1- 39.

Laroche, E., (1952), " Le Pantheon de Yazılıkaya", **JCS** Vol .6, No. 3, s. 115- 123.

Lebrun, R., Tavernier, J. , (2012), " Deux Objets Inscrits de Tell Tweini", T. Boiy et. al. (ed.), **The Ancient Near East, A Life! Festschrift Karel van Lerberghe**, Leuven, Peeters, s. 319- 333.

Lehmann, G., Schneider, T.J., (2000), " Tell el- Farah (South), 1999 and 2000", **IEJ** 50, s. 258– 61.

Liverani, M., (2014), **The Ancient Near East History, Society and Economy,** New York, Routledge.

Longeperier, A., (1874), " Bronzes Pheniciens", **Musee Napoleon III** Livrasions 14, s. 1- 3.

Loud, G., (1948), **Megiddo II Seasons of 1935- 39- OIP LXII**, Chicago. The University of Chicago Press.

Macalister, R. A. S., (1912), **The Excavation of Gezer Vol. III,** London, John Murray.

Mallowan, M. E. L., (1947), " Excavations at Brak and Chagar Bazar", **IRAQ** 9, s. 1- 259.

Marchetti, N., (2012), " Karkemish on The Euphrates Excavating a City' s History", **NEA** Vol**.** 75, No. 3, s. 132- 147.

Massa, M., Palmisano, A., (2017), " Change And Continuity In The Long- Distance Exchange Networks Between Western/ Central Anatolia, Northern Levant and Northern Mesopotamia, c.3200- 1600 BCE", **JAnthArch** 49, s. 65- 87.

Masson, E., (1975), Quelques Sceaux Hittites Hieroglyhiques, **Syria** Vol. 52, No. 3- 4, s. 213- 239.

Matthiae, P., Marchetti, N., (2013), " Introduction Representing th Chora of Ebla", P. Matthiea, N. Marchetti (eds.)), **Ebla and Its Landscape Early State Formation in The Ancient Near East,** Walnut Creek, Left Coast Press, s. 25- 37.

Maxwell- Hyslop, R., (1949), " Western Asiatic Shaft Hole Axes", **IRAQ** Vol. 11, No. 1, s. 90-129.

Maxwell- Hyslop, R., (1953), " Bronze Lugged Axe- Or Adze Blades From Asia", **IRAQ** Vol. 15, No. 1, s. 69- 86.

Mazar, A., (1990), **Archaeology of The Land of The Bible 10,000- 586 B.C.E.**, New York, Doubleday.

Mazar, A., (2010), " Tel Beth- Shean: History and Archaeology", R. G. Kratz, H. Spieckermann (eds.), **One God- One Cult- One Nation Archaeological and Biblical Perspectives,** New York, De Gruyter, s. 239- 271.

Mazar, B., (1968), The Middle Bronze Age in Palestine, **IEJ Vol.** 18, No. 2**,** s. 65- 97.

Mazzoni, S., (1999), " Tell Afis (Siria) 1999" **EVO** 22/ 23, s. 5- 69.

Mazzoni, S., (2013), " Tell Afis: History and Excavations", **NEA Vol.** 76, No. 4, s. 204- 212.

McGeough, K. M., (2007), **Exchange Relationships At Ugarit**, Leuven, Peeters.

Mellaart, J., (1962), " The Late Bronze Age Monuments of Eflatun Pınar and Fasıllar Near Beyşehir", **AnSt** 12, s. 111- 117.

Mellaart, J., (1971), " Anatolia c.2300- 1750 BC.", I. E.S. Edwards et. al (ed.) Cambridge Ancient History Vol. 1 Part 2 Early History Of Middle East, s. 681- 703.

Mellink, M. J., Porada, E., Özgüç, T., (1993), **Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbours. Studies in Honor of Nimet Özgüç,** Ankara, TTK.

Mesnil du Buisson, C., (1927), " L'ancienne Qatna Ou Les Ruines d' El- Mishrife Au N.- E. de Homs (Emese): Deuxieme Campagne De Fouilles, 1927", Syria Vol. 8, No. 4, s. 277- 301.

Miller, J. L., (2001), " Hattuşili I' s Expansion into Northern Syria in Light of the Tikunani Letter", G. Wilhelm (ed.) **Akten IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie. Würzburg, 4-8 Oktober 1999**, Wiesbaden, Harrssowitz, s. 410- 429.

Moorey, P. R. S., (1980), **Cemetery of The First Millenium B. C. at Deve Höyük, Near Carchemish Salvaged by T. E Lawrence and C. L. Woolley in 1913, BAR Series 87**, Oxford, OUP.

Mora, C., (1987**), La Glittica Anatolica Del II Millennio A.C. Classificazione Tipologica Vol. I- II**, Pavia, Gianni Iuculano Editore.

Müller- Karpe, A., (1988), **Hethitische Töpferei der Oberstadt von Hattuša. Ein Beitrag zur Kenntnis spät-großreichszeitlicher Keramik und Töpferbetriebe unter Zugrundelegung der Grabungsergebnisse von 1978-82 in Bogazköy**. Marburg, Hitzeroth,

Müller- Karpe, A., (1994), **Altanatolisches Metallhandwerk,** Neumünster, Wachholtz.

Müller- Karpe, A., (2002), " Orta Hitit ve Büyük İmparatorluk Dönemleri Çanak Çömleği", M. Doğan- Alparslan, M. Alparslan (eds.) içinde s. 502- 505.

Na'aman, N., (1976), " A New Look at the Chronology of Alalakh Level VII", **AS** 26, s. 129- 143.

Neve, P., (1996), **Hattusa Stadt der Götter und Tempel,** Mainz., Philipp von Zabern.

Opitz, D., (1927), " Die Lage von Wassugani", **Zeitschtrift für Assyriologie** 37, s. 299- 301.

Otten, H., (1951), " Die Hethitischen Köningslisten Und Die Altorientalische Chronologie", **MDOG** 83, s. 47- 71.

Ökse, A., Akyurt, İ. M., Törnük, M., (1992), " Sivas Yöresinde Bulunan Bir Altın Yüzük Mühür", **TAD** XXX, s. 217- 225.

Özgüç, N., (1949), " Dövlek Köyünden (Şarkışla İlçesi) Getirilen Eti Heykelciği", **TTAED** V, s. 45- 51.

Özgüç, N., (1955), " Frakdin Eserleri", **Belleten** 75, s. 295- 300.

Özgüç, N., (1957), " Kültepe Kazılarında Bulunan Mermer İdol ve Heykelcikler", **Belleten** 81, 61- 70.

Özgüç, N., (1971), " A Stamp Seal From Niğde Region and Four Seal Impressions Found In Acemhöyük", **Anadolu** 15, s. 17- 26.

Özgüç, T., (1956), " Das Prahistorische Haus Beim Felsrelief von Fraktin", **Anadolu** 1, s. 65- 70.

Özgüç, T., (1963), " Early Anatolian Archaeology In The Light Of Recent Research", **Anadolu** 7, s. 1- 21.

Özgüç, T., (1986), " New Observations on The Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria During the Third Millennium B.C.", J.V. Canby, et.al. (ed.) **Ancient Anatolia: Aspects Of Change And Cultural Development. Essays In Honor of Machteld J. Mellink**, Madison: University of Wisconsin Press, s. 31–47.

Özgüç, T., (1993), " Studies on Hittite Relief Vases, Seals, Figurines and Rock Carvings", M. J. Mellink et. al (eds.) içinde s. 473- 499

Özgüç, T., (2005), **Kültepe Kaniş/ Neşa,** İstanbul, YKY.

Parrot, A., (1951), Cylindre Hittite Nouvellement Acquis (AO20138), **Syria** 28- 3/ 4, s. 180- 190.

Pedrazzi, T. (2010), " Globalization Versus Regionalism: LBII/ Iron I Transition In Coastal Syria From The Storage Jars Point of View", F. Venturi (ed.) **Societies in Transition, Evolutionary Processes in the Northern Levant Between Late Bronze Age II and the Early Iron Age,** Bologna, CLUEB, s.53- 64.

Petrie, F., (1933), **Ancient Gaza III- Tell el Ajjul**, London, British School of Archaeology in Egypt.

Pfalzner, P., (1995), **Mittanische und Mittelassyrische Keramik Eine Chronologische, Funktionale und Produktionsökononmische Analyse,** Berlin. Dietrich Reimer Verlag.

Poetto, M., (1980), " Nuovi E Vecchi Sigilli In Luvio Geroglifico", **KADMOS** XIX, s. 1- 8.

Poetto, M., Salvatori, S., (1981), **La Collezione Anatolica Di E. Borowski**, Pavia, GJES.

Pruzsinszky, R., (2007), **"** Emar and the Transition From Hurrian to Hittite Power", In M. Heinz, M. H. Feldman (eds.) içinde s. 21- 37.

Riis, P. J., (1948**), Hama. II:3: Fouilles et Recherches de la Fondation Carlsberg, 1931-1938: Les Cimetières à Crémation**, Copenhagan, Nationalmuseet.

Riis, P. J., Buhl, M. L., (1990), **Hama II- 2 Les Objets De La Periode Syro- Hittite**, Copenhagen, Aarhus University Press.

Sagona, A., Zimansky, P., (2009), **Ancient Turkey**, London, Routledge.

Sakal, F., (2005), " Ein Neues Stempelsiegel aus Emar", **Colloquium Anatolicum** IV, s. 181- 185.

Sasson, J. M., (1966), " A Sketch Of North Syrian Economic Relations In The Middle Bronze Age", **JESHO** 9, s. 161- 181.

Schaeffer, C. F. A., (1932), " Les Fouilles de Minet- el Beida et de Ras Shamra Troisieme Campange (Printems 1931): Rapport Sommaire", **Syria** 13/ 1, s. 1- 27.

Schaeffer, C. F. A., (1956), **Ugaritica III**, Paris, Geuthner.

Schaeffer, C. F. A., (1963), " La XXIVe Campagnes de Fouilles à Ras Shamra-Ugarit, 1961" **Les Annales Archéologiques Syriennes** 13, s. 123- 134.

Schoop, U. D. (2013), " Gündelik Hayatın ve Ayrıcalığın Nesneleri: Hitit Çanak Çömleği", M. Doğan- Alparslan, M. Alparslan (Eds.) içinde s. 356- 371.

Seeden, H., (1980), **The Standing Armed Figurines In The Levant,** München, C. H. Beck' sche Verlagsbuchhandlung

Seidl, U., (1973), "Lapisreliefs und ihre Goldfassungen aus Karkamis", **IstMitt** 22, s. 15-43.

Sethe, K., (1905), **Urkunden Der 18. Dynastie I**, Liepzig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung

Singer, I. (1999), " A Political History of Ugarit", W.G.E. Watson, N. Wyatt (eds.) içinde s. 603- 704

Singer, I., (1977), " A Hittite Hieroglyphic Seal Impression From Tel Aphek", **Tel Aviv** 4/ 3-4, s. 178- 190.

Singer, I., (1980), " Three Hittite Seals", **Tel Aviv** 7/ 3- 4, 169- 172.

Singer, I., (1994), " The Thousand Gods of Hatti- The Limits of An Expanding Pantheon", I. Alon et.al. (eds.) **Concepts of The Other In Near Eastern Religions, Israel Oriental Studies XIV**, New York, Brill, s. 81- 102.

Singer, I., (2006), " The Hittites And The Bible Revisited", A. M. Maeir, P. de Miroschedji (eds.) **I Will Speak The Riddles Of Ancient Times**, Winona Lake, Eisenbrauns, s. 732- 756.

Singer, I., (2007), " Two Hittite Ring Seals From Southern Canaan", In M. Alparslan, M. Doğan- Alparslan, H. Peker (Eds.) içinde s. 727- 729.

Singer, I., (2011), " A Concise History Of Amurru", Collins, B. J. (ed.) **The Calm Before The Storm Selected Writings Of Itamar Singer On The End Of The Late Bronze Age In Anatolia And The Levant,** Atlanta, Society of Biblical Literature, s. 197- 242.

Sinopoli, C. M., (1994), " The Archaeology of Empires", **Annual Review of Anthropology** 23, s.159- 180.

Starke, F., (2001), " Ein Silbernes, Bikonvexes Siegel mit Luwischer Hieroglypheninschrift", U. Finkbeiner (ed.) **Emar 1999- Bericht Uber Die 3. Kampagne der Syrisc- Deutschen Ausgrabungen , BaM** 32, s. 103- 105.

Starke, F., (2002), " Ein Stempelsiegel Mit Luwischer Inschrift", Finkbeiner, U., Sakal, F. (ed.), **Emar 2002- Bericht Uber Die 5. Kampagne Der Syrisch- Deutschen Ausgrabungen**, **BaM** 34, s. 91- 92.

Steadman, S. R., McMahon, G., (2011), T**he Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000- 323 B.C.E**., Oxford, OUP.

Steiner, M. L., Killebrew, A. E., (2014), **The Oxford Handbook of The Archaeology Of The Levant c. 8000- 332 BCE**., Oxford, OUP.

Stieglitz, R. R., (1991), " The City of Amurru", **JNES** Vol. 50, No.1, s. 45- 48.

Summers, G. D., (1993), **Tille Höyük 4. The Late Bronze Age and The Iron Age Transition,** Ankara, British Institute At Ankara.

Suriano, M. J., (2014), " Historical Geography Of The Ancient Levant", M. L. Steiner, A. E. Killebrew (ed.) içinde, s. 9- 23.

Suter, C. E., (2000), The Hittite Seal From Megiddo, **Aulo Orientalis** 17- 18, s. 421- 430.

Süel, A., (2005), " Ortaköy/ Şapinuwa Ören Yerinde 2003 Yılı Çalışmaları", **KST** 26, cilt 2, s. 243- 250.

Symington, D., (2001), " Hittites at Kilise Tepe", E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (Eds.) **Kilikya: Mekanlar ve Yerel Güçler MÖ. II. Binyıl- M.S. 4. yy.- Varia Anatolica XIII**, İstanbul, De Boccard, s. 167- 184.

Taracha, P,.(2013), " Political Religion and Relligious Policy: How The Hittite King Chose His Patron Gods", **AoF** 40, s. 373- 384.

Taracha, P., (2009), **Religions of Second Millennium Anatolia**, Wiesbaden. Harrassowitz Verlag,

Turri, L. , (2016), " The Last Kings of Qatna", **Syria Online Supp.** IV, s. 145- 158.

Ussishkin, D., (1996), " Megiddo", E. M. Meyers (ed.) **The Oxford Encyclopedia Of Archaeology In The Near East Vol 3**, New York, OUP s. 460- 469.

van den Hout, P. J., (2003), " The Proclamation of Telipinu", W. W. Hallo (Ed.) **The Context of Scripture I, Canonical Compositions from the Biblical World,** Leiden, Brill, s. 194- 198,

van den Hout, P. J., (1998), " Halpaziti, König von Aleppo", **AoF** 25, s. 68-74.

van den Hout, P. J., (2013), " Hitit Krallığı ve İmparatorluğu' nun Kısa Tarihi", M. Doğan- Alparslan, M. Alparslan (Eds.) içinde s. 22- 44.

van den Hout, T., (2011), The Hittite Empire From Textual Evidence", S. R. Steadman, G. McMahon (Eds.), içinde s. 900- 913.

van Soldt, H. W., (2010), " Ugarit As A Hittite Vassal State", **AoF** 37/ 2, 198- 207.

Veenhof, K. R., Eidem, J., (2008), **Mesopotamia The Old Assyrian Period**, Göttingen, Academic Press Fribourg.

Venturi, F. (2013), " The Transition From The Late Bronze Age To The Early Iron Age At Tell Afis, Syria (Phases VII- III)" , içinde K. A. Yener (Ed.) Across The Border: Late Bronze Age Relations Between Syria And Anatolia, s. 227- 259.

von der Osten, H. H., (1937), The Alishar Hüyük Seasons of 1930- 1932 Part II, OIP XXIX, Chicago, The University of Chicago Press.

Voigt, M. M., Henrickson, R. C., (2000), " The Early Iron Age at Gordion: The Evidence From The Yassıhöyük Stratigraphic Sequence", E. Oren (ed.) **The Sea People And Their World: A Reassessment,** Philadelphia, University of Pennsylvania Press, s. 327- 360.

Wafler, M., (1975), " Zum Felsrelief von İmamkulu", **MDOG** 107, s. 17- 26.

Watkins, L., (1997), " Shiloh", E. M. Meyers (ed.) **The Oxford Encyclopedia Of Archaeology In The Near East Vol 5**, New York, OUP s. 28- 29.

Watson, W. G. E., Wyatt, N. (1999), **Handbook of Ugaritic Studies**, Leiden, Brill.

Weber, O., (1913), " Vorderasiatische Abteilung", **Amtliche Berichte Aus Den Königlichen Kunstsammlungen** 34/ 8, s. 1- 8.

Westbrook, R., (2003), " Anatolia and Levant: Emar and Vicinity", R. Westbrook (ed.) **A History of Ancient Near Eastern Law Vol. I, Leiden, Brill,** s. 657- 691.

Woolley, L., (1934), **Ur Excavations Vol. 2. The Royal Cemetery A Report On The Predynastic And Sargonid Graves Excavated Between 1926 And 1931**, London, British Museum Publication.

Woolley, L., (1936), " Tell Atchana", **JHS Vol.** 56, No. 2, s. 125- 132.

Woolley, L., (1955), **Alalakh An Account Of The Excavations At Tell Atchana In The Hatay 1937- 1939,** London, OUP.

Woolley, L., Barnett, R. D., (1952), **Carchemish Part III- The Excavations In The Inner Town**, London, OUP.

Yadin, Y., Aharoni, Y., Amiran, R., Dothan, T., Dunayevsky, I., Perrot, J., (1960), **Hazor II : An Account of the Second Season of Excavations, 1956,** Jerusalem, Magnes Press.

Yamada, M., (2006), " The Hittite Administration in Emar: The Aspect of Direct Control", **ZA** 96, s. 222- 234.

Yener, K. A., (2011), “Hittite Metals At The Frontier: A Three- Spiked Battle Ax From Alalakh”, P. P. Betancourt, S. C. Ferrence (Eds.) **Metallurgy: Understanding How, Learning Why Studies in Honor of James D. Muhly,** Philedelphia, INSTAP Academic Press. s. 265- 272.

Yener, K. A., (2015), “ Material Evidence Of Cult And Ritual At Tell Atchana, Ancient Alalakh: Deities Of The Transitional Middle- Late Bronze Period”, P.Ciafardoni, D. Giannessi (eds.), **From The Treasures Of Syria Essays On Art And Archaeology In Honour Of Stefani Mazzoni,** Leiden, Nederlands Instıtuut Voor Het Nabije Oosten, s. 203- 215.

Yener, K. A., Dinçol, B., Peker, H., (2014), “ Prince Tuthaliya and Princess Asnuhepa”, **NABU** 2014/ 4, s. 136- 138.

Yiğit, T., (2000), “ Akkadlar Devrinde Anadolu’ nun Siyasi Yapısı”, **A. Ü. D. T. C. F. Dergisi,** s. 13-28.

Yiğit, T., (2006), “ Ursu Kuşatması Metni’nin Yeniden Değerlendirilmesi”, **Anadolu/ Anatolia** 31, s. 43- 55.

Yisraeli, Y. 1993: “ Fa’rah, Tell el- (South)”, E. Stern et.al. (eds.), **The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in The Holy Land Vol. 2,** Jerusalem, The Israel Exploration Society, s. 441- 444.

Yon, M., (1996), “ Ugarit”, E. M. Meyers (Ed.) **The Oxford Encyclopedia Of Archaeology In The Near East Vol 5**, New York, OUP, s. 255- 262.

Yon, M., (2006), **The City of Ugarit at Tell Ras Shamra**, Indiana, Eisenbrauns.

Yon, M., Caubet, M., Bordreuil, A., (1982), **La Syrie Au Bronze Recent ,Recueil Publie A L' occasion Du Cinquantenaire De La Découverte D' Ougarit, Ras Shamra:**

(extraits de la XXVIIe Rencontre Assyriologique Internationale, Paris, Juillet 1980),

Paris: Editions Recherche Sur Les Civilisations,

XII. KATALOG

Katalog No: 1 **Lev. I- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Karkamış

Envanter Numarası: İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi 6968

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Kızıl- kahverengi steatit çap boyunca askı delikli lentoid damga mühür. Her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer almaktadır**.**

Yayı Yeri: Dinçol 1983, s. 206, Lev. 27

Katalog No: 2 **Lev. I- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Deve Höyük Kremasyon Mezarlığı

Envanter Numarası: Ashmolean Museum- 1913.333

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Her iki yüzü de çift sığ oyuk ile çevrelenmiş ve hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarth 1920, s. 48, Lev. X/ 330

Katalog No: 3 **Lev. I- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Deve Höyük Kremasyon Mezarlığı

Envanter Numarası: Ashmolean Museum- 1913.334

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Baskı yüzü çift sığ oyuk ile çevrelenmiştir. Her iki yüzünde de hiyeroglif işaretleri yer alan mühür kısmen kırıktır.

Yayın Yeri: Hogarth 1920, s. 48, Lev. X/ 331

Katalog No: 4 **Lev. I- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Damga Mühür

Envanter Numarası: Ashmolean Museum- 1894.52

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Kırmızı serpantin lentoid damga mühür. Bir yüzü zarar görmüş mührün diğer yüzünde çiviyazılı çerçeve içerisinde Hitit hiyeroglif yazısı yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarth, D. 1920: s. 47, Lev. X /323

Katalog No: 5 **Lev. II- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri:

Envanter Numarası: Ashmolean Museum- 1984-53

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Kırmızı serpantin lentoid damga mühür. Her iki yüzü de çiviyazılı çerçeve içerisinde Hitit hiyeroglif işaretleri ile bezenmiştir.

Yayın Yeri: Hogarth 1920: s. 47, Lev. / 321

Katalog No: 6 **Lev. II-2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Aççana/ Tabaka III- Saray Alanı

Envanter Numarası: AT/ 38/ 135-, British Museum 126183

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Gri steatit lentoid damga mühür. Her iki yüzü de Hitit hiyeroglif yazılı mührün çapı boyunca askı deliği açılmıştır.

Yayın Yeri: Woolley 1939, s. 34, Lev. XIII

Katalog No: 7 **Lev. II- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: AT/ 46/ 12

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eserin Tanımı: Kırmızı renk taş lentoid damga mühür. Her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif yazısı yer almaktadır. Mühür kenarında çift oyuk açılmıştır.

Yayın Yeri: Woolley 1955, s. 267, Lev. LXVII/ 157

Katalog No: 8 **LEV. II- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Aççana (?)

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 11181 (11394a)

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Kireçtaşı lentoid damga mühür. Her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Çap boyunca askı deliği açılmıştır.

Yayın Yeri: Dinçol, A. 1983: s. 205, Lev. XXVI

Katalog No: 9 **LEV. III- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Aççana (?)

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 11180 (1394)

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Bordo porfir taştan lentoid damga mühür. Her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif yazısı yer almaktadır. Baskı yüzü eğik çizgiler ile doldurulmuş çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

Yayın Yeri: Dinçol 1983, s. 200, Lev. XX

Katalog No: 10 **LEV. III- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Cüdeyde/ Yüzey Buluntusu

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 4994

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy. sonu

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür. Mührün her iki yüzü de Hitit hiyeroglif işaretleri ile bezenmiştir.

Yayın Yeri: Dinçol et. al. 2012 s.192, F. 2a-b

Katalog No: 11 **LEV. III- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tel Dis Köyü/ Hatay

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 9498 (732/ 1b)

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Mührün bir yüzü tahribata uğramış, diğer yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Dinçol, A. 1983: s. 202, Lev. XXII

Katalog No: 12 **LEV. III- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Amik Ovası

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 4811

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: lentoid damga mühür. Mührün bir yüzü Hitit hiyeroglif işaretleri, diğer yüzü sembol ve doldurma motifleri ile bezelidir.

Yayın Yeri: Dinçol et.al. 2012, 191, F. 1a-b

Katalog No: 13 **LEV. IV- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Amik Ovası

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 9495

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy. ikinci yarısı

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür. Mühür kenarında iki çizgi halinde oyuk yer almaktadır. Çap boyunca askı deliği açılmıştır. Mührün her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır**.**

Yayın Yeri: Dinçol et.al. 2012: s. 193, F. 5a-b

Katalog No: 14 **LEV. IV- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Amik Ovası

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 15763

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Kireçtaşı lentoid damga mühür. Mühür kenarında iki çizgi halinde oyuk açılmıştır. Baskı alanı çizgili bant ile sınırlandırılmıştır. Mührün iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Dinçol et. al. 2012: s.194, F. 6a- b

Katalog No: 15 **LEV. IV- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Amik Ovası

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 15964

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy. ikinci yarısı

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür. Kısmen kırık mührün kenarında yüzeysel çift oyuk yer almaktadır. Mührün her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Dinçol, A. et.al. 2012: s. 194, F. 7a- b

Katalog No: 16 **LEV. IV- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Abu Gelgel/ Kalkal

Envanter Numarası: Ashmolean Müzesi 1913.247

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. İşaretler tam olarak okunamamaktadır.

Yayın Yeri: Hogarts 1920: s. 48, Lev. X/ 334

Katalog No: 17 **LEV. V- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Satın Alma- Halep

Envanter Numarası: Ashmolean Müzesi 1914. 169

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Mührün her iki yüzünde de aynı işaretler yer almaktadır. Mühür sahibinin unvanı “ arabacı” olarak okunmaktadır.

Yayın Yeri: Hogarts 1920: s. 48, Lev. X/ 328

Katalog No: 18 **LEV. V- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Satın Alma/ Münbiç

Envanter Numarası: Ashmolean Müzesi 1912.1060

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Kırmızı serpantin lentoid damga mühür. Mührün her iki yönünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarts, D. 1920: s. 47, Lev X/ 324

Katalog No: 19 **LEV. V- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Satın Alma/ Kuzey Suriye

Envanter Numarası: Ashmolean Müzesi 1891. 482

Eserin Dönemi: MÖ. 12. yy. (?)

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Mührün her iki yüzünde de tam olarak okunamayan Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarts 1920: s. 48, Lev. X/ 336

Katalog No: 20 **LEV. V- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası: RS 80.93

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid mühür. Her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Forrer 1937, s.156, Fig.1

Katalog No: 21 **LEV. VI- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Afis/ Alan G

Envanter Numarası: TA. 92. G. 346

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Lentoid mühür. Mührün her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif yazısı yer almaktadır.

Yayın Yeri: Archi 1998: s. 369, Fig.1

Katalog No: 22 **LEV. VI- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Tweini

Envanter Numarası: TWE004- 00838- M003

Eserin Dönemi: MÖ. 1321- 1295

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür. Her iki baskı yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Lebrun, Tavernier 2012: Fig. 2

Katalog No: 23 **LEV. VI- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Hama

Envanter Numarası: 5B 312 (G VIII 385)

Eserin Dönemi: MÖ. 12. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Baskı yüzleri içi konsantrik daireler ile bezeli çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

Yayın Yeri: Riis 1948, Fig. 201

Katalog No: 24 **LEV. VI- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Satın Alma/ Beyrut

Envanter Numarası: Ashmolean Müzesi 1889.281

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Yeşil steatit lentoid damga mühür. Mührün her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarts 1920: s. 48, Lev. X/ 335

Katalog No: 25 **LEV. VII- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Lübnan Özel Koleksiyon

Envanter Numarası: -

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür. Mührün her iki yüzünde de Hitit hiyeroglifleri ile aynı lejant yer almaktadır. Baskı yüzü çizgili bant ile sınırlandırılmıştır. Mührün bir yüzü oldukça aşınmış durumdadır.

Yayın Yeri: Gonnet 1979: 91, No. 1

Katalog No: 26 **LEV. VII- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Lübnan Özel Koleksiyon

Envanter Numarası: -

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür. Mührün her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri ve çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır. Baskı yüzü çizgili bant ile sınırlandırılmıştır.

Yayın Yeri: Gonnet 1979: s. 93, No. 2

Katalog No: 27 **LEV. VII- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Kudüs Özel Koleksiyon

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Serpantin lentoid damga mühür. Mührün baskı yüzleri düzdür. Mühür kenarı paralel iki oyuk ile çevrelenmiştir. Mührün her iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Bir yüzü kısmen zarar görmüştür.

Yayın Yeri: Singer 1980, Lev. 37/ 2

Katalog No: 28 **LEV. VIII- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Kudüs Özel Koleksiyon

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Serpantin lentoid damga mühür. Baskı yüzleri zarar görmüş ve Hitit hiyeroglif işaretleri tam olarak okunamamaktadır. Mührün bir yüzü baskı alanı çizgili bant ile sınırlandırılmıştır.

Yayın Yeri: Singer 1980, Lev. 37/ 3

Katalog No: 29 **LEV. VIII- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Aççana- Tabaka I- II- Tapınak Alanı

Envanter Numarası: AT/ 39/ 322, British Museum 130647

Eserin Dönemi: MÖ. 13. - 12. (?) yy.

Eser Tanımı: Beyaz steatit lentoid damga mühür. Baskı yüzü insize çizgi ile çerçevelendirilmiş, çap boyunca askı deliği açılmıştır. Mührün ön yüzü Hitit hiyeroglif yazılı, arka yüzü düzdür.

Yayın Yeri: Woolley 1955: s. 266, Lev. LXVII/ 155

Katalog No: 30 **LEV. VIII- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası: RS 7.085- Louvre Müzesi AO. 18558

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Yeşil taştan lentoid mühür. Mührün tek yönünde Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Masson 1975: s. 230, No. 21

Katalog No: 31 **LEV. VIII- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Hama

Envanter Numarası: 5E 200 (G VIII 287)

Eserin Dönemi: MÖ. 12. yy.

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür. Oldukça zarar görmüş mührün baskı yüzünde yer alan Hitit hiyeroglif işaretleri tam olarak okunamamaktadır.

Yayın Yeri: Riis 1948, Fig. 201/B

Katalog No: 32 **LEV. VIII- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Hama

Envanter Numarası: 6A80 (N14)

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Çap boyunca ip deliği açılmış mührün baskı yüzünde yer alan Hitit hiyeroglif işaretleri tam olarak okunamamaktadır.

Yayın Yeri: Fugmann 1958, Fig. 245

Katalog No: 33 **LEV. IX- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Abu Gelgel/ Kalkal

Envanter Numarası: Ashmolean Müzesi 1919. 314

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Mührün çapı boyunca ip deliği açılmış ve Hitit hiyeroglif işaretleri tek yüze kazınmıştır.

Yayın Yeri: Hogarts 1920: s. 22, Lev. I/ 22

Katalog No: 34 **LEV. IX- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Satın Alma/ Lazkiye

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 12. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Mührün tek yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Çap boyunca ip deliği ve kenarında çift oyuk açılmıştır.

Yayın Yeri: Poetto 1980, s. 3, Lev. II/ A

Katalog No: 35 **Lev. IX- 3**

Eserin Adı: Mühür

Buluntu Yeri: Karkamış

Envanter Numarası: Erivan Müzesi

Eserin Dönemi:

Eserin Tanımı: Baskı yüzleri tamamen düz disk formlu taş mühür. Hitit düğme formlu mühürlerden daha büyük olan mührün tek yüzünde hiyeroglif yazı yer almaktadır.

Yayın Yeri: Gelb 1965, s. 226, Lev. XXIX/ 11

Katalog No: 36 **LEV. IX- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Meskene

Envanter Numarası: EM 99. 38

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy

Eserin Tanımı: Bakır alaşımlı gümüş lentoid damga mühür. Mührün iki yüzünde de Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Starke 2001, s. 103, Lev. 10b

Katalog No: 37 **LEV. X- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Hama

Envanter Numarası: 5E 2 (G VIII 479)

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eserin Tanımı: Tunç lentoid damga mühür. Her iki yüzün orta alanında Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Kısmen korozyona uğramıştır. Baskı yüzleri içi kısa çentik ve çizgilerle doldurulmuş konsantrik daireler ile çerçevelenmiştir.

Yayın Yeri: Riis 1948, Fig. 165

Katalog No: 38 **LEV. X- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası: RS 18.263

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç askılı, steatit lentoid mühür

Yayın Yeri: Schaeffer 1956, s. 63, Fig. 88

Katalog No: 39 **LEV. X- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Satın Alma- Kuzey Suriye

Envanter Numarası: Louvre Müzesi AM 412

Eserin Dönemi: MÖ. 15.- 14. yy.

Eserin Tanımı: Kırmızı serpantin disk biçimli damga mühür. Mührün her iki baskı yüzünde orta alanda Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Orta alanı rozet ve bitkisel motiflerin yer aldığı bant çevrelemektedir. Mührün kenarında silindir mühür benzeri kullanım amaçlı rozet ve bitkisel motifler yer almaktadır.

Yayın Yeri: Delaporte 1923, s. 201, Lev. 100/ 14

Katalog No: 40 **LEV. X- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray Yapısı

Envanter Numarası: RS 14. 202

Eserin Dönemi: MÖ. 14. yy.

Eserin Tanımı: Kloritten lentoid formlu Hitit kralı II. Murşili' ye ait mühür. Baskı alanı ortasında hiyeroglif yazısı ile kralı kartuşu yer almaktadır. Orta alan etrafında ise çift konsantrik daire içerisinde Akkadca çiviyazısı ile " Kahraman, Hatti Kralı, Büyük Kral Suppiluliuma' nın oğlu, Fırtına Tanrısı Manuzi' nin gözdesi, Hatti Ülkesi Kralı Büyük Kral Murşili' nin mührü" yazmaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer 1956: s. 87, Fig. 110

Katalog No: 41 **Lev. XI- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tilbeşar

Envanter Numarası: Ashmolean Museum- 1984.50

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Ön yüzünde sola dönük sakalsız, konik şapkalı, kısa tunikli, sol omzunda lituus tutan figür sağ elinde kuş tutmaktadır. Figürün sağı ve solunda Hitit hiyeroglif yazısı yer almaktadır. Mührün arka yüzünde benzer bir figür kılıç ve omzunda ok ile yer almaktadır. Hiyeroglif işaretlerin yanında çeşitli semboller yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarth 1920, s.16, Lev. X/ 313

Katalog No: 42 **Lev. XII- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tilbeşar

Envanter Numarası: Ashmolean Museum- 1895.60

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Ön yüzünde sağa yönelen, tunik ve konik şapkalı erkek figürü sağ omzunda yay ve sol elinde kuş figürü ile gösterilmiştir. Baskı yüzü basamak motifi ile çerçevelendirilmiştir. Arka yüzünde çiviyazılı çerçeve içerisinde Hitit hiyeroglif yazısı yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarth 1920, No. 314

Katalog No: 43 **LEV. XI- 3**

Eserin Adı: Mühür

Buluntu Yeri: Minet el- Beida

Envanter Numarası: Louvre Müzesi- AO 13.162

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Kırmızı kilden lentoid damga mühür. Mührün ön yüzünde sola yönelen kısa tunikli figür ve Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer 1931, s. 7, Lev. IV/ 7

Katalog No: 44 **LEV. XI- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Afis/ N Alanı

Envanter Numarası: TA. 01. N. 153

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eserin Tanımı: Lentoid taş mühür. Baskı yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri ve kabaca oyulmuş insan figürü yer almaktadır.

Yayın Yeri: Ceccheni 2002, s. 50, Fig. 33/ 1

Katalog No: 45 **LEV. XII- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Halep/ Satın Alma

Envanter Numarası: Louvre Müzesi- AO 9.514

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Serpantin lentoid damga mühür. Mührün ön yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri, arka yüzünde sağa yönelen figür ve çeşitli işaretler yer almaktadır.

Yayın Yeri: Kennedy, 1959: s. 156 , No: 24

Katalog No: 46 **LEV. XII- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Kudüs Özel Koleksiyon

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Serpantin lentoid damga mühür. Mühür kenarı çift oyuk ile çevrelenmiştir. Mührün baskı yüzleri tek oyuk ile sınırlandırılmıştır. Bir yüzünde sola yönelik figür tasviri, diğer yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Singer 1980, Lev. 37/ 1

Katalog No: 47 **LEV. XII- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Karkamış

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy.

Eser Tanımı: Lentoid serpantin damga mühür, baskı yüzü konsantrik çift daire ile çevrelenmiştir. Baskı yüzünde şematize ağaç, çeşitli hayvan ve semboller yer almaktadır (Mora, C.1987: 144).

Yayın Yeri: Woolley, Barnett, 1952: s. 206, Fig. 83

Katalog No: 48 **LEV. XII- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Karkamış

Envanter Numarası: British Museum 116159

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy

Eserin Tanımı: Beyaz steatit lentoid mühür, bir yüzünde aslan benzeri bir hayvan, diğer yüzünde kanatlı bir hayvan ve hiyeroglif işareti yer almaktadır.

Yayın Yeri: Woolley 1921, s. 62, Lev.25/b, 8-9

Katalog No: 49 **LEV. XIII- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Amik Ovası

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 16762

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür. Çap boyunca askı deliği açılmıştır. Mührün kenarında çift oyuk açılmıştır. Mührün her iki yüzü de Hitit hiyeroglif işaretleri ve katır motifi yer almaktadır. Mühür sahibinin unvanı " yazman" olarak belirtilmiştir.

Yayın Yeri: Dinçol et. al. 2012: s. 195, Fig. 8a/b

Katalog No: 50 **LEV. XIII- 2**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Kazel

Envanter Numarası: TK 1101

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Lentoid damga mühür.. Ön yüzünde çift başlı kartal ve doldurma motifleri kazınmıştır. Arka yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır

Yayın Yeri: Dunand et. al. 1964: s. 12, Lev. XX/ 1- 2

Katalog No: 51 **LEV. XIII- 3**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Satın Alma- Halep

Envanter Numarası: Ashmolean Müzesi 1914. 168

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Mührün bir yüzünde kartal başlı kanatlı aslan ya da sfenks sağa yönelik şekilde gösterilmektedir. Mührün diğer yüzün Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarts 1920, s. 46, Lev. X/ 315

Katalog No: 52 **LEV. XIII- 4**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Hama

Envanter Numarası: 6A 63

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Bir yüzünde tam olarak okunamayan Hitit hiyeroglif işaretleri, diğer yüzünde hayvan ve dolgu motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Fugmann 1958, s. 193, Fig. 245

Katalog No: 53 **LEV. XIV- 1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Megiddo

Envanter Numarası: M6016

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 12. .yy

Eserin Tanımı: Steatit lentoid damga mühür. Mührün ön yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri, arka yüzünde köpek (?) ve doldurma motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Loud 1948, Lev. 162/ 7

Katalog No: 54 **Lev. XIV-2**

Eserin Adı: Silindir Mühür

Buluntu Yeri: Tilbeşar

Envanter Numarası: Ashmolean Museum- 1909.1185

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Steatit silindir mühür. Boynuzlu konik başlıklı, ucu kıvrık botlu tanrı tasviri sağ elinde yıldırım sol elinde trident tutmaktadır. Sola yönelen tanrının önünde üzerinde haç motifi olan konik altar görülmektedir. Altarın iki yanında yay ya da kanat motifi, üzerinde ise üçgenler doldurma motifi olarak yerleştirilmiştir. Altarın diğer yanında uzun elbiseli sol elinde litus, sağ elinde balta tutan bir figür yer almaktadır.

Yayın Yeri: Hogarth 1920: s. 35, Lev.VI/ 164.

Katalog No: 55 **Lev. XIV-3**

Eserin Adı: Silindir Mühür

Buluntu Yeri: -

Envanter Numarası: Halep Müzesi 2464

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Siyah taştan silindir mühür. Mührün baskı yüzünde sola yönelen kısa tunikli, ucu kıvrık ayakkabılı, konik başlıklı tanrı figürü omzunda büyük bir yay ve sağ elinde baston ile gösterilmektedir. Tanrı figürü ile aynı yönde ilerleyen geyik tasviri, Hitit hiyeroglif işaretleri ve kanatlı güneş kursu yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer 1956, s. 96, Fig. 116

Katalog No: 56 **LEV. XIV- 4**

Eserin Adı: Silindir Mühür

Buluntu Yeri: Tell Afis/ E Alanı

Envanter Numarası: TA. 99. E. 190

Eserin Dönemi: MÖ. 12. yy.

Eserin Tanımı: Hematit altıgen formlu silindir mühür. Baskı yüzü alt ve üstten çiçek ve benzeri motifler ile sınırlandırılmıştır. Orta alandaki işaretler okunamamıştır.

Yayın Yeri: Mazzoni, S. 1999: s. 18, Fig. 13/ 2

Katalog No: 57 **LEV. XV- 1**

Eserin Adı: Yüzük Mühür

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Güney Akropol

Envanter Numarası: RS 24.145

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Altın yüzük mühür. Düz baskı yüzü üzerinde mühür sahibinin ismi yazmaktadır.

Yayın Yeri: Yon 2006 s. 167, Kat. No. 59

Katalog No: 58 **LEV. XV- 2**

Eserin Adı: Yüzük Mühür

Buluntu Yeri: Tell Tweini/ A Alanı

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç yüzük mühür. Baskı yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır**.** İşaretlerden mührün sahibinin bir saray görevlisine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Yayın Yeri: Lebrun, Tavernier 2012, s. 327, Fig. 4

Katalog No: 59 **LEV. XV- 3**

Eserin Adı: Yüzük Mühür

Buluntu Yeri: Tel Nami/ Mezarlık Alanı

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç yüzük mühür. Baskı yüzünde hiyeroglif işaretleri, hayvan ve bitki motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Singer 2011, 585

Katalog No: 60 **LEV. XV- 4**

Eserin Adı: Yüzük Mühür

Buluntu Yeri: Tell el-Far’ ah (Güney)/ Tell Sharuhen

Envanter Numarası: EF386/ 58

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Gümüş yüzük mühür. Baskı yüzü alttan ve üstten çerçeveye alınmıştır. Baskı yüzünde Hitit hiyeroglif işaretleri ile mühür sabinin ismi, karşılıklı grifonlar ve çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Petrie 1930, s. 10, Lev. XXXVI

Katalog No: 61 **LEV. XVI- 1**

Eserin Adı: Yüzük Mühür

Buluntu Yeri: Tell el-Far' ah (Güney)/ Tell Sharuhen

Envanter Numarası: EF 386/ 65

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Gümüş yüzük mühür. Baskı alanını çevreleyen sığ çizgiler yüzüğün daralan kısmı ile dalgalı dört çıkıntı formunu almaktadır. Baskı yüzünün ortasında yer alan Hitit hiyeroglif işaretlerinin her iki yönünde kabaca işlenmiş çift başlı kartal motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Petrie 1930, Lev. 36, Singer, I. 2007, s.729, Fig.3a- c

Katalog No: 62 **LEV. XVI- 2**

Eserin Adı: Çekiç Başlı Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Aççana- Yüzey Buluntusu

Envanter Numarası: AT/ 37/ 3

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. (?) yy.

Eserin Tanımı: Pişmiş topraktan çekiç sapı formlu damga mühür. Baskı yüzünde insize kuş figürü ve hiyeroglif işaretler yer almaktadır.

Yayın Yeri: Woolley 1955, s. 267, Lev. LXVII/ 160

Katalog No: 63 **LEV. XVI- 3**

Eserin Adı: Çekiç Başlı Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Meskene

Envanter Numarası: EM03:01

Eserin Dönemi: MÖ. 17.- 16. yy.

Eserin Tanımı: Konik sap, çekiç formlu sapa sahip tunç damga mühür. Baskı yüzünde dairesel ve örgü bezemeler yer almaktadır.

Yayın Yeri: Sakal 2005, s. 181

Katalog No: 64 **LEV. XVI- 4**

Eserin Adı: Tripod Formlu Damga Mühür

Buluntu Yeri: Tell Meskene

Envanter Numarası: EM02:134

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç tripod mühür. Tripod ayakları aslan pençeleri şeklindedir. Baskı yüzünde dairesel bant içerisinde süslemeler, orta kısımda korozyona uğramış Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Starke 2003, s. 91, Lev. 26

Katalog No: 65 **LEV. XVII-1**

Eserin Adı: Damga Mühür

Buluntu Yeri: Karkamış

Eserin Dönemi: MÖ. 15.- 14. yy.

Eser Tanımı: Tunç kalot biçimli mührün baskı yüzü oldukça zarar görmüştür. Baskı yüzünü çevreleyen bitkisel motif ve tam olarak okunamayan hiyeroglif işaretleri görülmektedir. Mührün diğer yüzünde bitkisel motifler ve hiyeroglif işaretler okunamamaktadır (Mora, C. 1987:117).

Yayın Yeri: Hogarth, 1920, s.88, Fig.106A- B

Katalog No: 66 **LEV. XVII- 2**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: AT/ 20414

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Prens Tuthaliya ve Prenses Ashnuhepa' ya ait mühür baskısı. Baskı yüzünün sağında Prens Tuthaliya' nın , solunda ise Prenses Asnu- hepa' nın ismi hiyeroglif işaretleri ile yazmaktadır.

Yayın Yeri: Yener, et. al. 2014, s. 136- 138

Katalog No: 67 **LEV. XVII- 3**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: AT/ 37/ 2

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Kil bulla. Baskı yüzü ortasında Hitit hiyeroglif yazısı yer almaktadır. Arasında doldurma motifleri yer alan konsantrik iki daire ile çevrelenmiştir.

Yayın Yeri: Woolley 1955, s. 266, Lev. LXVII/ 154

Katalog No: 68 **LEV. XVII- 4**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: AT/ 37/ 142

Eserin Dönemi: MÖ. 13.- 12. yy

Eserin Tanımı: Kil bulla. Baskı yüzünde Hitit hiyeroglif yazısı yer almaktadır.

Yayın Yeri: Woolley, 1955: s. 267, Lev. LXVII/ 163

Katalog No: 69 **LEV. XVIII- 1**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: AT/ 37/ 101, British Museum 126071

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Kil bulla. Baskı yüzü içerisinde dekoratif bezeme yer alan konsantrik iki daire ile sınırlandırılmıştır. Orta alanda Hitit hiyeroglif işaretleri ŞEF- qa-nu-he-pa olarak okunmaktadır.

Yayın Yeri: Woolley ,1955: s. 267, Lev. LXVII/ 164

Katalog No: 70 **LEV. XVIII- 2**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 8483

Eserin Dönemi: MÖ. 16. yy. sonu

Eserin Tanımı: Düz baskı yüzlü, konik kısmı kırık kil bulla. Orta alanda tam olarak okunamayan Hitit hiyeroglif yazısı, orta bantta spiral bezeme ve dış bantta ise zikzak bezeme yer almaktadır.

Yayın Yeri: Dinçol et. al. 2012, s. 193, Foto 4

Katalog No: 71 **LEV. XVIII- 3**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Amik Ovası

Envanter Numarası: Hatay Müzesi 7976

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy. sonu

Eserin Tanımı: Konik kil bulla. Baskı yüzü düz, konik kısmı kırılmış halde ele geçmiştir. Baskı yüzü orta alanında Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Orta alan etrafında konsantrik çift daire içerisinde üçgen ve bitkisel doldurma motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Dinçol, et.al. 2012: s. 192, Foto 3

Katalog No: 72 **LEV. XVIII- 4**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşiv

Envanter Numarası: RS 17. 227

Eserin Dönemi: MÖ. 14. yy.

Eserin Tanımı: I. Suppiluliuma ve Kraliçe Tawananna' ya ait mühre ait baskı. Orta alanda Hitit hiyeroglifleri ile krali çiftin adı yazılıdır. Konsantrik daireler arasında Akkadca çiviyazısı ile kral ve kraliçenin unvanları yazılmıştır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 3, Fig. 2- 3

Katalog No: 73 **LEV. XIX- 1**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşivi

Envanter Numarası: RS 17.380& 382

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: II. Murşili' ye ait mühür baskısı. Baskı yüzü orta alanında Hitit hiyeroglifleri ile II. Murşili' nin unvanları yazmaktadır. Konsantrik daireler içerisinde çiviyazılı lejant yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956 s. 8, Fig. 7- 8

Katalog No: 74 **LEV. XIX- 2**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası: RS 17. 130& 18. 03

Eserin Dönemi: MÖ. 13.yy.

Eserin Tanımı: III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa' ya ait mühür baskısı. Mühür baskısı tek konsantrik daire ile çevrelenmiş ve içerisindeki çiviyazılı lejantta " Kahraman, Büyük Kral, Tabarna Hattuşili' nin mührü" yazmaktadır. Kraliçe Puduhepa' nın ismi hiyeroglif işaretleri ile sol tarafa yazılmıştır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, Fig. 13- 17

Katalog No: 75 **LEV. XIX- 3**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşivi

Envanter Numarası: RS 17. 229

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Hattuşili III ve Kraliçe Puduhepa' ya ait mühür baskısı. Çiviyazılı lejant kısımlarında eksik ve kırıklar mevcuttur.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956: s.12, Fig. 15- 21

Katalog No: 76 **LEV. XIX- 4**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşivi

Envanter Numarası: RS 17. 238

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa' ya ait mühür baskısı. Puduhepa' ya ait hiyeroglif işaretler diğer baskılardan farklı olarak sağ tarafta yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s.12, Fig. 14, 20

Katalog No: 77 **LEV. XX- 1**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşivi

Envanter Numarası: RS 17. 133

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tablet üzerinde baskının çiviyazılı lejant kısmı eksiktir. Çiviyazısı ile " Büyük Kraliçe Puduhepa" yazılıdır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 13, Fig. 16, 23

Katalog No: 78 **LEV. XX- 2**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşivi

Envanter Numarası: RS 17.159

Eserin Dönemi: MÖ. 13.yy.

Eserin Tanımı: Hitit Kralı IV. Tuthaliya' ya ait mühür baskısı. Mühür baskının orta alanında kanatlı güneş kursu altında koruyucu tanrı himayesinde kral ve tanrıça tasvirleri, hiyeroglif işaretleri yer almaktadır. Orta alanı çevreleyen çift konsantrik daire içerisinde Hitit kralı IV. Tuthaliya' nın unvanları çiviyazısı ile yazılıdır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956: s. 14, Lev. III

Katalog No: 79 **LEV. XX- 3**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşiv

Envanter Numarası: RS 17. 146

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Karkamış kralı İni- Teshup' a ait damga mühür baskısı

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 20, Fig. 26, 27

Katalog No: 80 **LEV. XX- 4**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşivi

Envanter Numarası: RS 17.128

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Karkamış Kralı İni- Teshup' a ait silindir mühür baskısı. Mühür baskısı üzerinde hiyeroglif işareti yer almamaktadır. Dokuz sütun içerisinde Karkamış Kralı İni- Teshup' un unvanı yazılıdır. Baskının sol kısmında tanrı tasviri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 23, Fig. 30

Katalog No: 81 **LEV. XXI- 1**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşiv

Envanter Numarası: RS 17.59

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Karkamış kralı İni- Teshup' a ait ikinci silindir mühür baskısı. Mühür baskısının sol kısmında iki sütun içerisinde çiviyazısı ile Karkamış kralının ismi ve unvanı yazılıdır. Örgü motifi ile sınırlandırılan mühür baskısının orta alanında karşılıklı duran iki figür, aslan avı sahnesi ve boğa motifi yer almaktadır. Hiyeroglif işaretleri karşılıklı duran iki figür arasına yerleştirilmiştir.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 24, Fig. 32

Katalog No: 82 **LEV. XXI- 2**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşivi

Envanter Numarası: RS 17.158

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Silindir mühür baskısı. Mühür baskısı üzerinde çiviyazısı ile " Karkamış ülkesi kralı Ini- Teshup' un mührü" yazmaktadır. Dörtlü küre işareti ile Karkamış ülkesi temsil edilmektedir. Mührün ana sahnesinde boğa üzerinde Fırtına Tanrısı ve karşısında ankh sembolü üzerinde figür yer almaktadır. Hiyeroglif işaretleri ana sahnenin ortasında yer almaktadır. Mühür baskısının sol kısmında güneş kursu altında boğa adamın elleri üzerinde duran tanrı figürü yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 26, Fig. 34

Katalog No: 83 **LEV. XXI- 3**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşiv

Envanter Numarası: RS 17.226

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Karkamış kralı Talmi- Teshup' a ait silindir mühür baskısı. Mührün sol kısmında üç sütun içerisinde çiviyazısı ile kralın ismi ve unvanı yazılıdır. Mührün sağ kısmında hiyeroglif işaretlerinden kralın ismi ve unvanı okunmaktadır. Mühür baskısının orta alanında sağa yönelen tanrı figürü yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 29, Fig, 36

Katalog No: 84 **LEV. XXI- 4**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşivi

Envanter Numarası: RS 17.314+ 316

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Hitit prensi Arma- ziti' nin mühür baskısı. Mühür baskısının orta alanında hiyeroglif işaretlerinden prensin ismi okunmaktadır. Orta alanı çevreleyen konsantrik bantlar içerisinde çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 33, Fig. 48

Katalog No: 85 **LEV. XXII-1**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşiv

Envanter Numarası: RS 17.403

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Hitit prensi Taki- Sarruma' nın damga mühür baskısı. Baskı yüzü ortasında yer alan hiyeroglif işaretlerden presin ismi okunmaktadır. Baskı alanında kılıç sembolü ve çevreleyen bant içerisinde yıldız motifi ile doldurma motifi olarak kullanılan hiyeroglif işaretleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 37, Fig.58

Katalog No: 86 **LEV. XXII- 2**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşiv

Envanter Numarası: RS 17.251

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Hitit prensi Taki- Sarruma' ya ait yüzük mühür baskısı. Mührün orta alanında kanatlı ve omzunda yay taşıyan iki tanrı karşılıklı olarak yer almaktadır. Baskı yüzünde kralın oğlu anlamına gelen kılıç sembolleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956 s. 37, Fig. 54

Katalog No: 87 **LEV. XXII- 3**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşiv

Envanter Numarası: RS 17.137

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Hitit elçileri Tihi- Teshup ve Tili- Teshup' a ait damga mühür baskıları. Mühür baskılarının orta alanlarında hiyeroglif işaretleri, çevreleyen bantlarda ise çeşitli doldurma motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 35, Fig. 52

Katalog No: 88 **LEV. XXII- 4**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Doğu Arşivi

Envanter Numarası: RS 17.248

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Karkamış saray görevlisi Piha- Ziti' ye ait silindir mühür baskısı. Mührün ana sahnesinde karşılıklı olarak yer alan Fırtına Tanrısı ve kanatlı güneş kursu altında tanrı figürü görülmektedir. Çiviyazısı işaretleri ana sahnenin solunda yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 40, Fig. 63

Katalog No: 89 **LEV. XXIII- 1**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Shamra- Saray/ Güney Arşiv

Envanter Numarası: RS 17. 231

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Saray görevlisi Tabrammi' ye ait damga mühür baskısı. Mühür baskısının orta alanında uzun elbiseli, tek boynuzlu başlıklı tanrı figürü ve geyik motifi yer almaktadır. Mühür baskısının orta alanını çevreleyen çift konsantrik daire içerisinde hiyeroglif işaretler, kutsal ağaç motifi, grifonlar ve çift başlı kartal motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Schaeffer, 1956, s. 50, Fig. 76

Katalog No: 90 **LEV. XXIII- 2**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Ras Ibn Hani

Envanter Numarası: RIH 86/ 2

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Bulla üzerinde silindir mühür baskısı. Baskı yüzü gilloiche motifi ile çerçevelenmiştir. Baskının en solunda sağa yönelen kısa etekli bir figür ve sola yönelen karşısında litus tutan uzun elbiseli tanrı figürü yer almaktadır. Hiyeroglif işaretleri tanrı figürlerinin arasına yerleştirilmiştir.

Yayın Yeri: Bounni, Lagarce, 1998, Fig. 96

Katalog No: 91 **LEV. XXIII- 3**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Mardikh

Envanter Numarası: TM. S. 244

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Bulla üzerinde üç adet damga mühür baskısı yer almaktadır. Baskı yüzlerinde hiyeroglif işaretleri tam olarak okunabilen 1 numaralı damga mührün sahibinin ismi Hu-r -ta- a-na şeklinde okunmaktadır.

Yayın Yeri: Archi, 1980a s. 30, Lev. II/ 7

Katalog No: 92 **LEV. XXIII-4**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Mardikh

Envanter Numarası: TM. 07. Z. 366

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Pişmiş toprak bulla üzerinde mühür baskısı. Baskı alanının ortasında Hitit hiyeroglifli lejant yer almaktadır. Baskı alanını çevreleyen bant içerisinde üçgen motifleri yer almaktadır.

Yayın Yeri: Archi, 2008, s. 397, Lev. XL

Katalog No: 93 **LEV. XXIV- 1**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: El- Qitar

Envanter Numarası:-

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Resmi bir mektup üzerinde yer alan silindir mühür baskısı. Baskı yüzü alttan ve üstten gulloiche ile çerçevelenmiştir.

Yayın Yeri: Culican, McClellan, 1984, s. 57

Katalog No: 94 **LEV. XXIV- 2**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Fray

Envanter Numarası: 73170

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa' ya ait damga mühür baskılı bulla Küresel bullanın üst ve çevresinde sekiz baskı yer almaktadır.

Yayın Yeri: Archi, 1980b s .31 Lev. I/ 1-2

Katalog No: 95 **LEV. XXIV- 3**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tell Meskene

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy

Eserin Tanımı: Karkamış kralı Shahurunuwa' ya ait silindir mühür baskısı. Baskı alanı yatay olarak örgü bandı ile ikiye ayrılmıştır. Ana sahnede kanatlı güneş kursunun altında elinde litus tutan tanrı figürü, dağ tanrılarının taşıdığı boğa adamların ortasında yer almaktadır. Üst bantta yayı ve mızrağı ile bir tanrı, kutsal ağaç ve antitetik hayvanlar, tahtında oturan sivri başlıklı tanrıya tapınım sahnesi yer almaktadır. Alt bantta bitkisel motifin her iki yönünde karşılıklı grifon sıraları ve çift başlı kartal figürü yer almaktadır. Mührün figüratif sahnesini alttan ve üstten çiviyazılı bant sınırlandırmaktadır.

Yayın Yeri: Archi, 1980b, s .31 Lev. I/ 1-2

Katalog No: 96 **LEV. XXIV- 4**

Eserin Adı: Mühür Baskısı

Buluntu Yeri: Tel Aphek

Envanter Numarası: Aphek 27640/ 1

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Damga mühür baskılı bulla. Mühür baskısı kısmen korunmuştur. Hitit hiyeroglif işaretlerinin yer almaktadır. Orta alan etrafında konsantrik daireler arasında kalınlıkları içten dışa doğru artan üç alanda doldurma motifleri ile bezenmiştir.

Yayın Yeri: Singer 1977, s. 178, Fig. 1

Katalog No: 97 **LEV. XXV- 1**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Tell Afis

Envanter Numarası: TA. 07. E. 530/ A

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç kolcuklu balta. Keski kısmı konkav, uç kısmı geniş baltanın sap kısmı yuvarlak formdadır. Baltanın kolcukları dik olarak çıkartılmıştır. (Erkanal, H.1977, Tip I-III)

Yayın Yeri: Venturi 2012: s. 19, Fig. 9/ 1

Katalog No: 98 **LEV. XXV- 2**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Hama

Envanter Numarası: 4C903

Eserin Dönemi: MÖ. 15.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç kolcuklu balta. " Hama E Safhası" dolgu toprağı içerisinden ele geçen baltanın Hitit İmparatorluk dönemine ait Orta Anadolu kökenli olduğu belirtilmiştir. Tipolojik sınıflandırma olarak H. Erkanal Tip 3 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Fugmann 1958, s. 114, Fig. 268

Katalog No: 99 **LEV. XXV- 3**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 15.- 14. yy.

Eserin Tanımı: Büyük Rahip Evi içerisinde metal silah ve alet buluntusu içerisinde 3 adet tunç kolcuklu balta H. Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Schaeffer 1956, s. 261, Fig. 234/ 7

Katalog No: 100 **LEV. XXV- 4**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 15.- 14. yy.

Eserin Tanımı: Büyük Rahip Evi içerisinde metal silah ve alet buluntusu içerisinde 3 adet tunç kolcuklu balta H. Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Schaeffer 1956, s. 261, Fig. 234/ 8

Katalog No: 101 **LEV. XXV- 5**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 15.- 14. yy.

Eserin Tanımı: Büyük Rahip Evi içerisinde metal silah ve alet buluntusu içerisinde 3 adet tunç kolcuklu balta H. Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Schaeffer 1956, s. 261, Fig. 234/ 19

Katalog No: 102 **LEV. XXVI- 1**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Tell Mishrifeh/ Qatna

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç kolcuklu balta. Keski ucunun bir kısmı kırık ele geçmiştir Baltanın kenar kısmı boyunca çentikler açılmıştır. Erkanal Tip III grubunda incelenmiştir.

Yayın Yeri: Du Buisson 1927, s. 285, Lev. 70/ 2

Katalog No: 103 **LEV. XXVI- 2**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Byblos

Envanter Numarası: 6571

Eserin Dönemi: MÖ. 14.-13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç kolcuklu balta. Erkanal Tip III grubunda incelenmektedir. 6571 envanter numaralı baltanın yarı uzunluğunda kolcuk kısımları keskin bir biçimde çıkıntı yapmaktadır. Baltanın tam ortasında bitkisel bir motif kazınmıştır.

Yayın Yeri: Dunand, 1939, Lev. 96,

Katalog No: 104 **LEV. XXVI- 3**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Byblos

Envanter Numarası: 7126

Eserin Dönemi: MÖ. 14.-13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç kolcuklu balta. Erkanal Tip III, grubunda incelenmektedir. Baltanın sap kısmı daha ince ve korozyona uğramıştır.

Yayın Yeri: Dunand 1954, Lev. 46

Katalog No: 105 **LEV. XXVI- 4**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Hazor

Envanter Numarası: F/237- 2

Eserin Dönemi: MÖ. 14.-13. yy.

Eserin Tanımı: Hazor yerleşimi F Alanı konut yapısı içerisinde ele geçmiştir. Tunç baltanın sap kısımları dörtgen, keski uçları geniştir. H. Erkanal Tip V grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Yadin et.al, 1960, Lev. 196/ 8

Katalog No: 106 **LEV. XXVI- 5**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Hazor

Envanter Numarası: F/ 611- 1

Eserin Dönemi: MÖ. 14.-13. yy.

Eserin Tanımı: Hazor yerleşimi F Alanı konut yapısı içerisinde ele geçmiştir. Tunç baltanın sap kısımları dörtgen, keski uçları geniştir. H. Erkanal Tip V grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Yadin et.al, 1960, Lev. 196/ 9

Katalog No: 107 **LEV. XXVII-1**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Tell el- Ajjul

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 18.- 14. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimde yönetici mezarı olarak adlandırılan mezardan ele geçen tunç kolcuklu balta H. Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Petrie 1931, Lev. 17

Katalog No: 108 **LEV. XXVII- 2**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Megiddo

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Megiddo yerleşimi VI. Tabakadan açığa çıkarılan Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Loud 1948, Lev. 183/ 16

Katalog No: 109 **LEV. XXVII- 3**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Megiddo

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Megiddo yerleşimi VI. Tabakadan açığa çıkarılan Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Loud 1948, Lev. 183/ 17

Katalog No: 110 **LEV. XXVII- 4**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Megiddo

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Megiddo yerleşimi VI. Tabakadan açığa çıkarılan Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Loud 1948, Lev. 183/ 21

Katalog No: 111 **LEV. XXVII- 5**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Megiddo

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Megiddo yerleşimi VI. Tabakadan açığa çıkarılan Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Loud 1948, Lev. 183/ 22

Katalog No: 112 **LEV. XXVIII- 1**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Megiddo

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Megiddo yerleşimi VI. Tabakadan açığa çıkarılan Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Loud 1948, Lev. 183/ 23

Katalog No: 113 **LEV. XXVIII- 2**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Megiddo

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Megiddo yerleşimi 217A numaralı Geç Tunç Çağı mezarından ele geçen tunç balta H. Erkanal Tip 5 grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Guy 1938, Lev. 90/ 1

Katalog No: 114 **LEV. XXVIII- 3**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Beth Schemesch

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy

Eserin Tanımı: Yerleşimin mezarlık alanından ele geçen tunçtan kolcuklu balta H. Erkanal Tip V grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Grant 1932, s. 27

Katalog No: 115 **LEV. XXVIII- 4**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Beth Schemesch

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy

Eserin Tanımı: Yerleşimin mezarlık alanından ele geçen tunçtan kolcuklu balta H. Erkanal Tip V grubunda incelenmektedir.

Yayın Yeri: Grant 1932, s. 27

Katalog No: 116 **LEV. XXVIII- 5**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Gezer

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 16.- 15. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimden H. Erkanal Tip V grubunda incelenen tunçtan 3 kolcuklu balta ele geçmiştir.

Yayın Yeri: Macallister 1912, Lev. 89/17

Katalog No: 117 **LEV. XXIX- 1**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Gezer

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 16.- 15. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimden H. Erkanal Tip V grubunda incelenen tunçtan 3 kolcuklu balta ele geçmiştir.

Yayın Yeri: Macallister 1912, Lev. 192/ 7

Katalog No: 118 **LEV. XXIX- 2**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Gezer

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 16.- 15. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimden H. Erkanal Tip V grubunda incelenen tunçtan 3 kolcuklu balta ele geçmiştir.

Yayın Yeri: Macallister 1912, Lev. 192/3

Katalog No: 119 **LEV. XXIX-3**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: AT/ 48/ 20

Eserin Dönemi: MÖ. 16. yy.

Eserin Tanımı: Acemhöyük tipi balta.

Yayın Yeri: Woolley 1955, Lev. 72

Katalog No: 120 **LEV. XXIX- 4**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: Ashmolean Museum 1937

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tunç Acemhöyük tipi balta

Yayın Yeri: Woolley 1936, Fig. 3

Katalog No: 121 **LEV. XXX- 1**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 17. yy

Eserin Tanımı: Yerleşimin II. Tabakasına ait dolgu toprağında tekil buluntu olarak ele geçen tunçtan Acemhöyük tipi balta.

Yayın Yeri: Schaeffer 1932, s.21

Katalog No: 122 **LEV. XXX- 2**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 15.- 14. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimin Güney Akropol Alanı 3463 numaralı mezardan ele geçen tunçtan Acemhöyük tipi balta. Sap kısmında dörtlü çentik olması ve keski kısmının konkav olması ile farklılık göstermektedir.

Yayın Yeri: Schaeffer 1963, Lev. 26

Katalog No: 123 **LEV. XXX- 3**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Beth Shean

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 14. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimin 7. tabakasından ele geçen Acemhöyük tipi tunç baltanın sap kısmındaki çentikler diğer örneklere göre daha derin ve keski kısmı boyunca insize şekilde ilerlemektedir.

Yayın Yeri: Dussaud 1930, 245

Katalog No: 124 **LEV. XXX- 4**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Shiloh

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 16. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimin F Alanı 1527 numaralı odasından bir grup metal buluntu ile ele geçen Acemhöyük tipi tunç baltanın sap kısmını çevreleyen dörtlü çentik keski kenarında kalınlaşarak keski ucuna kadar devam etmiştir.

Yayın Yeri: Finkelstein, Brandi 1985, s. 21

Katalog No: 125 **LEV. XXXI- 1**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimin Saray Yapısı Güney Arşiv duvarı dışında dolgu toprağı içerisinden ele geçen Fraktin tipi tunç baltanın sap kısmına üç çentik açılmıştır.

Yayın Yeri: Schaeffer 1956, s. 279, Lev. 10/ 1

Katalog No: 126 **LEV. XXXI- 2**

Eserin Adı: Balta

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: AT 1889

Eserin Dönemi: MÖ. 13.yy.

Eserin Tanımı: Törensel balta

Yayın Yeri: Yener 2011, Fig. 26/ 1

Katalog No: 127 **LEV. XXXI- 3**

Eserin Adı: Figürin

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası: AT/ 46/ 20

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimin 2. Tabaka Tapınak Yapısı içerisinde niş içerinde tapınak malzemeleri ile ele geçen lapis lazuli tanrıça figürini Hitit üslubunda yüz hatlarına sahiptir.

Yayın Yeri: Woolley 1955, s. 81

Katalog No: 128 **LEV. XXXI- 4**

Eserin Adı: Figürin

Buluntu Yeri: Ras Shamra

Envanter Numarası: RS 8.521

Eserin Dönemi: MÖ. 14. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimin akropol alanında ele geçen elektrum üçlü tanrı figürini. Ortada boğa maskeli bir figür ve her iki yanda uzun başlıklı, uzun tunikli tanrı figürleri yer almaktadır

Yayın Yeri: Schaeffer 1956, s. 94, Fig.114

Katalog No: 129 **LEV. XXXII-1**

Eserin Adı: Figürin

Buluntu Yeri: Lazkiye

Envanter Numarası: Louvre Müzesi AO 1187

Eserin Dönemi: MÖ. 2. Bin ikinci yarısı

Eserin Tanımı: Lazkiye kökenli olduğu belirtilen tunç tanrı figürini. Başlık farklı bir materyalden, muhtemelen taştan, figürin saçı örülmüş şekilde sırtında uzanmaktadır. Figürinin üzerinde beyaz bir materyal ve altın kalıntıları yer almaktadır. (Uz. 17 cm)

Yayın Yeri: Longeperier Lev. 21/ 2

Katalog No: 130 **LEV. XXXII- 2**

Eserin Adı: Figürin

Buluntu Yeri: Sayda/ Lübnan

Envanter Numarası: Berlin Müzesi VA 4853

Eserin Dönemi: MÖ. 2. Bin ikinci yarısı

Eserin Tanımı: Lübnan- Sayda yakınlarında satın alınan altın yapraklar ile kaplanmış tanrı figürinin kollarının hareket sağlaması için gümüş çivilerle tutturulmuştur. Başlığı ve gözleri farklı bir materyalden yapılan figürinin sol kolu günümüze ulaşamamıştır. (Uz.14.7cm)

Yayın Yeri: Weber 1913, 150

Katalog No: 131 **LEV. XXXIII-1**

Eserin Adı: Figürin Grubu

Buluntu Yeri: Karkamış

Envanter Numarası: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Dönemi: Demir çağ mezar buluntusu/ Hitit İmparatorluk Dönemi eserleri

Eserin Tanımı: Yerleşimin Kuzeybatı Kalesi içerisinde Demir Çağ' a ait bir mezar içerisinde ele geçen lapis lazuli, steatit ve altın levha figürin grubu.

Yayın Yeri: Woolley, Barnett 1952, s. 250

Katalog No: 132 **LEV. XXXIII- 2**

Eserin Adı: Disk

Buluntu Yeri: Karkamış

Envanter Numarası: British Museum 116.244

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Demir Çağ'a tarihlenen " Altın Mezar" içerisinde ele geçen ajur tekniği ile yapılmış altın disk. Çift konsantrik daireden dışta yer alanında palmet ağacı ve grifon sıraları, iç dairede ise karşılıklı insan figürleri yer almaktadır. (Çap: 6.5 cm)

Yayın Yeri: Woolley, Barnett 1952, s. 250

Katalog No: 133 **LEV. XXX- 1**

Eserin Adı: Altın plaka

Buluntu Yeri: Karkamış

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Karkamış yerleşimi " Altın Mezar" içerisinden ele geçen ajur tekniği ile yapılmış altın plaka. Günümüze oldukça tahrip olmuş halde ulaşmıştır.

Yayın Yeri: Woolley, Barnett 1952, Lev. 64/a1

Katalog No: 134 **LEV. XXXIV- 2**

Eserin Adı: Disk

Buluntu Yeri: Kuzey Suriye

Envanter Numarası: A 29188

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Repousse tekniği ile süslenmiş ince altın sahifenin kenarları içe doğru katlanmış ezilmiştir. Diskin ortasında rozet motifi ve etrafında altı süsleme bandı yer almaktadır. (Çap: 19.7 cm)

Yayın Yeri: Kantor 1957, Lev. 20

Katalog No: 135 **LEV. XXXV- 1**

Eserin Adı: Plaka

Buluntu Yeri: Megiddo

Envanter Numarası: Oriental Institute Müzesi A22292

Eserin Dönemi: MÖ. 14.- 13. yy.

Eserin Tanımı: Yerleşimin VIIA Tabakası A Alanı' ndan bir grup fildişi buluntu içerisinde ele geçmiş Hitit üslubunda işlenmiş fildişi plaka

Yayın Yeri: Loud 1939: Lev. 11a- b.

Katalog No: 136 **LEV. XXXV- 2**

Eserin Adı: Seramik

Buluntu Yeri: Tell Afis

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Dışa çekik kalınlaştırılmış ağızlı kase

Yayın Yeri: Archi, Venturi 2012, Fig. 5/ 4- 8

Katalog No: 137 **LEV. XXXV- 3**

Eserin Adı: Seramik

Buluntu Yeri: Tell Afis

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tell Afis yerleşiminden ele geçen sivri dipli, dar boyunlu iğ biçimli testi.

Yayın Yeri: Pedrazzi 2007, Fig. 3. 45a

Katalog No: 138 **LEV. XXXVI- 1**

Eserin Adı: Seramik

Buluntu Yeri: Tell Aççana

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tell Aççana yerleşiminden ele geçen sivri dipli, dar boyunlu iğ biçimli testi formu buluntuları

Yayın Yeri: Woolley 1955, Lev. 111. 39

Katalog No: 139 **LEV. XXXVI- 2**

Eserin Adı: Seramik

Buluntu Yeri: Tell Kazel

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tell Kazel yerleşimlerinden ele geçen sivri dipli, dar boyunlu iğ biçimli testi.

Yayın Yeri: Pedrazzi 2007, Fig. 3.45b

Katalog No: 140 **LEV. XXXVI- 3**

Eserin Adı: Seramik

Buluntu Yeri: Tell Meskene

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tell Meskene yerleşimlerinden ele geçen sivri dipli, dar boyunlu iğ biçimli testi

Yayın Yeri: Caubet 1982, Fig. 31

Katalog No: 141 **LEV. XXXVII- 1**

Eserin Adı: Seramik

Buluntu Yeri: Tell Afis

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tell Afis yerleşimlerinden depolama amaçlı kullanılan düz kenarlı omurgalı krater formlu küp.

Yayın Yeri: a) Archi, Venturi 2012, Fig: 7/ 7

Katalog No: 142 **LEV. XXXVII- 2**

Eserin Adı: Seramik

Buluntu Yeri: Tell Fray

Envanter Numarası:

Eserin Dönemi: MÖ. 13. yy.

Eserin Tanımı: Tell Fray yerleşimlerinden depolama amaçlı kullanılan düz kenarlı omurgalı krater formlu küpler

Yayın Yeri: Pfalzner 1995, Lev. 183

XIII. HARİTA, TABLO VE LEVHALAR LİSTESİ

Harita 1: Geç Tunç Çağı Suriye yerleşimleri (Bryce 2009, Har.6)

Harita 2: Hitit İmparatorluğu yayılım alanı (Glatz 2009, Fig.1)

Harita 3: Suriye- Filistin Bölgesi Hitit kökenli buluntu veren yerleşimler

Tablo 1: Hitit krallar listesi (van den Hout 20013, Fig.3)

Tablo 2: Suriye- Filistin Bölgesi ele geçen mühürler

Tablo 3: Suriye- Filistin Bölgesi ele geçen mühür baskıları

Tablo 4: Suriye- Filistin Bölgesi ele geçen baltalar

Tablo 5: Suriye- Filistin Bölgesi ele geçen figürinler

Tablo 6: Suriye- Filistin Bölgesi ele geçen levha, disk ve plakalar

Tablo 7: Suriye- Filistin Bölgesi ele geçen seramikler

LEVHA NO:	**KAT. NO**	**YAYIN YERİ**
LEV. I- 1	1	Dinçol 1983, Lev. XXVII.
LEV. I- 2	2	Hogarth 1920, Lev. X/ 330..
LEV. I-3	3	Hogarth, 1920, Lev. X/ 331.
LEV. I-4	4	Hogarth 1920,Lev. X/ 323
LEV. II- 1	5	Hogarth 1920, Lev. X/ 321..
LEV. II- 2	6	Woolley 1939, Lev. XIII.
LEV. II- 3	7	Woolley 1955, Lev. LXVII/ 157.
LEV. II- 4	8	Dinçol 1983, Lev XXVI
LEV. III- 1	9	Dinçol 1983, Lev XXVI..
LEV. III- 2	10	Dinçol 1983, Lev XX.
LEV. III- 3	11	Dinçol et.al. 2012, F. 2a- b.
LEV. III- 4	12	Dinçol 1983, Lev. XXII.
LEV. IV- 1	13	Dinçol et.al. 2012, F. 1a- b.
LEV. IV- 2	14	Dinçol et.al. 2012, F. 5a- b.
LEV. IV- 3	15	Dinçol et.al. 2012, F. 7a- b.
LEV. IV- 4	16	Hogarth 1920, Lev. X/ 334
LEV. V- 1	17	Hogarth 1920, Lev. X/ 328..
LEV. V- 2	18	Hogarth 1920, Lev. X/ 324.

LEV. V- 3	19	Hogarth 1920, Lev. X/ 336.
LEV. V- 4	20	Forrer 1937, Fig. 1 A- B.
LEV. VI- 1	21	Archi 1998, Fig.1 .
LEV. VI- 2	22	Lebrun, Tavernier 2012, Fig. 2.
LEV. VI- 3	23	Riis 1948, Fig. 201.
LEV. VI- 4	24	Hogarth 1920, Lev. X/ 335.
LEV. VII- 1	25	Gonnet 1979, 91, No. 1.
LEV. VII- 2	26	Gonnet 1979, s. 93, No. 2.
LEV. VII- 3	27	Singer 1980, Lev. 37/ 2.
LEV. VII- 4	28	Singer 1980, Lev. 37/ 3.
LEV. VIII- 1	29	Woolley 1955,Lev. LXVII/ 155.
LEV. VIII- 2	30	Masson 1975, Lev. III- Fig. 21.
LEV. VIII- 3	31	Riis 1948, Fig. 201/B.
LEV. VIII- 4	32	Fugmann 1958, Fig. 245.
LEV. IX- 1	33	Hogarts 1920, Lev. I/ 22.
LEV. IX- 2	34	Poetto 1980, s. 3, Lev. II/ A.
LEV. IX- 3	35	Gelb 1965: Lev. XXIX/ 11.
LEV. IX- 4	36	Faist, Finkbeiner 2002, s. 195/ 5.
LEV. X- 1	37	Riis 1948, Fig. 165.
LEV. X- 2	38	Schaeffer 1956, Fig. 88.
LEV. X- 3	39	Delaporte 1923, Lev. 100/ 14.
LEV. X- 4	40	Schaeffer 1956, Fig. 110.
LEV. XI- 1	41	Hogarth 1920, Lev. X/ 313.
LEV. XI- 2	42	Hogarth 1920, Lev. X/ 314.
LEV. XI- 3	43	Masson 1975, Lev. III/ 1.
LEV. XI- 4	44	Ceccheni 2002, Fig. 33/ 1.
LEV. XII- 1	44	Kennedy 1959, No: 24.
LEV. XII- 2	46	Singer 1980,Lev. 37/ 1.
LEV. XII- 3	47	Woolley 1952, Fig. 83..
LEV. XII- 4	48	Woolley 1921, Lev. 25/ 8-9
LEV. XIII- 1	49	Dinçol et. al. 2012,Fig. 8a/b.
LEV. XIII- 2	50	Dunand et. al. 1966, Lev. XX/ 1- 2.
LEV. XIII- 3	51	Hogarts 1920, Lev. X/ 315.
LEV. XIII- 4	52	Fugmann 1958, Fig. 245.

LEV. XIV- 1	53	Loud 1948, Lev. 162/ 7.
LEV. XIV- 2	54	Hogarth 1920, Lev.VI/ 164.
LEV. XIV- 3	55	Schaeffer 1956, Fig. 116.
LEV. XIV- 4	56	Mazzoni 1999, Fig. 13/ 2.
LEV. XV- 1	57	Yon 2006, Kat. No. 59.
LEV. XV- 2	58	Lebrun, Tavernier 2012. Fig. 4.
LEV. XV- 3	59	Singer 2011, s. 585.
LEV. XV- 4	60	Singer 2007, Fig. 2.
LEV. XVI- 1	61	Singer 2007, Fig. 3.
LEV. XVI- 2	62	Mora 1977, Lev. 79/ 4.3.
LEV. XVI- 3	63	Sakal 2005,s. 185.
LEV. XVI- 4	64	Starke 2003,Lev. 26.
LEV. XVII- 1	65	Hogarth 1920, Fig.106/ A- B.
LEV. XVII- 2	66	Yener 2017, Fig. 5.
LEV. XVII- 3	67	Woolley 1955, Lev. LXVII/ 154.
LEV. XVII- 4	68	Woolley 1955, Lev. LXVII/ 163.
LEV. XVIII-1	69	Woolley 1955, Lev. LXVII/ 164.
LEV. XVIII- 2	70	Dinçol et. al. 2012, Foto 4.
LEV. XVIII- 3	71	Dinçol et. al. 2012, Foto 3.
LEV. XVIII- 4	72	Schaeffer 1956 Fig. 2- 3.
LEV. XIX- 1	73	Schaeffer 1956 Fig. 7- 8.
LEV. XIX- 2	74	Schaeffer 1956, Fig. 13- 17.
LEV. XIX- 3	75	Schaeffer 1956. Fig. 15- 21.
LEV. XIX- 4	76	Schaeffer 1956. Fig. 14- 20.
LEV. XX- 1	77	Schaeffer 1956, Fig. 16, 23.
LEV. XX- 2	78	Schaeffer 1956. Lev. III.
LEV. XX- 3	79	Schaeffer 1956. Fig. 27.
LEV. XX- 4	80	Schaeffer 1956. Fig. 30.
LEV. XXI- 1	81	Schaeffer 1956. Fig. 32.
LEV. XXI- 2	82	Schaeffer 1956. Fig. 34.
LEV. XXI- 3	83	Schaeffer 1956.Fig, 36.
LEV. XXI- 4	84	Schaeffer 1956, Fig. 48.
LEV. XXII- 1	85	Schaeffer 1956. Fig.58.
LEV. XXII- 2	86	Schaeffer 1956. Fig. 54.

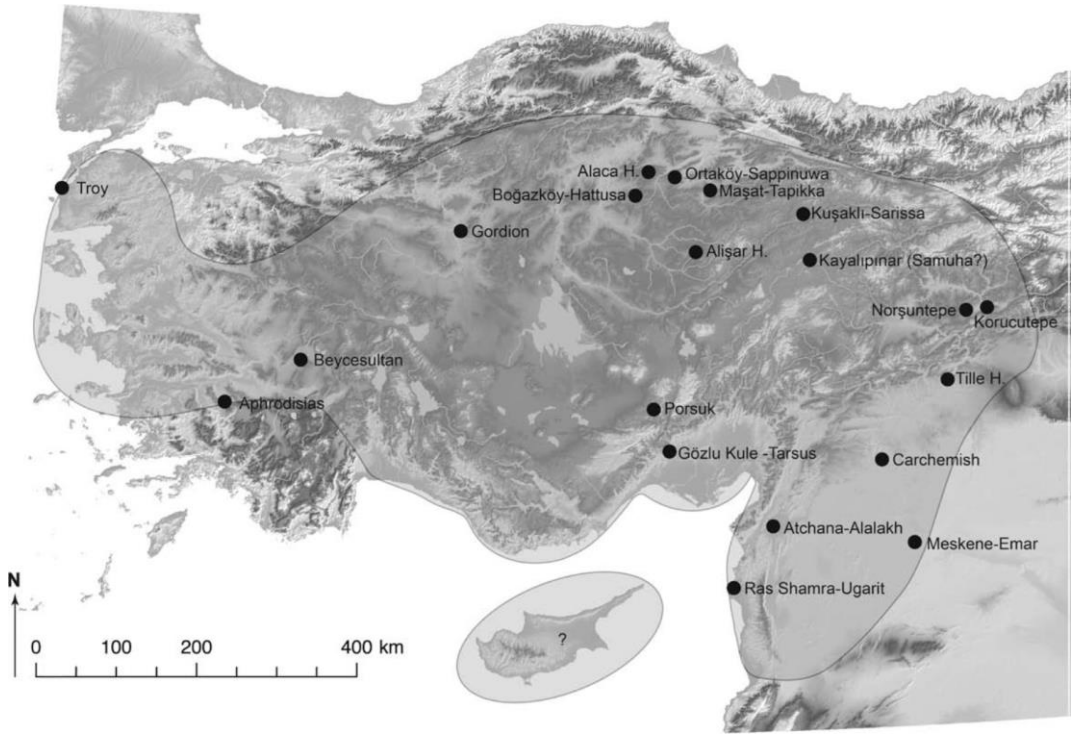
LEV. XXII- 3	87	Schaeffer 1956. Fig. 52.
LEV. XXII- 4	88	Schaeffer 1956. Fig. 63.
LEV. XXIII- 1	89	Schaeffer 1956. Fig. 76..
LEV. XXIII- 2	90	Bounni, Lagarce 1998, Fig. 96.
LEV. XXIII- 3	91	Archi, A. 1980a, Lev. II/ 7.
LEV. XXIII- 4	92	Archi 2008, Lev. XL.
LEV. XXIV- 1	93	Culican, McClellan, 1984,s. 57
LEV. XXIV- 2	94	Archi, 1980b, Lev. I/ 1-2..
LEV. XXIV- 3	95	Beyer 1982, Fig. 10.
LEV. XXIV- 4	96	Singer 1977, Fig. 1
LEV. XXV- 1	97	Archi, Venturi, 2012: s. 217..
LEV. XXV- 2	98	Fugmann 1958, Fig. 268.
LEV. XXV- 3	99	Schaeffer 1956, Fig. 234/ 7.
LEV. XXV- 4	100	Schaeffer 1956, Fig. 234/ 8.
LEV. XXV- 5	101	Schaeffer 1956, Fig. 234/19.
LEV. XXVI- 1	102	Du Buisson 1927, Lev. 70/ 2.
LEV. XXVI- 2	103	Dunand 1939, Lev. 96.
LEV. XXVI- 3	104	Dunand 1954, Lev. 46.
LEV. XXVI- 4	105	Yadin et.al, 1960, Lev. 196/ 8.
LEV. XXVI- 5	106	Yadin et.al, 1960, Lev. 196/ 9.
LEV. XXVII- 1	107	Petrie 1931, Lev. 17.
LEV. XXVII- 2	108	Loud 1948, Lev. 183/ 16.
LEV. XXVII- 3	109	Loud 1948, Lev. 183/ 17.
LEV. XXVII- 4	110	Loud 1948, Lev. 183/ 21.
LEV. XXVII- 5	111	Loud 1948, Lev. 183/ 22 .
LEV. XXVIII- 1	112	Loud 1948, Lev. 183/ 23 .
LEV. XXVIII- 2	113	Guy 1938, Lev. 90/ 1.
LEV. XXVIII- 3	114	Grant 1932, s. 27.
LEV. XXVIII- 4	115	Grant 1932, s. 27.
LEV. XXVIII- 5	116	Macallister 1912, Lev. 89/17,
LEV. XXIX- 1	117	Macallister 1912,Lev. 192/ 7
LEV. XXIX- 2	118	Macallister 1912, Lev. 192/3
LEV. XXIX- 3	119	Woolley 1955, Lev. 72.
LEV. XXIX- 4	120	Woolley 1936, Fig. 3.

LEV. XXX- 1	121	Schaeffer 1932, 21.
LEV. XXX- 2	122	Schaeffer 1963, Lev. 26.
LEV. XXX- 3	123	Dussaud 1930, 245.
LEV. XXX- 4	124	Finkelstein, Brandi 1985, s. 21.
LEV. XXXI- 1	125	Schaeffer 1956: Lev. X/ 1.
LEV. XXXI- 2	126	Yener 2011, Fig. 26/ 1.
LEV. XXXI- 3	127	Woolley 1955, s. 81.
LEV. XXXI- 4	128	Schaeffer 1956, Fig.114.
LEV. XXXII- 1	129	Longeperier 1874, Lev. 21/ 2.
LEV. XXXII- 2	130	Weber 1913, 150.
LEV. XXXIII- 1	131	Woolley, Barnett 1952, 250.
LEV. XXXIII- 2	132	Woolley, L. 1952, 250.
LEV. XXXIV- 1	133	Woolley, Barnett 1952, Lev. 64/a1.
LEV. XXXIV- 2	134	Kantor 1957, Lev. 20.
LEV. XXXV- 1	135	Loud 1939, Lev. 11a- b.
LEV. XXXV- 2	136	Archi, Venturi 2012, Fig.5/ 4
LEV. XXXV- 3	137	Pedrazzi 2007, Fig. 3. 45a
LEV. XXXVI-1	138	Woolley 1955, Lev. 111. 39
LEV. XXXVI- 2	139	Pedrazzi 2007, Fig. 3.45b
LEV. XXXVI- 3	140	Caubet 1982, Fig. 31
LEV. XXXVII- 1	141	Archi, Venturi, 2012, Fig. 7/ 7
LEV. XXXVII- 2	142	Pfalzner 1995, Lev.183.
LEV. XXXVII- 3	-	Gorny 1993, Fig.1.
LEV. XXXVIII-1	-	Koşay, Akok 1966, Lev. 32/ f156.
LEV. XXXVIII- 2	-	Dinçol, Dinçol 1988, Lev. 5.
LEV. XXXVIII- 3	-	Güterbock 1967b, No. 225.
LEV. XXXVIII- 4	-	Beran 1967a, Lev. 9/ 93.
LEV. XXXIX- 1	-	Güterbock 1967a, No. 235.
LEV. XXXIX- 2	-	Güterbock 1967a, No. 60.
LEV. XXXIX- 3	-	Darga 1992, Fig.100.
LEV. XL- 1	-	Neve 1993, Fig. 88.
LEV. XL- 2	-	Mellaart 1962, Fig.2.

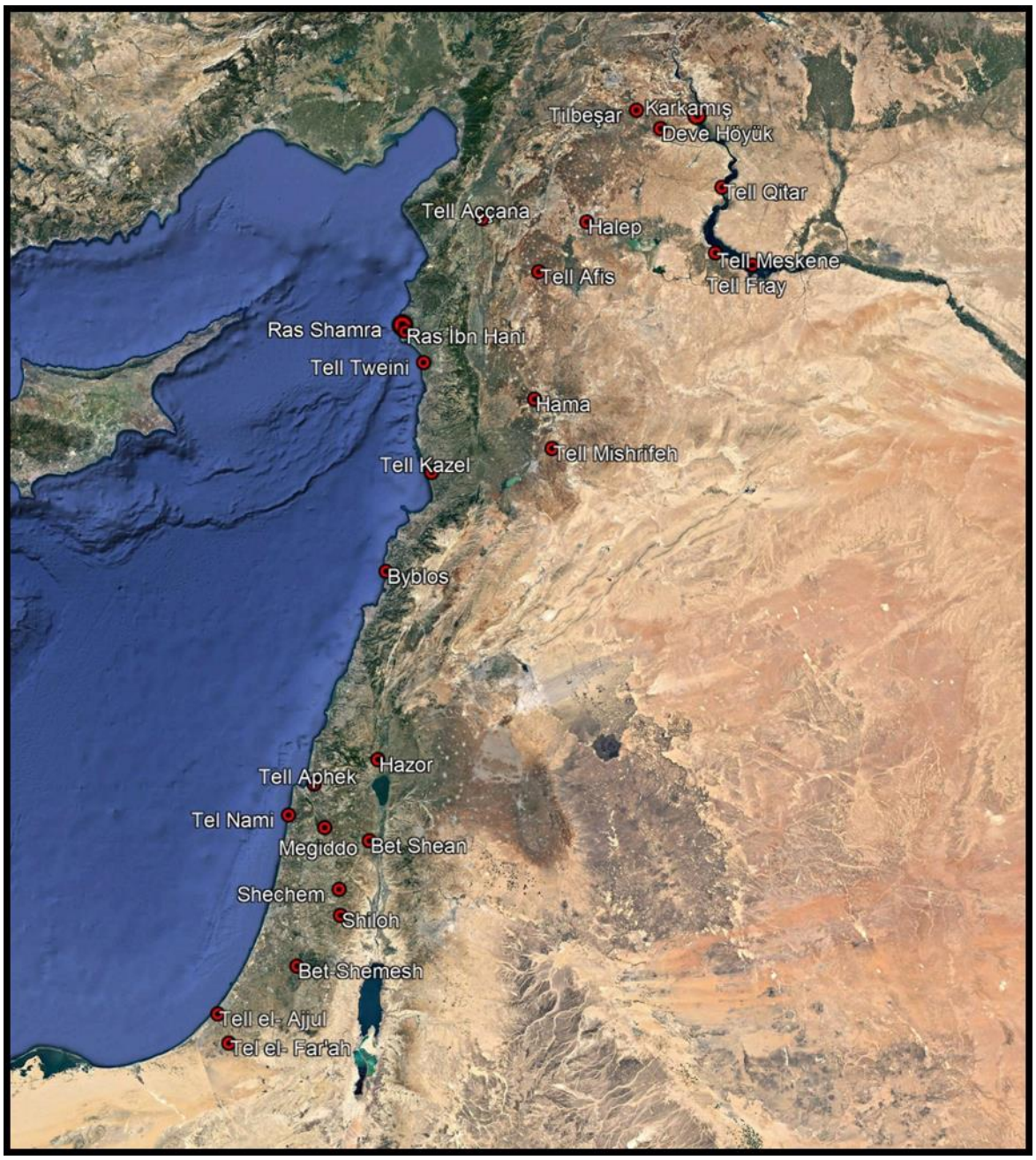
XIV. HARİTALAR- TABLOLAR- LEVHALAR

Harita 1. Geç Tunç Çağı Suriye Merkezleri

Harita 2. Hitit İmparatorluğu yayılım alanı

Harita 3. Suriye-Filistin Bölgesi Hitit kökenli buluntu veren yerleşimler

	HİTİT KRALLAR LİSTESİ	YAKLAŞIK TARİHLER (M.Ö.)
ESKİ KRALLIK DÖNEMİ	I. Hattuşili	1650- 1620
	I. Murşili	1620- 1595
	I. Hantili	1595
	I. Zidanta	
	Ammuna	
	I. Huzziya	-1500
	Telipinu	
	Tahurwaili	1425-
ORTA KRALLIK DÖNEMİ	Alluwamna	
	II. Hantili	
	II. Zidanta	-1450
	II. Huzziya	1450-
	I. Muwattali	
	I. Tuthaliya	1420
	I. Arnuwanda	
	II. Tuthaliya	
	III. Tuthaliya	
	I. Suppiluliuma	1350-1320
İMPARATORLUK DÖNEMİ	II. Arnuwanda	1320- 1318
	II. Murşili	1318- 1290
	II. Muwattali	1290- 1273
	III. Murşili	1273- 1267
	III. Hattuşili	1267- 1240
	IV. Tuthaliya	1240- 1220
	Kurunta	
	II. Arnuwanda	1210-
	II. Suppiluliuma	-1210

Tablo 1. Hitit Krallar Listesi

TABLO 2: MÜHÜRLER						
YERLEŞİM/ KOLEKSİYON	**MATERYAL**	**MÜHÜR FORMU**	**BOYUTLAR**	**DÖNEM**	**KAT. NO.**	**LEV. NO.**
Karkamış	Kızıl- kahverengi steatit	Lentoid		XIII.	**1**	**I- 1**
	Taş			XV.- XIII.	**35**	**IX- 3**
	Serpantin			XIII.- XII.	**47**	**XII-3**
	Beyaz steatit			XIII.	**48**	**XII-4**
	Tunç	Kalot Biçimli		XV.- XIV.	**65**	**XVII- 1**
Deve Höyük	Steatit	Lentoid	2. 4 cm	XIII.	**2**	**I- 2**
	Steatit		1. 7 cm	XIII.	**3**	**I- 3**
Tilbeşar	Kırmızı serpantin	Lentoid	2. 4 cm	XIV.- XIII.	**4**	**I- 4**
			2 cm	XIV.- XIII.	**5**	**I- 5**
	Steatit		3. 1 cm	XIII.	**41**	**XI -1**
			1. 7 cm	XIII.	**42**	**XI- 2**
		Silindir	3 x 1. 3 cm	XIII	**54**	**XIV- 2**
Tell Aççana	Gri steatit	Lentoid	1.9 cm	XIII.	**6**	**II- 2**
	Kırmızı taş		-	XIII- XII	**7**	**II- 3**
	Kireçtaşı		-	XIII.	**8**	**II- 4**
	Bordo renk porfir taş		-	XIII.	**9**	**III- 1**
	Beyaz steatit		-	XIII- XII	**29**	**VIII- 1**
	Pişmiş toprak	Çekiç Başlı Damga Mühür	1.5 cm	XIII.- XII.	**62**	**XVI- 2**
Amik Ovası	Gri taş	Lentoid	2. 1 cm	XIII	**10**	**III- 2**
	Steatit		2. 2 cm	XII	**11**	**III- 3**

	Deve tüyü renkli taş		1. 9 cm	XIII	**12**	**III- 4**
	Siyah renkli taş		1. 9 cm	XIII	**13**	**IV- 1**
	Kireçtaşı		1. 3 cm	XIII	**14**	**IV- 2**
	Siyah renkli taş		2. 1 cm	XIII	**15**	**IV- 3**
	-		-	XIII	**49**	**XIII- 1**
Abu Gelgel/ Kalkal- Ashmolean Müzesi	Steatit	Lentoid	2. 3 cm	XIII- XII	**16**	**IV- 4**
			3.2 cm	XIII.- XII.	**33**	**IX- 1**
Halep Satın Alma- Ashmolean Müzesi	Steatit	Lentoid	2. 2 cm	XIII.	**17**	**V- 1**
			2. 2 cm	XIII.	**51**	**XII- 3**
Halep Satın Alma- Louvre Müzesi	Serpantin		-	XIII.	**45**	**XII- 1**
Halep Müzesi	Siyah renkli taş	Silindir	3 x 1. 3 cm	XIV. XIII	**55**	**XIV- 3**
Münbiç Satın Alma- Ashmolean Müzesi	Kırmızı serpantin	Lentoid	1. 3 cm	XIII.	**18**	**V- 2**
Kuzey Suriye Satın Alma- Ashmolean Müzesi	Steatit		2. 3 cm	XII.	**19**	**V- 3**
Kuzey Suriye Satın Alma- Louvre Müzesi	Kırmızı serpantin			XV.- XIV.	**39**	**X- 3**
Beyrut Satın Alma- Ashmolean Müzesi	Yeşil renkli steatit		2. 6 cm	XIII.	**24**	**VI- 4**
Lazkiye Satın Alma- Di Mattia Koleksiyonu	Steatit		1. 7 cm	XII.	**34**	**IX- 2**
Minet- el Beida	Kil			XIII.	**43**	**XI- 3**
Tell Kazel	-		1. 9 cm	XIII.	**50**	**XIII- 2**
Tell Meskene	Gümüş	Lentoid	-	XIII.	**36**	**IX- 4**
	Tunç	Çekiç başlı damga mühür		XVII- XVI	**63**	**XVI- 3**
		Tripod		XIV- XIII.	**64**	**XVI- 4**
Ras Shamra	Steatit	Lentoid	-	XIII.	**20**	**V- 4**
	Yeşil taş			XIII.	**30**	**VIII- 2**

	Steatit			XIII.	**38**	**X-2**
	Klorit			XIV.	**40**	**X-4**
	Altın	Yüzük		XIII.	**57**	**XV- 1**
Tell Afis	-	Lentoid		XIII.	**21**	**VI- 1**
				XIII.- XII.	**44**	**XI- 4**
		Silindir		XII.	**56**	**XIV- 4**
Tell Tweini	Siyah taş	Lentoid	2. 5 cm	XIII.	**22**	**VI- 2**
	Tunç	Yüzük	2.1 cm	XIII.	**58**	**XV-2**
Hama	Steatit	Lentoid	2.1 cm	XII.	**23**	**VI- 3**
			2.7 cm	XII.	**31**	**VII- 3**
			2. 4 cm	XIII.	**32**	**VIII- 4**
			1. 8 cm	XIII.	**52**	**XIII- 4**
	Tunç		2. 9 cm	XIII- XII	**37**	**X- 1**
Lübnan Özel Koleksiyon	-	Lentoid		XIII- XII	**25**	**VII- 1**
	-			XIII- XII	**26**	**VII- 2**
Kudüs Özel Kolleksiyon	Serpantin			XIII.	**27**	**VII- 3**
				XIII.	**28**	**VII- 4**
				XIII.	**46**	**XII- 2**
Megiddo	Steatit			XIV- XIII.	**53**	**XIV- 1**
Tel Nami	Tunç	Yüzük		XIII.	**59**	**XV- 3**
Tell el- Farah	Gümüş	Yüzük		XIII.	**60**	**XV- 4**
				XIII.	**61**	**XVI- 1**

TABLO 3. MÜHÜR BASKILARI					
YERLEŞİM	**MATERYAL**	**DÖNEM**	**AÇIKLAMA**	**KAT. NO**	**LEV. NO**
Tell Aççana	Damga	XIII.	Prens Tuthaliya ve Prenses Asnu- hepa	**66**	**XVII- 2**
		XIII		**67**	**XVII- 3**
		XIII.- XII.		**68**	**XVII- 4**
		XIV.- XIII		**69**	**XVIII- 1**
		XVI.		**70**	**XVIII- 2**
Amik Ovası	Damga	XIII.		**71**	**XVIII-3**
Ras Shamra	Damga	XIV.	I. Suppiluliuma ve Kraliçe Tawananna	**72**	**XVIII- 4**
		XIV.	II. Murşili	**73**	**XIX- 1**
		XIII.	III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa	**74**	**XIX- 2**
		XIII.	III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa	**75**	**XIX- 3**
		XIII.	III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa	**76**	**XIX- 4**
		XIII.	Büyük Kraliçe Puduhepa	**77**	**XX- 1**
		XIII.	IV. Tuthaliya	**78**	**XX- 2**
		XIII.	Karkamış Kralı İni- Teshup	**79**	**XX- 3**
	Silindir	XIII.		**80**	**XX- 4**
		XIII.		**81**	**XXI- 1**
		XIII.		**82**	**XXI- 2**
		XIII.	Karkamış Kralı Talmi- Teshup	**83**	**XXI- 3**
	Damga	XIII.	Hitit Prensi Arma- Ziti	**84**	**XXI- 4**
Ras Shamra	Damga	XIII.	Hitit Prensi Taki- Sarruma	**85**	**XXII- 1**
	Yüzük	XIII.		**86**	**XXII-2**

	Damga	XIII.	Hitit elçileri Tili- Teshup ve Tihi- Teshup	**87**	**XXII-3**
		XIII.	Saray Görevlisi Piha- Ziti	**88**	**XXII-4**
		XIII.	Saray Görevlisi Tabrammi	**89**	**XXIII-1**
Ras Ibn- Hani	Silindir	XIII.		**90**	**XXIII- 2**
Tell Mardikh	Damga	XIII.	Bulla üzerinde üç baskı	**91**	**XXIII- 3**
		XIII.		**92**	**XXIII- 4**
El- Qitar	Silindir	XIII.		**93**	**XXIV- 1**
Tell Fray	Damga	XIII	III. Hattuşili ve Kraliçe Puduhepa	**94**	**XXIV- 2**
Tell Meskene	Silindir	XIII.	Karkamış kralı Shahurunuwa	**95**	**XXIV- 3**
Tel Aphek	Damga	XIV- XIII		**96**	**XXIV- 4**

TABLO 4. BALTALAR			
YERLEŞİM	**BALTA TİPİ**	**KAT NO**	**LEV. NO**
Tell Aççana	Acemhöyük	**119**	**XXIX- 3**
		120	**XXIX- 4**
	Törensel balta	**126**	**XXXI- 2**
Tell Afis	Kolcuklu Tip I- III	**97**	**XXV- 1**
Ras Shamra	Kolcuklu Tip V	**99**	**XXV- 3**
		100	**XXV- 4**
		101	**XXV- 5**
	Acemhöyük	**121**	**XXX-1**
		122	**XXX- 2**
	Fraktin	**125**	**XXXI- 1**
Hama	Kolcuklu Tip III	**98**	**XXV- 2**
Tell Mishrifeh		**102**	**XXVI- 1**
Byblos		**103**	**XXVI- 2**
		104	**XXVI- 3**
Hazor	Kolcuklu Tip V	**105**	**XXVI- 4**
		106	**XXVI- 5**
Tell el- Ajjul		**107**	**XXVII- 1**
Megiddo		**108**	**XXVII- 2**
		109	**XXVII- 3**
		110	**XXVII- 4**
		111	**XXVII- 5**

		112	**XXVIII- 1**
		113	**XXVIII- 2**
Beth Schemesch		**114**	**XXVIII- 3**
		115	**XXVIII- 4**
Gezer	Kolcuklu Tip V	**116**	**XXVIII- 5**
		117	**XXIX- 1**
		118	**XXIX- 2**
Beth Shean	Acemhöyük	**123**	**XXX- 3**
Shiloh		**124**	**XXX- 4**

TABLO 5. FİGÜRÜNLER

YERLEŞİM	BOYUT	TANIM	KAT. NO.	LEV. NO.
Tell Aççana	-	Lapis lazuli çıplak tanrıça/ İştar- Şauşga	**127**	**XXXI- 3**
Ras Shamra	2. 7x 3. 3 cm	Üçlü tanrı figürini	**128**	**XXXI- 4**
Lazkiye	17 cm	Tunç tanrı figürini	**129**	**XXXII- 1**
Sayda / Lübnan	14. 7 cm		**130**	**XXXII- 2**
Karkamış	1- 2 cm	Lapis lazuli, altın, steatit figürin grubu	**131**	**XXXIII- 1**

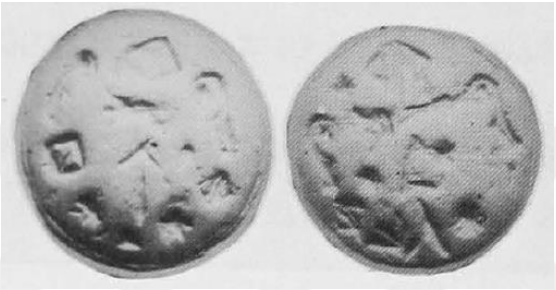
TABLO 6. LEVHA- DİSK- PLAKALAR				
YERLEŞİM	**BOYUT**	**TANIM**	**KAT. NO.**	**LEV. NO.**
Karkamış	Ç. 6.5 cm	Ajur tekniği- altın disk	**132**	**XXXIII- 2**
	-	Altın plaka	**133**	**XXXIV- 1**
Kuzey Suriye- Oriental Institute Museum	Ç. 19. 7 cm	Repousse tekniği- altın disk	**134**	**XXXIV- 2**
Megiddo	10x 10 cm	Fildişi plaka	**135**	**XXXV- 1**

TABLO 7. SERAMİKLER			
FORM	**YERLEŞİMLER**	**KAT. NO.**	**LEV. NO.**
Dışa çekik kalınlaştırılmış ağızlı kase	Tell Afis	**136**	**XXXV- 2**
Sivri dipli, dar boyunlu iğ biçimli testi	Tell Afis	**137**	**XXXV- 3**
	Tell Aççana	**138**	**XXXVI- 1**
	Tell Kazel	**139**	**XXXVI-2**
	Tell Meskene-	**140**	**XXXVI- 3**
Düz kenarlı omurgalı küp	Tell Afis	**141**	**XXXVII- 1**
	Tell Fray	**142**	**XXXVII- 2**

LEVHA I

1

2

3

4

LEVHA II

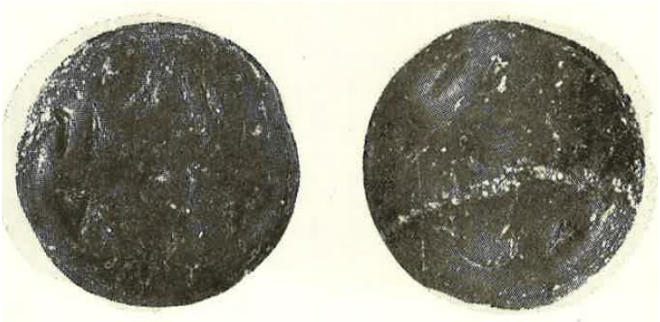
1

2

3

4

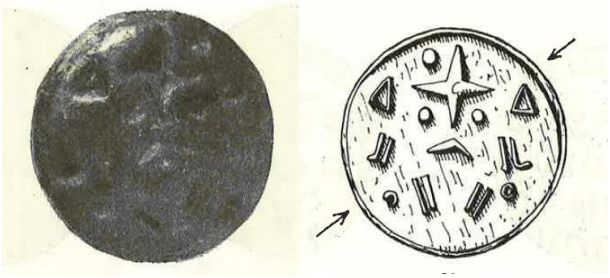
LEVHA III

1

2

3

4

LEVHA IV

1

2

3

4

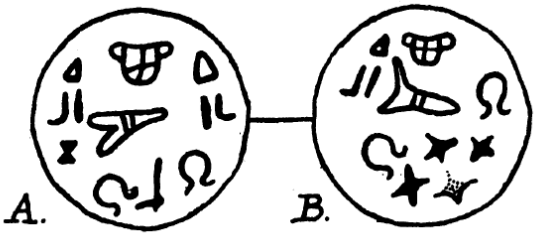
1

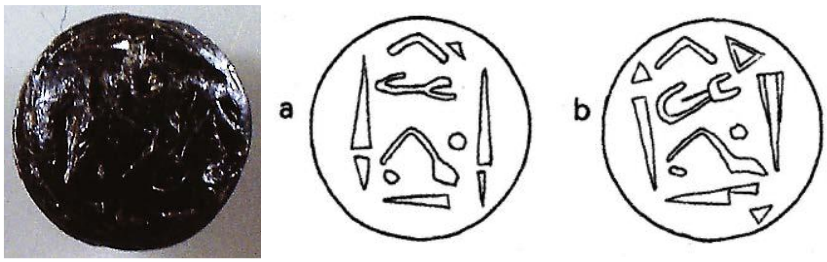
2

3

4

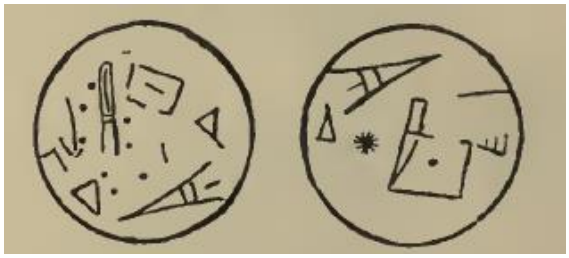
1

2

3

4

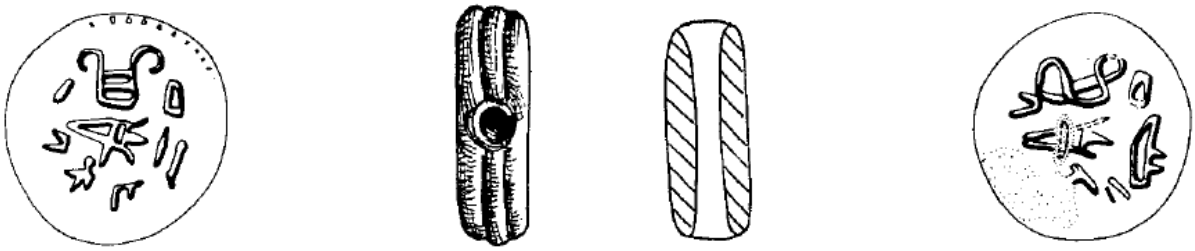
LEVHA VII

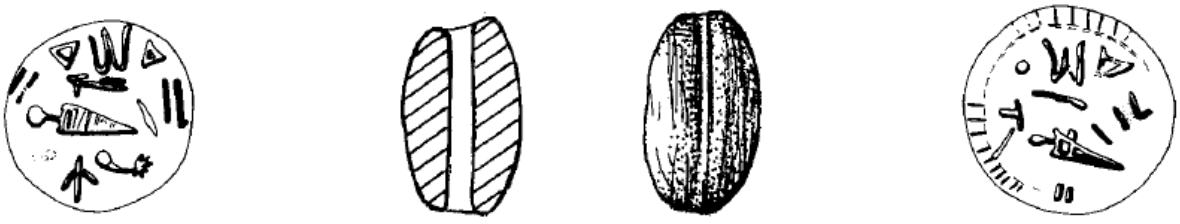
1

2

3

4

LEVHA VIII

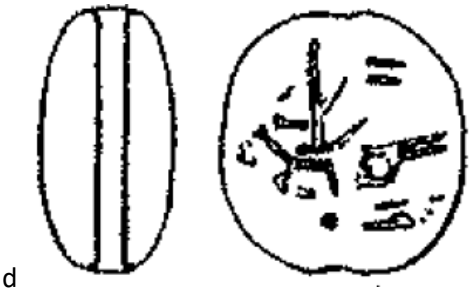
1

2

3

d

4

LEVHA IX

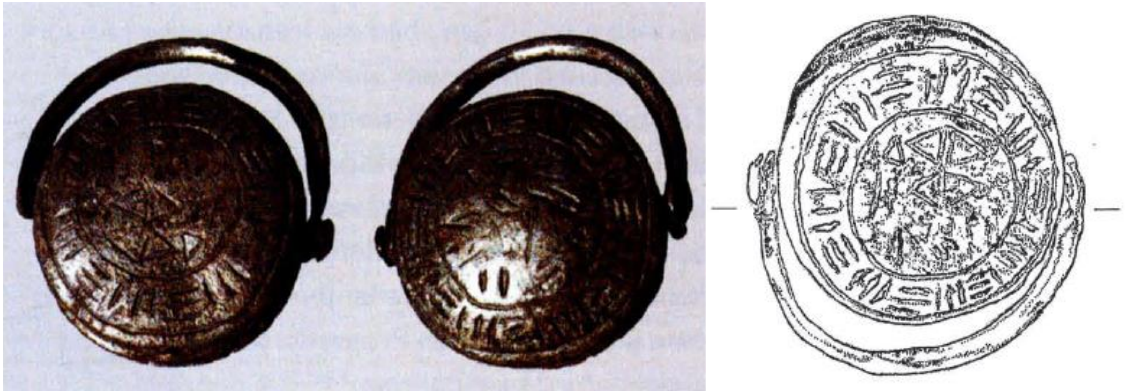
1

2

3

4

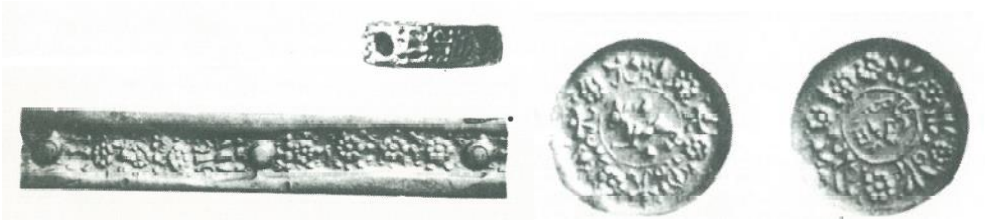
LEVHA X

1

2

3

4

LEVHA XI

1

2

3

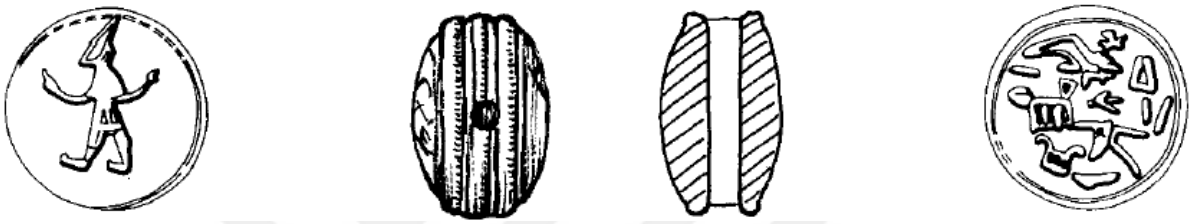

4

LEVHA XII

1

2

3

4

LEVHA XIII

1

2

3

4

1

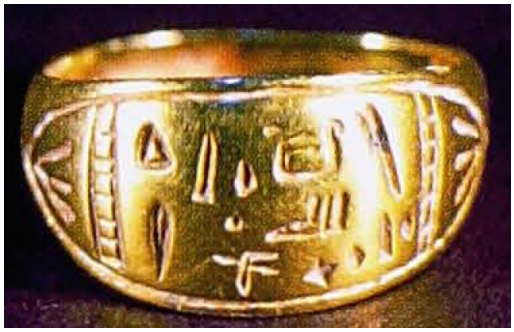
2

3

4

1

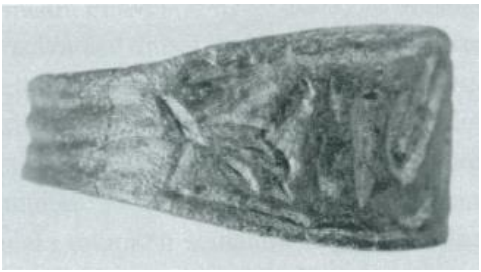
2

3

4

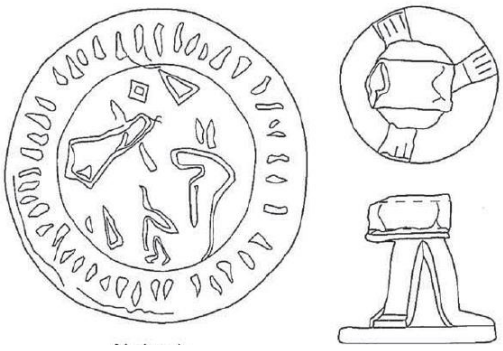
1

2

3

4

1

2

3

4

1

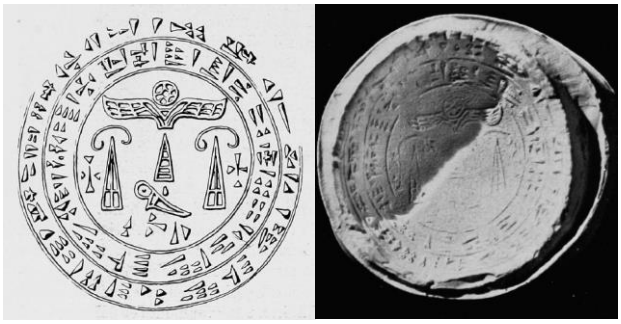
2

3

4

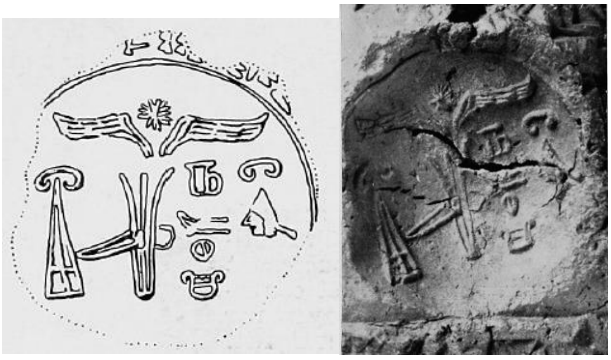
1

2

3

4

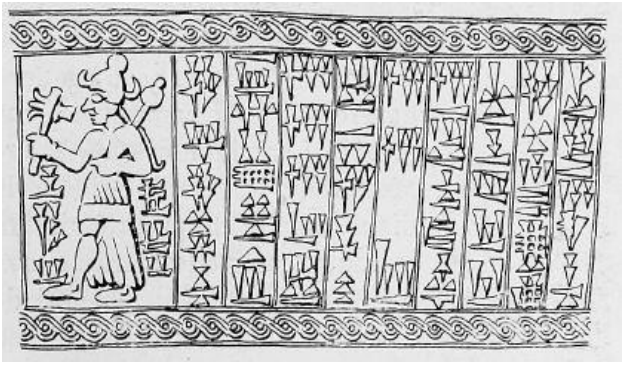
1

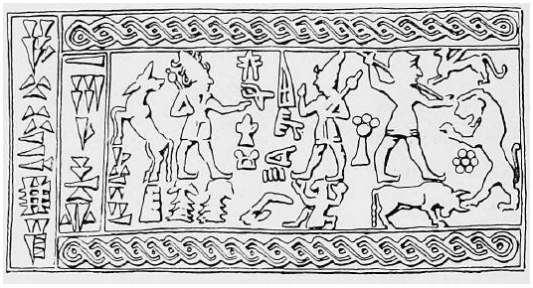
2

3

4

1

2

3

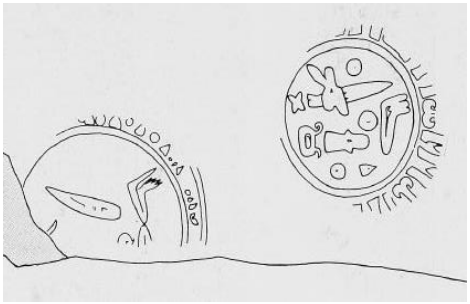
4

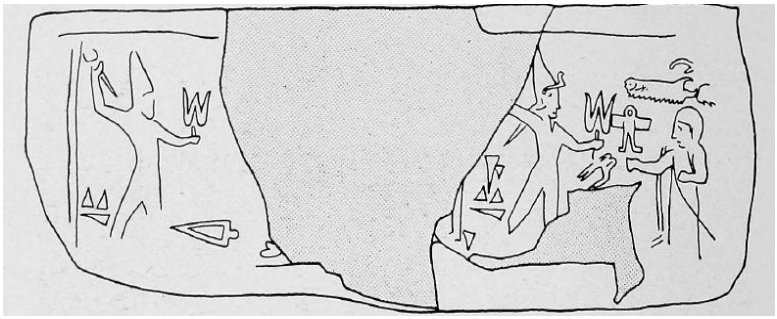
1

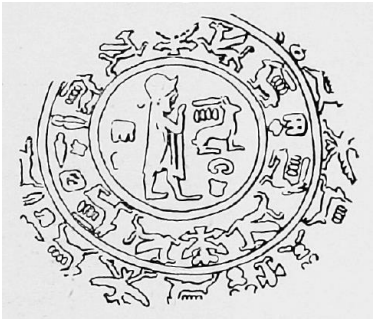
2

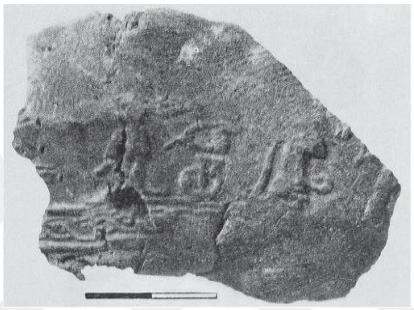
3

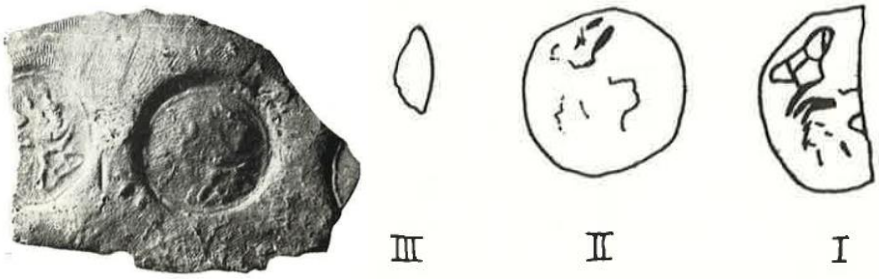
4

1

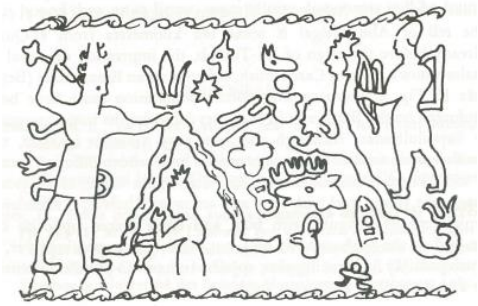
2

3

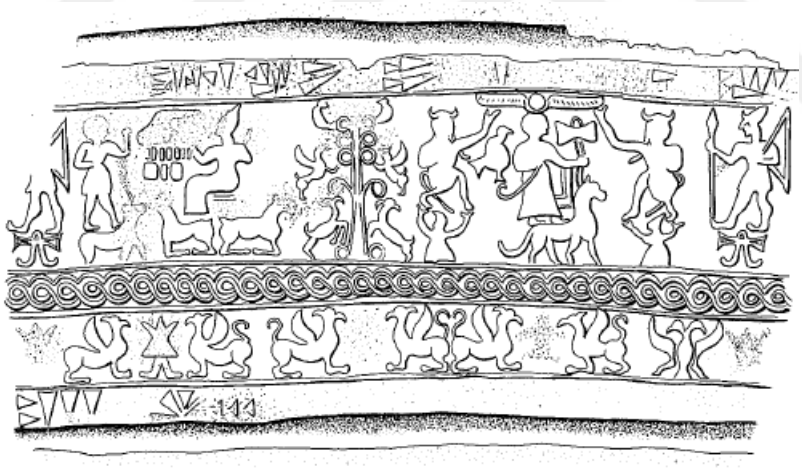
4

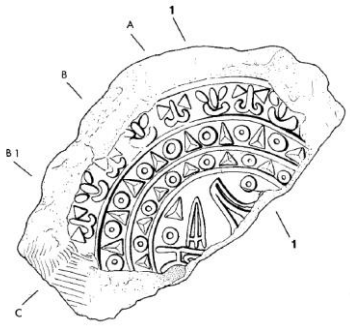
1

2

3

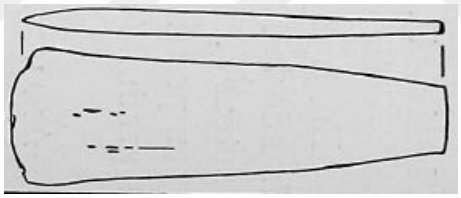
4

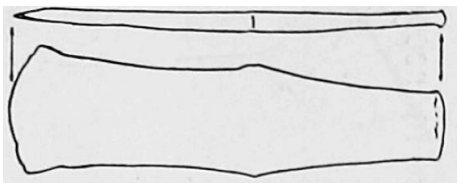
1

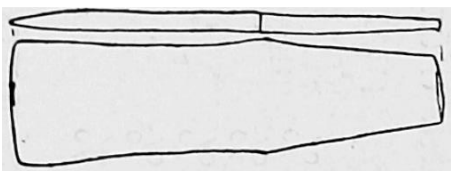
2

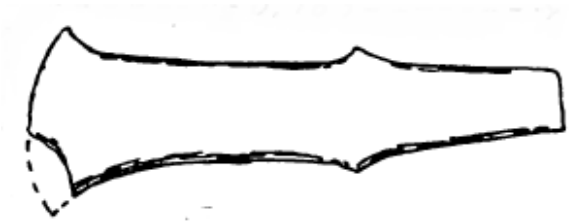
3

4

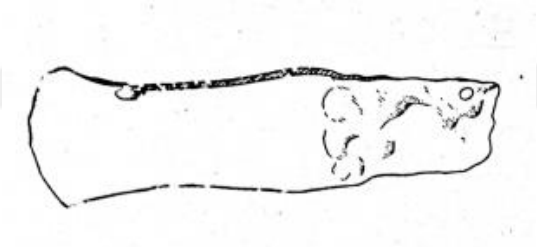
5

1

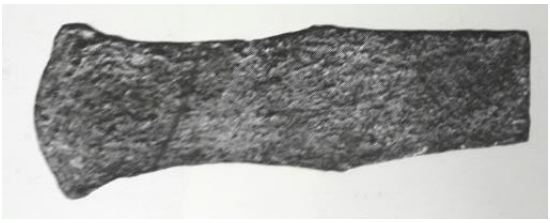
2

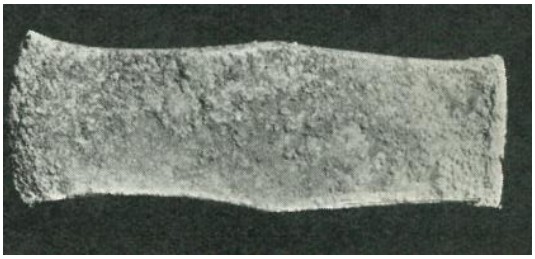
3

4

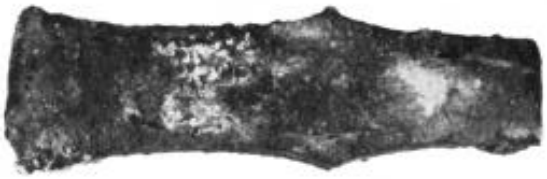
5

1

2

3

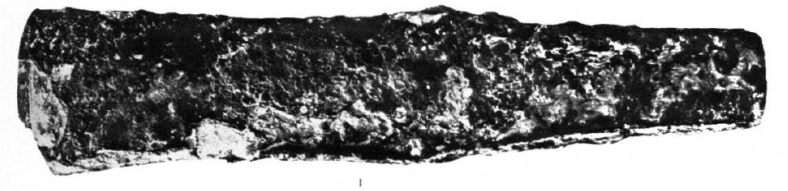
4

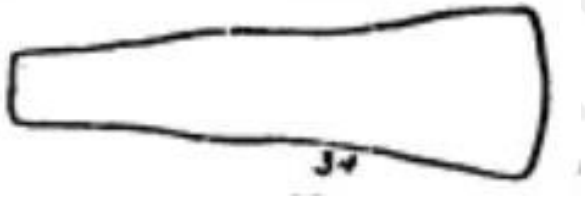
5

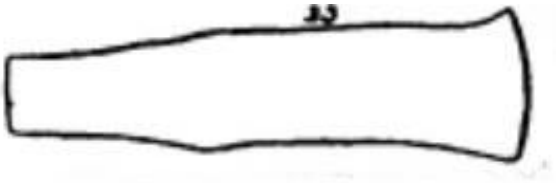
1

2

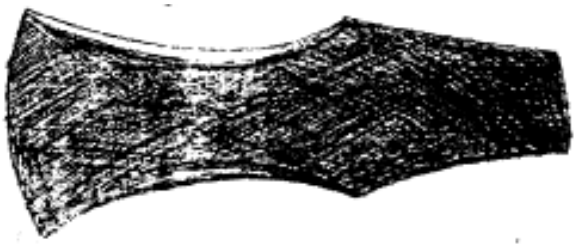
3

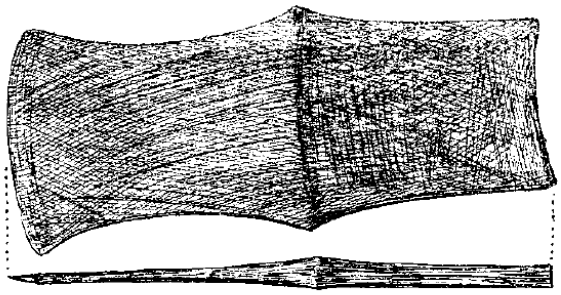
4

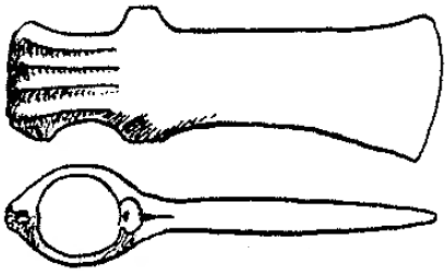
5

1

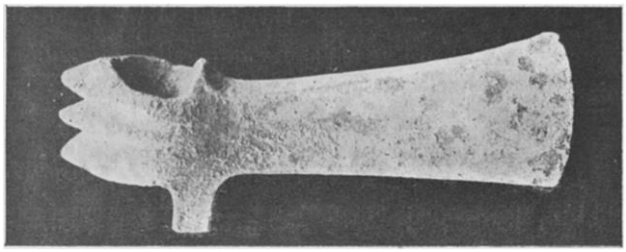
2

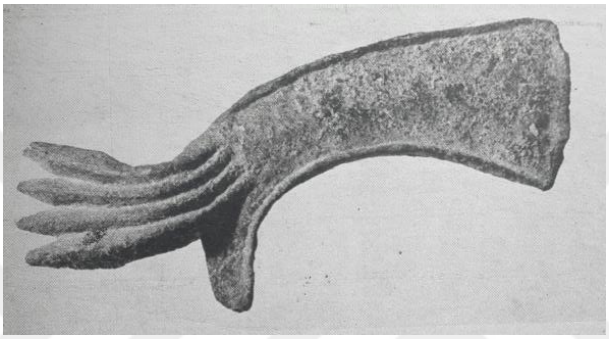
3

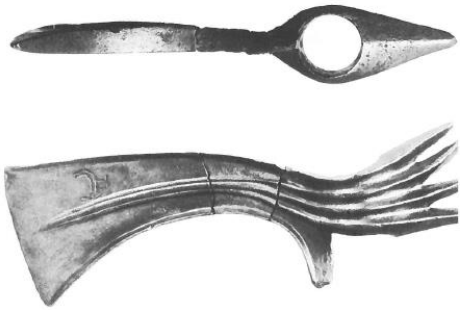
4

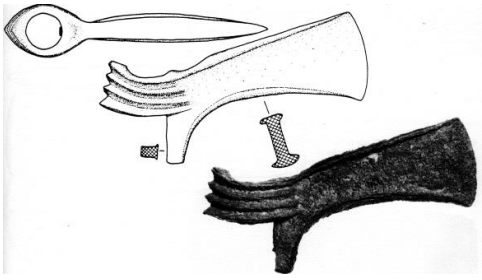
1

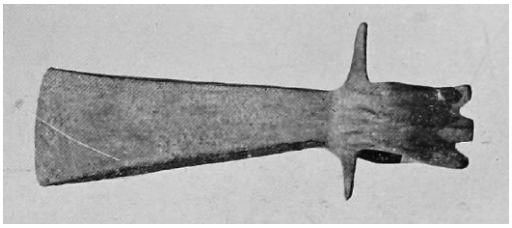
2

3

4

1

2

3

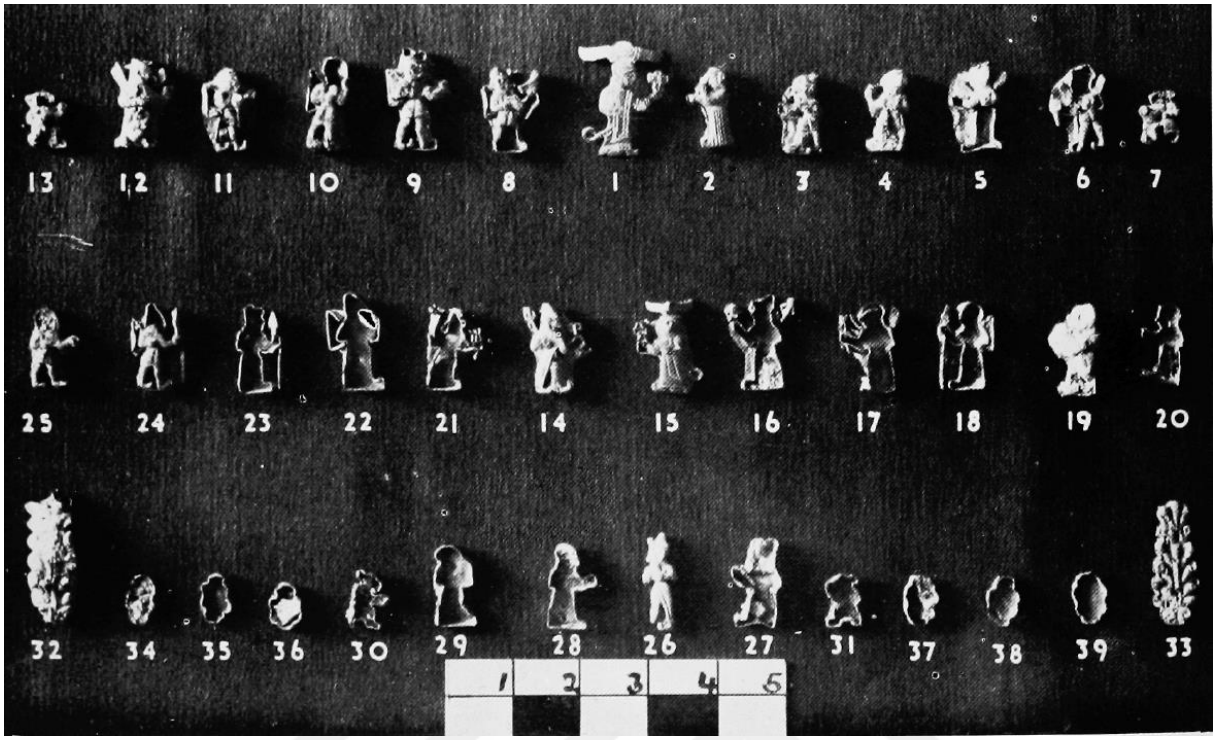
4

1

2

13 12 11 10 9 8 1 2 3 4 5 6 7
25 24 23 22 21 14 15 16 17 18 19 20
32 34 35 36 30 29 28 26 27 31 37 38 39 33
1 2 3 4 5

1

a

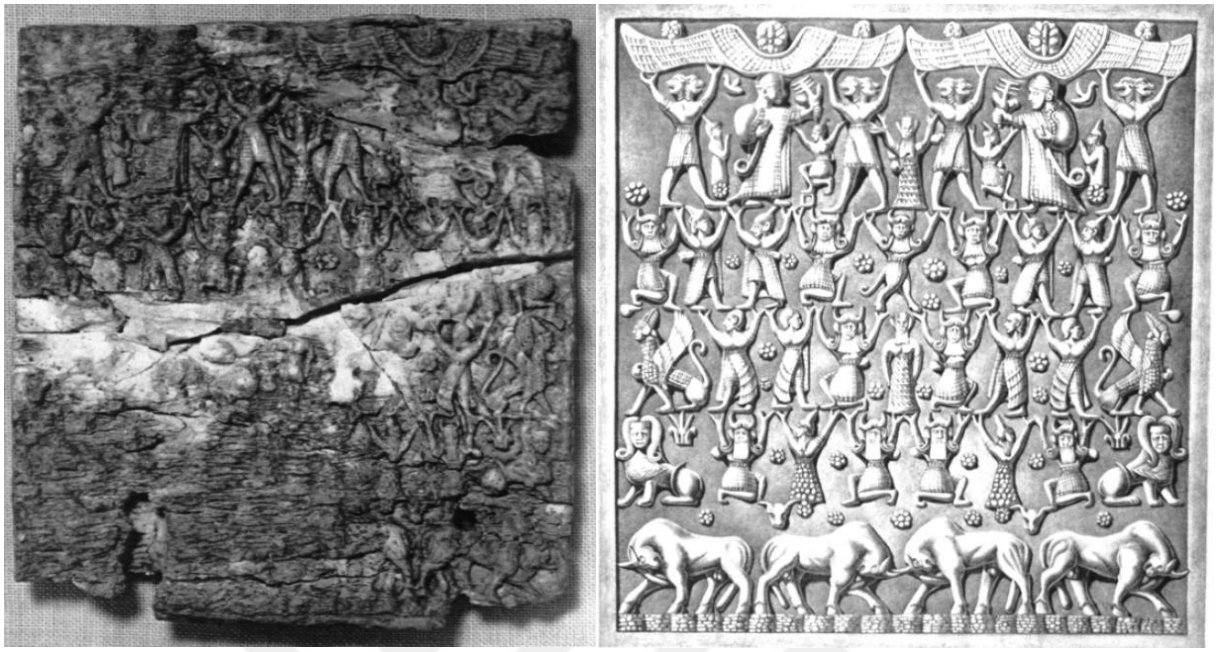
2

1

2

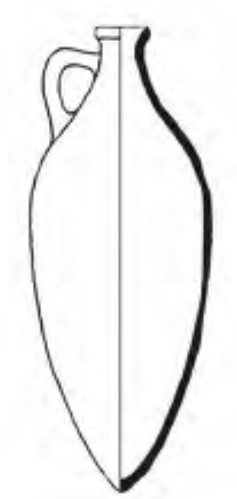
1

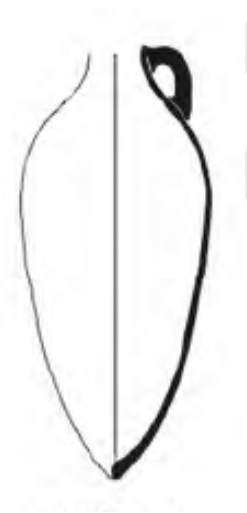
2

3

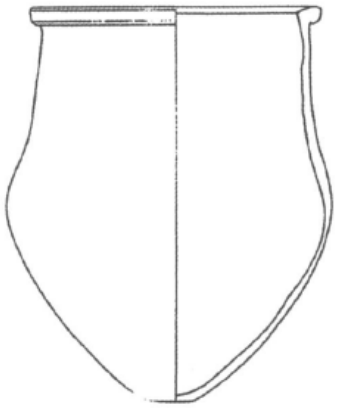
1

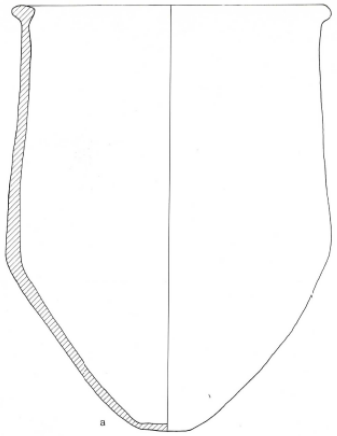
2

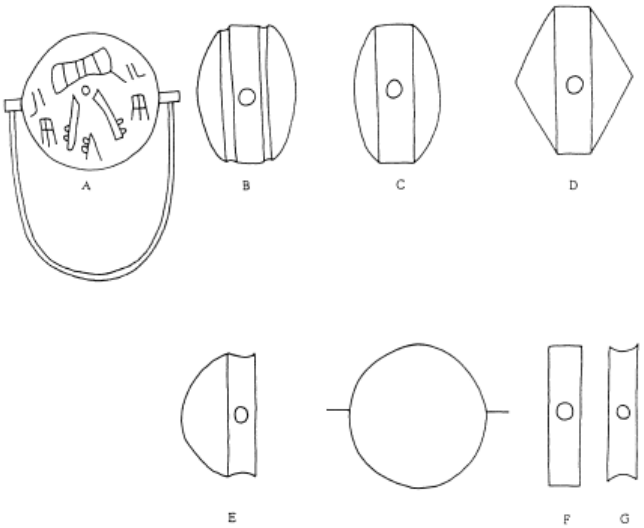
3

1

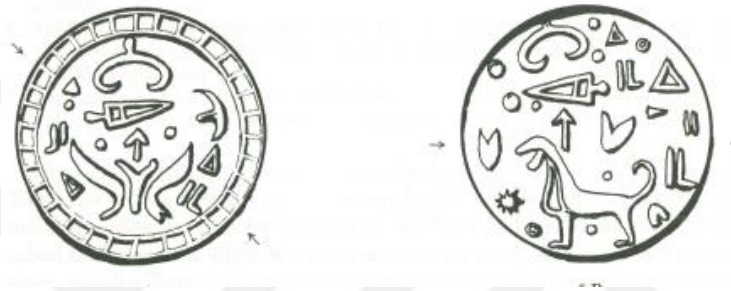
2

3

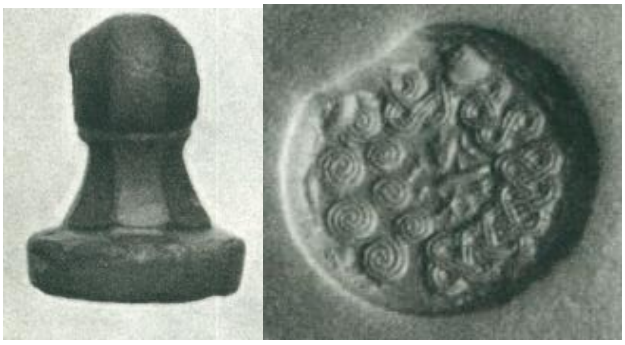
1

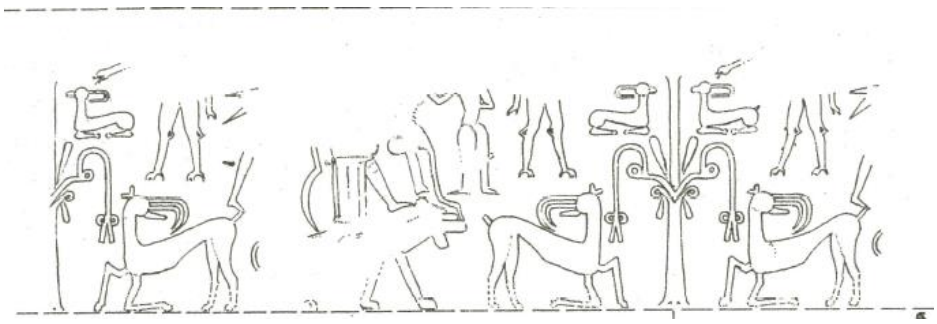
2

3

4

1

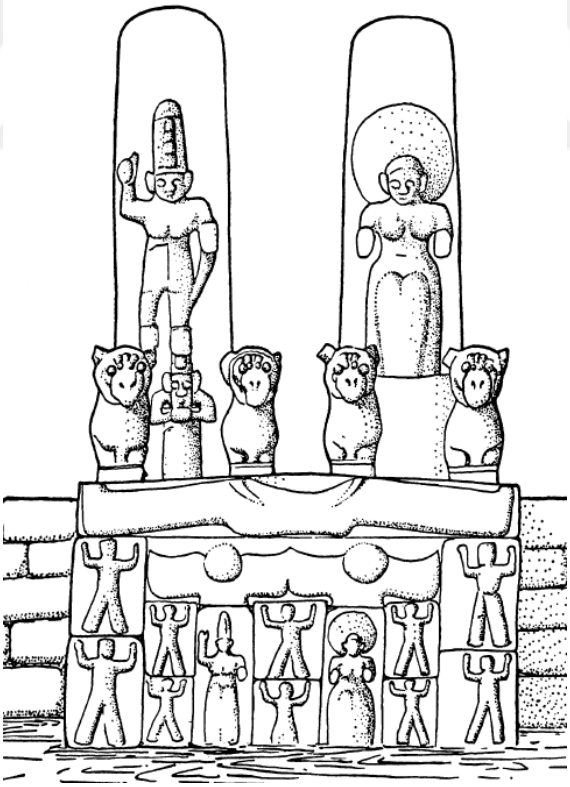
3

4

1

2

ÖZET

" M.Ö. 2. Bin Suriye- Filistin Bölgesinde Hitit Kökenli Eserler" başlıklı tez çalışmasında ele alınan bölgede yapılan uzun dönemli sistemli kazılar ve çeşitli yollar ile müze envanterlerine kaydedilen Hitit buluntuları incelenmiştir.

Tez çalışması kapsamında toplam 142 Hitit buluntusu incelenmiştir. Suriye- Filistin Bölgesi' nde Hitit kökenli buluntuların büyük bir kısmı Hititlerin yayılmacı politika izlediği döneme tarihlenmektedir. Hitit İmparatorluğu' nun bölgedeki yerel krallıkları vasal yönetim anlaşmaları ile hakimiyet kurduğunu çiviyazılı belgelerden öğrenmekteyiz.

Suriye- Filistin Bölgesi' nde vasal krallık merkezlerinde ve Mısır' a ulaşan yol üzerindeki yerleşimlerde Hitit kökenli buluntular yoğunluk göstermektedir. Ele alınan buluntuların bölgeye ulaşması Hitit İmparatorluğu' nun yürüttüğü idari, ticari ve askeri faaliyetler ile mümkündür.

Hititler, MÖ. 2. bin kültürlerinin birbirleri ile buluştuğu ve birbirlerini yoğun olarak etkilediği Suriye- Filistin Bölgesi' nde en etkin güçlerden biri olmuştur. Bölgenin önemli idare merkezlerini, liman kentlerini ve inanç merkezini yaklaşık iki yüzyıl kontrolünde tutmuştur.

ABSTRACT

Hittite objects which were found in the long term systematic excavations conducted in the region and acquired by the collections with the various ways were examined in this thesis named " Hittite Objects of Syria- Palestine in the 2nd Millenium B.C." .

Totally 142 Hittite objects were examined in this thesis. The majority of Hittite objects of Syria- Palestine were dated between the period when the Hittites adopted an expansionist policy in the region. As we know from the cuneiform texts the Hittites controlled the local kingdoms by vassalage treaties.

Hititte objects were concentrated within the vassalage administration centers and on the route to the Kingdom of Egypt. Examined Hittite objects were carried or manufactured in the region with the administrative, trade or military operations.

The Hittites were one of the most powerful ones in the Syria- Palestine region where can be identified as the crossroads of the era' s cultures. The Hittite Empire ruled over the most important administrative, tradeports and cultic centers nearly two centuries.